

REWŞEN

"Herçî bire şûrî destê hîmmet
Zebtkir ji xwe re bi mêrî dewlet
Bê ceng û cidal û bê tehewwir
Qet vê şîxulê mekin tesewwir"
Ehmedê Xanî

Hejmar: 8

Mijdar - Berfanbar 1992

Kovara Navenda Çanda Mezopotamya

- * *Sergotar: Meclisa Neteweyî Pîroz Be!*
- * *Konferansa Çandê Ya Kurdî*
- * *Beytüşşebap İsyarı-Şeyh Sait Ayaklanmasına Etkileri / C. GÜNDOĞAN*
- * *Wêje Bi Farisiya Navîn / Pierre LECOQ*
- * *Şanoya "Jiyana Nû" : Mirin û Jiyan / Hüseyin KAYTAN*
- * *Rewşenbîr û Penaberî / MÎRHEM*

"...Dawiya agirê xwelî ye, qumandan!
Tu jî di nav vê cihennemê de yî!
Em hemû di nav vê cihennemê de ne.
Lê hinek dixwazin bikin cihennem,
hinek jî dixwazin bikin cinnet...
Cihennem tu yî, qumandan, tu cihennem î!..."

Bibînin!

Şanoya **Jiyana Nû**

Navenda Çanda Mezopotamya

REWŞEN

Kovara Kurdî ya çandî,
hunerî, wêjeyî û zanyarî.

Mehê hejmarek tê weşandin.

Li ser Navê MKM Ltd. Şti. Xwedî:
Hüseyin Kaytan

Berpirsiyara Nivîsaran:
Edibe Şahin

Birêvebirê Giştî yê Weşanê:
M. Şefik Beyar

Berpirsiyarê Teknikî:
Şahin Ateş

Redaksiyon û Rêzkirina .
Nivîsaran
REWŞEN

Navnişan:
Rumeli Cad. 26-28 Huzur Apt.
Kat: 5 No: 12
Nişantaşi / İSTANBUL
Tel: (1)241 44 42

Şertên Abonetiyê:
Nav Welêt:
6 meh: 72.000 TL
1 sal: 144.000 TL

Derveyê Welêt:
6 meh: 30 DM
1 sal: 60 DM

Bank:
Edibe Şahin
Hesap No: 8396-4
Yapı Kredi Bankası
Taksim Şubesi
Beyoğlu / İSTANBUL

Çapxane:
Aydınlar Matbaacılık

Qapax: Dilvîn

NAVEROK

Rûpel

Sergotar :		
REWŞEN	4	
Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Sait Ayaklanmasına Etkileri :		
Cemil GÜNDOĞAN	5	
Kurteçîrok :		
Î. OMORÎ / Adil BARAN	20	
Konferansa Çandê Ya Kurdî :		
REWŞEN	21	
Zman û Rastnîvis :		
F. Huseyn SAGNIÇ	25	
Rewşenbîr û Penaberî :		
MÎRHEM	29	
Niştimana Xwe Binase / ERZURUM :		
REWŞEN	32	
Zarokên Şoreşê :		
Medenî AYHAN	33	
Pasa û Hîre Lajî :		
WUSXAN	35	
Kilamê Dêsimî :		
Mesut ÖZCAN	36	
Wêje Bi Farisiya Navîn :		
Pierre LECOQ	37	
Ziman û Bîrdozî :		
Şemsettîn RONAHI	39	
Evîn û Welat :		
Besra EKSEN.....	41	
Halkin Aydınî Halkin Savaşçısıdır :		
YRWK	43	
Hacî Qadirê Koyî :		
Abdurrahman DURRE	45	
Henîka Henaran :		
Selahattîn MIHOTULÎ	47	
Mirin û Jiyan :		
Hüseyin KAYTAN	49	
Tew, Tew, Dîne :		
Cemîla CELÎL	54	
Navên Bajar, Bajarok û Gundên Kurdistanê Bakûr :		
REWŞEN	55	
Nameyên Xwendevanan :		
.....	58	
Ferhengok :		
REWŞEN	60	

SERGOTAR

Meclisa Neteweyî Pîroz Be

Gelê Kurdistanê, roj bi roj, ber bi azadiya xwe ve dimeşe. Meşa azadiyê, her diçe xurtir û zeximtir dibe. Gelê me, îro ji her demê bêtir nêzîkê azadiya xwe dibe. Tekoşîna serxwebûn û azadiyê gihiştê qonaxeke nû. Mirov dikare bibêje ku gelê me êdî xwediyê parlamentoyeke neteweyî ye.

Belê ev bûyer, di meşa azadiyê de, qonaxeke nû diyar dike. Ev diyarkirin jî, tişteke din nîşan dide; paşvegerîn êdî nîne. Ji lew re Meclisa neteweyî, îrada gel bi xwe ye. Ji vê û li hemberê vê îradeyê, îradeke bilindtirin û xurtirîn jî, nîne.

Ji ber ku ev parlemento, niwenêriya neteweya Kurd dike. Ev parlemento, serbixwe û azad e. Ji ber vê yekê em dibêjin: ne îradeyên sexte û xwefiroş, ne jî zordestî û êrîşên dijmin nikare li hember vê îradeyê raweste. Tu hêz nikare xwe li hember îrada gel ya azad bigire.

Her mirovekî Kurd ê welatparêz, têgih (mana) û giringiya (önem) vê parlamentoyê divê gelek qenc bizane. Ji lew re Meclisa Neteweyî rûmet, serfirazî, namûs û şerefa gelê Kurdistanê ye. Divê her Kurdek, li van nixan xwedî derkeve û weke ronîya çavê xwe biparêze.

Gelê Kurdistanê, qeder û çarenûsa xwe hildaye dest, di derheqê jiyana û pêşeroja xwe de ew bi xwe biryar (qerar) dide. Ji xwe Meclisa Neteweyî jî, îfadeya vê rastiyê bi xwe ye.

Bi avabûna vê Meclisa Neteweyî re, gelê Kurdistanê, di nav neteweyên dinyayê de, cihê xwe yê bi rûmet girt. Ji bo gelê Kurdistanê ev pêgaveke giring û mezin e. Divê ev pêgava bi rûmet, bê xurt kirin û zexim kirin.

Rewşenbîrên Kurd ên ku dixwazin li namûs û şerefa xwe û li gelê xwe xwedî derkevin, divê li Meclisa neteweyî jî xwedî derkevin. Li vir, barê giran, li ser milê rewşenbîrên Kurd e.

Rewşenbîrên Kurd, divê êdî xwe ji azweriyên (ihtiras) xwe yê şexsî û hesabên biçûk û besît dûr bixin û li serfiraziya xwe û gelê xwe xwedî

derkevin. Wezîfe, ya we ye û li ber we jî, du rê he ne. Ya hûn dê li gelê xwe û meclisa xwe xwedî derkevin û vî barî hilgirin û bi vî awayî di nav gelê xwe de rûmetdar û serbilind bin, an jî, sernişiv û bê rûmet bin. Lê roj roja serfirazî û serbilindiyê ye.

Avabûna parlamentoya Neteweyî ya Kurdistanê, bûyereke pîrozî ye. Lê sedemên ku vê bûyerê derxistiye holê, divê baş bêne zanîn. Zanîna vê rastiyê, ji bo pêşveçûn û serketina parlamentoyê pêwist e. Bi taybetî jî, endamên parlamentoyê, divê vê rastiyê qenc bizanin û tu car ji bîr nekin.

Heke pêşengên tekoşîna rizgariya neteweyî, 14 sal berê, bingeha Partiya Karker a Kurdistan navêtana û vê tekoşînê bi prensîbên şoreşgerî û zaniyar najotana û bi fidakariyên payebilintirîn hewqas lehengiyên (qehremanî) mezin dernexistina holê, gelo me dê karibiwa vê rojê bidîta?

Tovê serxwebûn û azadiyê, hêj di navîna 1973'an de hat reşandin. Ev tov di 27 ê Mijdarê sala 1978'an de şîn bû. Ev tov, bi xwîna şehîdan hat avdan. Ev tov, şitil û şax da û geş bû. Ev şitil bi berxwedan û serîhildanên mazin û bê hempa hatin parastin û xwedî kirin. Ev şer, ev tekoşîn li ser xwîna şehîdan bilind bû, divê ev rastî tu dem neyê ji bîr kirin.

Ji ber vê yekê em dibêjin ku 27 ê Mijadarê di tekoşîna rizgariya neteweyî ya gelê Kurdistanê de, destpêka qonaxa yekemîn, 15 ê Tebaxê, destpêka qonaxeke nû, anku roja vejînê, qonaxa diwemîn û 22 ê Mijdarê, despêka qonaxa sêwemîn e.

Ev her sê rojên ha, di mejî û dilê gelê Kurdistanê de xwediyên cihekî bilind in. Ev her sê rojên ha, rojên pîrozî û neteweyî ne. Ev her sê rojên ha, rojên cejna neteweyî ne. Pîroz be 15 ê Tebaxê, pîroz be 22 û 27 Mijdarê.

Meclisa Neteweyî ya Kurdistanê, li gelê Kurd û li gelên Rojhilata Navîn pîroz be.

REWŞEN

BEYTÜŞŞEBAP İSYANI

VE

ŞEYH SAİT AYAKLANMASINA ETKİLERİ

-2-

Cemil GÜNDOĞAN

BÖLÜM : 2

İSYANA DOĞRU

1924 kopuşmasının ana çizgilerini böylece ortaya koyduktan sonra Beytüşşebap isyanının öngününde, yani 1924 yazında Kürdistan'daki duruma biraz daha yakından göz atabiliriz. Böylece isyanın içinde geliştiği somut koşulları biraz daha yakından görme imkanını elde edebileceğiz.

Durumu önce Kürtler cephesinden gözden geçirelim.

1924 yazında Kürtler cephesinde ele alınması gereken ilk sorun, Azadî örgütüdür. Çünkü kopuşmaya ve giderek isyana önayak olmuştur.

Örgütün kuruluş tarihi ve gelişme süreciyle ilgili tartışmalara yukar-

da genel hatlarıyla değindik. Şimdi de diğer özelliklerine değinmek istiyoruz. Ancak konu, başlı başına bir araştırmayı gerektirecek genişlikte olduğu için meseleyi yine genel hatlarıyla ele alacağız.

Örgütle ilgili bilgiler, isminden başlamak üzere (54), büyük bir sır perdesi altındadır.

Örgütün işleyiş mekanizması ile ilgili ciddi bilgiler bulunamamıştır. Şeyh Sait'in yargılandığı mahkemenin duruşma tutanakları hala gizlidir; ancak bu mahkemede bulunmuş insanların anılarından da, konuyla ilgili ortaya fazla birşey çıkmamıştır. Hatta bazı tutanaklarda örgüt olarak Azadî'nin değil KTC'nin adı geçmektedir (55). Bununla birlikte, örgütün beşer kişilik gizli gruplardan oluştuğu, grup üyelerinin rütbe ve gizli isim sa-

hibi oldukları ve grupların birbirlerini tanımadıkları yolunda Metin Toker'e ait bir anlatım da mevcuttur. (56) Ancak modern illegal örgüt şemalarını hatırlatan bu bilgiyi diğer birinci el kaynaklardan doğrulatma (ya da yanlışlama) imkanını bulamadık. Fakat İngiliz gizli belgelerinde örgüt şubelerinin ve şube başkanlarının adlarından oluşan daha genel bir şema mevcuttur. (57)

Örgütün liderinin Cıbranlı Halit Bey olduğu konusunda genel bir mutabakat var gibi görünüyorsa da, bazı aykırı anlatımlara da raslana biliyor. (58)

Örgütün bir tüzüğe sahip olup olmadığına dair bir bilgi yoktur. Ancak örgüt çevresinde bulunduğu anlaşılabilir ve Şeyh Sait ayaklanmasındaki ihanetiyle meşhur olan Binbaşı Ka-

54- Örgütün ismiyle ilgili bir enfasyondan söz etmek mümkündür. En yaygın kullanılan isim "Azadî"dir. Ancak araştırmacılar bir yana, bazen örgütün üyesi olduklarını söyleyen (veya söylenen) şahıslar dahi farklı isimler zikredebilmektedirler. Örneğin İngiliz belgelerinde örgütün Diyarbakır şubesi başkanı olarak görünen (ki kendisi de anılarında örgüt üyesi olduğunu kabul etmektedir) Ekrem Cemil "Azadî" teşkilatı adını verirken, (bkz. **Cemil-92s.** 54), örgütün Siirt şube başkanı olduğu belirtilen İhsan Nuri, "Kürdistan Bağımsızlık Komitesi", "Qomîteyê Serbixwe yê Kurdistan" adını kullanıyor. (bkz. **Nuri-92 s.** 27) Olson, örgütle ilgili bu sır perdesini, gizliliğine bağlama eğilimindedir. (s. 41) Ancak gerçeğin bir kısmını yansıtsa da, bu yorumun konu ile ilgili herşeyi açıklamaya yetmeyeceğini düşünüyoruz.

55- Örneğin Şeyh Sait'in sorgusuna bakılabilir. **Mumcu-91**, s. 142-143.

56- Metin Toker'den akt. **Gasratyan vd.-91**, s. 165.

57- Bkz. **Olson-89**, pp. 169-171. Bu listenin bir benzerinin Türkçesi **Mesut-92'** de yer almaktadır. (s. 147-149). Ancak **Mesut-92'** nin listesini de örgütün 19 şubesine mensup olduğu belirtilen isimler dışındaki isimler, örgütün üyesi olarak değil, örgütün gerçekleştirmeyi amaçladığı isyanı destekleyecek kişiler olarak zikredilmektedir. Oysa Olson'un listesinde böyle bir kayıt yoktur. Ayrıca listede yer alan kişilerin mensup olduğu aşiretleri gösteren sütündeki bilgiler yönünden de, iki liste arasında bazı farklılıklar vardır.

58- Örneğin çok sağlıklı bir araştırma olmasa da, **Mumcu-91**, Mutkî'li Hacı Musa'nın da bir dönem örgüt başkanlığı

sim'in doğruluğu kontrol edilemeyen bir anlatımından, örgüte girişin bir yeminle yapıldığı belirtilmektedir. (59) Bu, belki gizli kalmış bir tüzüğün varlığına işaret olabilir.

Keza, örgütün yazılı bir programa sahip olduğuna dair belgeler de yoktur. Bununla birlikte örgütün çok genel bazı hedeflere ve yine çok genel bir hareket planına sahip olduğu, örgüt üyelerinin İngilizlere verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır. (60)

Örgütün, homojen bir insan malzemesine sahip olduğu söylenemez; üyeleri ve yöneticileri arasında Kürt hakim sınıflarının her kesiminden insanlar ve yurtsever aydınlar mevcuttu. Ancak başlıca etkinliğin, örgütün kurucuları durumundaki dinci olmayan (seküler-dünyevi) milliyetçi aydınlar da olduğu anlaşılıyor. Beytüşşebap isyanına kadar örgütte şeyhlerin varlığından söz edilebilse de, tayin edici konumda oldukları söylenemez. Nitekim, İngiliz gizli belgelerinde yer alan ve örgütün üyelerini gösteren listelerde, Şeyh Sait'in bile adı bulunmamaktadır. (61)

Ancak bütün bu dağınıklığına, şekilsizliğine, belirsizliğine vb. rağmen örgüt, 1924 yılı ortalarında Erzurum'dan Zaho'ya, Dersim'den Van'a kadar neredeyse bütün Kürdistan'da şubeler açmıştı. Bu şubelerin ve kapsadıkları üyelerin tam sayısı bilinmemekle birlikte, İngiliz gizli belgelerinde konuyla ilgili bir miktar bilgi mevcuttur. Bu belgeleri incelemiş olan Robert Olson, örgütün beşi Siirt'te, ikisi Bitlis'te, yedisi de Van'da olmak üzere toplam 23 şubesinin tesbit edilebildiğini söylemektedir. (62)

Söz konusu listede yer alan isim-

lerden (63) de anlaşılacağı gibi, örgüt, Kürdistan'da geniş çaplı bir faaliyet yürütmüştür. Nitekim, örgüt temsilcileri İngilizlerle yaptıkları görüşmelerde Muş-Malazgirt-Bitlis bölgesinde 5000, Botan bölgesinde ise 2000-3000 kişiyi, silahlı isyan hareketine katabileceklerini belirtmişlerdir. (64) Bu rakamlarda belli bir abartma payı bulunduğu kuşkusuzdur. Ama, yine de örgütün aşiretlerle küçümsenmeyecek düzeyde ilişkiler kurduğu söylenebilir. (65)

Örgütün görece başarı kazandığı bir diğer örgütlenme sahası ordu safıydı. Örgüt, aşiretler arasında olduğu kadar, ordu içinde de faaliyet sürdürüyordu. Kürdistan'daki birlikleri oluşturan personelin büyük çoğunluğunun Kürt olması (66) bu çalışmaları kolaylaştıran bir rol oynamış olmalıdır. Örgüt temsilcileri İngilizlerle yaptıkları görüşmelerde bu faaliyetlerinden de söz etmiş ve Diyarbakır'daki 7. Kolordunun subaylarının ve erlerinin % 50'sinin Kürt olduğunu ve kendilerini destekleyeceklerini umduklarını belirtmişlerdir. (67) Söylenenler abartılı olmakla birlikte, örgütün terptiği Beytüşşebap isyanına 18. Alayın neredeyse yarısının katılmış olması, onun en azından belli askeri birlikler içinde ciddiye alınması gereken bir faaliyet yürütmüş olduğunu gösterir.

Örgüt, içerdeki bu faaliyetlerine dış destekler de sağlamaya çalışmıştır. 23 Temmuz 1924 tarihinde İstanbul'dan İngiliz Başbakanı MC Donald'a yollanan, Mr. Henderson imzalı bir raporda: "Doğu'daki Kürtlerin bütün mahalli komitelerinin harekete geçmeğe hazır oldukları ve İstan-

bul'daki Kürt ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunmak üzere, tam yetkili bir temsilcilerinin İstanbul'a gönderildiği... bu Kürt temsilcinin Elçilik'te (İngiliz Elçiliği-CG) görevli Mr. Ryan'la görüşmek istediği, Mr. Ryan'ın ise 'tabi bunu reddettiği' belirtiliyordu. (68) Keza Temmuz ayı başlarında bir Kürt subayının Irak'taki İngiliz yetkililerle çeşitli görüşmeler yaptığı biliniyor. (69)

Kısacası 1924 yazı, örgütün çok yönlü isyan hazırlıkları içinde geçti. Burada örgütün bu faaliyetlerini kolaylaştıran diğer bazı iç ve dış faktörlerden söz etmeden geçmek, 1924 yazıyla ilgili tabloyu eksik bırakacaktır. Bu nedenle çok özet bir şekilde bunlara da değinmek istiyoruz.

Bunlardan birincisi, Türkiye'nin uluslararası durumuyla ilgilidir. 1924 yazı, bu noktada öncelikle Musul sorunuyla karakterize olmaktadır. Yani Türk devleti, epeyce bir süreden beridir Musul meselesinde sistem-içi güvence elde etme karşılığında, Musul'un İngilizlere terkini esas seçenek haline getirmişti. Ancak, Musul üzerindeki iddialarından da bir çırpıda vazgeçmiyordu. Petrolden pay almak, güvenlik vb. birçok faktörü İngiltere'nin önüne sürüp duruyordu. Bu da sorunun çözümünü geciktiriyor ve İngiltere'yle olan anlaşmazlığın devamına yol açıyordu.

Açıktır ki, bu anlaşmazlık, kemalist yöneticilerin aleyhine bir durumdu. Nitekim Kürtler isyan hazırlıklarını sürdürüyorlarken, bu çelişkiyi mümkün olduğunca kendi lehlerinde kullanmak istemişler ve bu amaçla İngilizler ile çeşitli ilişkiler kurmaya çalışmışlardır.

yaptığını ileri sürüyor. Ancak kaynak belirtmiyor. (s. 56)

59- Akt. Bayrak-91, s. 25.

60- Bkz. Olson-89, pp. 43-46.

61- Bkz. Olson-89, pp. 169-171; keza Bruinessen-1, s. 352.

62- Olson-89, p. 42.

63- Kapsadığı olmadık isimlere bakılırsa, liste abartılıdır.

64- Olson 89, p. 43; keza Mesut-92, s. 149-150.

65- Azadî temsilcileri İngilizlere, Kürdistan'daki "bütün aşiretlerin", "din ve milliyetçilik nedenleriyle" örgütü destekleyeceklerini söylemişlerdir. Olson-89, p. 43.

66- Mesut-92, s. 153. Azadî temsilcileri, bu çoğunluğun anti-Türk duygularla dolu olduğunu da iddia etmişlerdir.

67- Olson-89, p. 49.

68- Akt. Kürkçüoğlu-78, s. 310.

69- Mesut-92, s. 151.

Yukarda aktardığımız, Mr. Ryan'ın Kürtlerden gelen görüşme önerisini reddetmesi örneğinde olduğu gibi, bu çabalar, somut bir Kürt-İngiliz işbirliği doğuramadıysa da, Kemalist yönetimi hayli rahatsız etti. Örneğin kemalistler birazda bu tür faaliyetleri boşa çıkarmak amacıyla 1924 Ağustos'unda Diyarbakır'da "Kürt-Türk Kongresi" toplamak ve Kürtlere belli vaatlerde bulunmak yoluna gittiler.

Bir diğer sorun Nesturi-Süryani meselesiydi. Onlar da I. Emperyalist savaş öncesinden beri sürdürdükleri bağımsız yurt edinme mücadelelerinden vazgeçmiş değillerdi. İngilizler başta olmak üzere, emperyalizmin ihanetine uğramaları, göç ettirilmele-ri ve kırımla karşılaşmaları vb., onları bu varlık-yokluk kavgasından vazgeçirememişti. Kendilerince, Hakkari ve yöresinde yeniden yerleşmeye, buralarda bir Asur-Süryani yurdu oluşturmaya çalışıyorlar ve bu faaliyetleri için batılı kapitalist ülkelerden yardım sağlamaya çalışıyorlardı. Buda kemalist iktidarı rahatsız eden bir gelişmeydi. Nitekim 1924 Ağustosunda bu bölgedeki Nasturilere-Süryanilere yönelik bir hareket başlatmak durumunda kaldı. Çünkü iktidarın da acelesi vardı; Musul meselesi henüz çözülmemişken etnik arındırma siyasetini bir adım daha ileri götürmek istiyordu.⁽⁷⁰⁾

Örgütün faaliyetlerini kolaylaştıran bir diğer etken, Kürdistan'ın değişik mıntıklarında sürmekte olan direniş ve itaatsizlik eylemleriydi. Örneğin, Dersim bölgesi bu tür sorunlu bölgelerden biriydi. Bu bölgede 1920 yılında başlamış olan isyan, da-

ha sonraki yıllarda da ani parlamalar ve gerilla savaşı şeklinde 1926 yılına kadar devam etmiştir.⁽⁷¹⁾ Nitekim Seyit Rıza'nın Hozat hükümet merkezine kalabalık birliklerle yaptığı baskın, 1924 tarihini taşımaktadır.⁽⁷²⁾ Bir diğer sorunlu bölge Muş-Bitlis yöresiydi. Bu bölgede Hacı Musa Bey, Şeyh Salahattin ve Cemil Çeto güçlerinin yönetime karşı "pasif direniş"leri sürmekteydi. Muş-Bitlis yolu 200'den az sayıdaki Türk kuvvetleri için tekin değildi.⁽⁷³⁾ Keza Genelkurmay'a göre Bitlis ve Van bölgelerinde "isyan belirtileri" vardı.⁽⁷⁴⁾

Ve nihayet bütün bu karışıklıkları sürekli besleyip büyüten bir faktör olarak ekonomik durum çok berbatı.⁽⁷⁵⁾

Kürtler ve Kürdistan cephesinde durum özetle böyle. Şimdi konuya biraz da iktidar cephesinden bakalım.

İktidar cephesinde temel soru, bu kitlesel kaynaşma ve kopuşların⁽⁷⁶⁾ nasıl durdurulacağıydı. Çünkü eğer bu kopuş durdurulmazsa, çok kötü sonuçlar doğabilirdi. Örneğin bağımsız bir Kürt devleti gündeme gelebilirdi. Veya bu kadarı mümkün olmazsa bile, Kuzey Kürdistan'da patlayacak bir ulusal Kürt isyanı, Kemalist iktidarın Musul üzerindeki iddialarının son bulmasına veya iyice zayıflamasına yol açabilirdi. Çünkü İngiliz hükümeti, Lozan anlaşmasından doğan "hakını" kullanarak sorunu Milliyetler Cemiyeti'ne götürmek niyetindeydi.⁽⁷⁷⁾

Kuzeydeki kitlesel kopuş sürüyor-ken, böyle bir başvuru gerçekleşirse, zaten İngiltere'ye eğilimli olan MC'nin güneyde, Türkiye lehine karar vermesi, veya İngilizler lehinde karar

verdiğinde, buna Türkiye'yi gözetecek bazı şartlar eklemesi mümkün olmazdı. Bu yüzden ne yapıp edip Kuzey Kürdistan'daki gidişatı tersine çevirmek gerekiyordu. İktidarın bu amaçla bulabildiği yegane çare, bir kere daha "sopa-havuç" taktiğine başvurmak oldu.

Sopa taktiği esasta Ağustos ortalarında hazırlanan bir planla Nesturiler üzerine askeri hareket düzenleme çerçevesinde yürütülecekti.⁽⁷⁸⁾ Bu hareket bahanesiyle Kürdistan'a askeri birlikler yığıldı ve Eylül ayı başı itibarıyla da, silahlı hareket başlatıldı. Zaten Beytüşşebap isyanı da bu başlangıç anında patlak verdi.

Havuç taktiğini ise Diyarbakır'da toplanan ve İngiliz belgelerinde "Türk-Kürt Kongresi" diye adlandırılan girişimler oluşturdu.

1. Ağustos 1924 tarihinde toplanan bu kongreye kimlerin hangi sıfatla katıldığı bilinmiyor. Bu nedenle niteliği, resmîyet düzeyi vb. hakkında fazla birşey söylemek mümkün değil. Ancak dönemin İngiliz elçisi Henderson'un İngiliz Dışişleri Bakanın Mc. Donald'a gönderdiği bir yazıya dayanarak Robert Olson'un yaptığı özetlemelere bakılırsa, kongreden çok iddialı kararlar çıkmıştır. Örneğin, Kürt çoğunluğun yaşadığı bölgede idari reform yapılması, Kürt tut-saklara genel af ilan edilmesi, Kürdistan'dan beş yıllığına asker alınmaması, Şeriye mahkemelerinin yeniden kurulması, el konulan silahların dağıtılması, hükümet tarafından Kürdistan için miktarı daha sonra belirlenecek bir meblağın ayrılması gibi tedbirler bunlar arasındadır.⁽⁷⁹⁾ Doğruysa, bu tedbirler açıkça Kürdis-

70- Nitekim 1924 Ağustosunda başlayan hareketle birlikte, Hakkari'nin Tairi bölgesinde toplanmış olan Nesturiler, kitleler halinde Musul'a doğru sürüldüler. Yeni cumhuriyet, böylece Ermenilerden sonra Asur-Süryani-Keldani etnik kümesinden de arındırılmış oluyordu. Bkz. **Bulut-92**, s. 136, 363; **Hallı-72**, s. 76.

71- **Olson-89**, p. 97-98.

72- **Dersimi-79**, s. 149-150.

73- **Olson-89**, p. 43; **Mesut-92**, s. 150.

74- **Hallı-72**, s. 73.

75- **Bruinessen-92**, s. 154.

76- Elazığ'dan Zaho'ya kadar uzanan bu kaynaşma ve ihtilalci faaliyet, Genç mebusu Hamdi Bey'in 28 Mayıs 1924 tarihli Diyarbakır Valiliğine verilmiş olan ihbar dilekçesinde de özetlenmiştir. Akt. **Bayrak-91**, s. 22.

77- Nitekim 6 Ağustos 1924 tarihinde Cemiyete resmen başvurmuştur. **Kürkçüoğlu-78**, s. 293.

78- Harekatın ön planı 13 Ağustos, nihai planı ise 24 Ağustos'ta hazırlanmıştır.

79- **Olson-89**, p. 48.

tan'da güdük bir özerkliğin kabul edilmesi anlamına geliyor.

Kemalist iktidarın gerektiğinde en acımasız yöntemlere başvurarak ulusal devlet kavramını bütün yönleriyle hayata geçirmeye yöneldiği bir süreçte alınan bu kararlar, açık ki, hayata geçirilmek amacıyla değil, bir manevra olsun diye alınmışlardı. Ve bu manevranın iki temel amacı vardı: Kürdistan'daki kaynaşma ve kopuşmaları mümkün olduğunca frenlemek, yani zaman kazanmak; ve Güney Kürdistan üzerinde yürütülen pazarlık ve tartışmalarda kendi konumunu güçlendirmek.

Ancak bu manevranın fazla işe yaranmadığı anlaşılıyor. Çünkü Azadi hazırlamakta olduğu ayaklanmayı Beytüşşebap'taki bir isyan kıvılcımıyla uygulama alanına soktu.

BÖLÜM 3

İSYAN

1- İsyanın Genel Hareket Planı

Yukarıda çizdiğimiz tabloda, Azadi örgütünün 1924 yazında geniş çaplı bir ulusal ayaklanma çabası içinde olduğu görülüyor. Peki acaba örgütün ayaklanma stratejisi neydi, nasıl bir ayaklanma öngörüyordu?

Bu soruya ayrıntılı bir cevap veremiyoruz. Açığa çıkan bilgiler, hareketin stratejisiyle ilgili olarak çok genel bir hareket planının ötesinde bir şey içermiyorlar.

Aslında varolan bilgiler, çoğunluğu itibarıyla, doğrudan Beytüşşebap isyanına da ait değildirler. Bu bilgiler, Beytüşşebap isyanının lideri İh-

san Nuri ile arkadaşlarının Azadi'nin hareket planıyla ilgili kısıtlı anlatımlarından oluşmaktadır.⁽⁸⁰⁾ Fakat Beytüşşebap isyanı yenilgiye uğradıktan sonra Azadi örgütünün ayaklanma faaliyeti durmadığından, yeni dönem için anlatılan genel hareket planı, muhtemelen isyan öncesinde de geçerli olan bir plandı. Bu nedenle anlatılanları -en azından bir kısmını- Beytüşşebap isyanının hareket planı çerçevesinde ele alma imkanı mevcuttur. Nitekim bazı Türk belgelerinde Beytüşşebap isyanını gerçekleştirenlerin amaçları ve takip ettikleri hareket hattıyla ilgili anlatılanlar, Beytüşşebap sonrası genel hareket planıyla ilgili olarak İngiliz gizli belgelerinde yer alan bilgilerle çakışmaktadır. Bu çakışmayı aşağıdaki paragraflarda daha geniş olarak ortaya koyacağız.

İngiliz gizli belgelerinden anlaşıldığına göre, isyanın hareket planı temelde iki aşamayı içeriyordu.

Birinci aşama, yerel fakat yaygın isyan hareketleriyle karakterize olmaktadır. Buna göre örgüt ilk aşamada, başta Siirt, Bitlis, Muş ve Van illeri üzere Kürdistan'ın değişik bölgelerinde baskınlar, küçük çaplı isyanlar ve "ittatsızlık eylemleri" tertipleyecek, mümkün olduğu oranda askeri garnizonları silahsızlandıracaktı.⁽⁸¹⁾

Bütün bu faaliyetlerle ulaşılmak istenen ilk amaç, devletin bölgedeki denetiminin kırılması, yöre aşiretlerinin örgüt saflarına kazanılması ve bu suretle bölgede örgüt otoritesinin kurulmasıydı. İkinci amaç ise, ülkede elde edilecek bu yönlü başarıların, bir dış desteğe dönüştürülmesiydi.⁽⁸²⁾

İkinci Aşama, bu isyanlar sonucunda, **muhtemelen** genel bir ayaklanma yoluyla, bir kurtarılmış bölge yaratmak ve burada bir ulusal hükümet kurmaktı.⁽⁸³⁾

İki aşamalı bu hareket planının hayata geçirilmesinde merkezi hareket üssü olarak Botan'ın seçildiği anlaşılmaktadır. Botan bölgesinde ise merkez nokta Şırnak olarak tesbit edilmiş benzermektedir.

Kanımızca ayaklanma planının bu esas üzerine oturtulmasının başlıca nedenlerinden biri, Azadi'nin ordu içinde en örgütlü olduğu birliklerin Şırnak'ta konuşlu bulunmasıydı. 2. Tümenine bağlı 18. Piyade Alayındaki Azadi üyesi veya taraftarı askerler, örgütün önemli güçlerinden birini oluşturuyorlardı. Örneğin, Alay yaveri Teğmen Rıza, örgütün merkez yöneticilerinden Yusuf Ziya'nın kardeşi idi.⁽⁸⁴⁾ Keza örgütçülüğü, zekası ve savaşçı özellikleriyle tanınan İhsan Nuri de aynı alayda yüzbaşı rütbesiyle görev yapmaktaydı. Hatırlatalım ki, İhsan Nuri, bu dönemde Azadi'nin Siirt şube başkanlığı görevini de yürütüyordu. Muhtemelen İhsan Nuri'nin örgütçü kişiliğinin de büyük katkısıyla, alaydaki Kürt subaylar arasından birçok kişi örgüte kazanılmıştı.⁽⁸⁵⁾ Eratın büyük çoğunlukla Kürtlerden oluşuyor olması, onlar arasındaki örgütlenmeyi kolaylaştırmaktaydı ve bu alanda da önemli bir mesafe alınmıştı.⁽⁸⁶⁾

Bütün bunlar 18. Alayın Azadi açısından yoğunlaşmış bir askeri güç odağı haline dönüşmesi demektir. Böyle bir güç odağının ise, örgütün ayaklanma planı içinde ilk büyük

⁸⁰- Olson, İngiliz belgelerinde konuyla ilgili bilgilerin büyük çoğunluğunun şu beş isyancı subay tarafından verildiğini belirtiyor: Ali Zeki, İsmail Hakkı Efendi, İhsan Nuri Bey, Mardin'li Tefik Hasan ve Ahmat Rasim. Bkz. **Olson-89**, p. 42.

⁸¹- Olson-89, p. 46; **Bruinessen-1**, s. 352; **Mesut-92**, s. 146.

⁸²- **Olson-89**, p. 46; **Mesut-92**, s. 146.

⁸³- **Bruinessen-1**, s. 352; **Mesut-92**, s. 146. Aslında mevcut belgelerde kurtarılmış bölgenin hangi yöntemle kurulacağı konusunda açık bir belirleme yoktur. Ancak hem birinci aşamada öngörülenlerin mantıkî gelişim seyri büyük olasılıkla bu noktaya götüreceği için, hem de daha sonra aynı örgütün denetiminde gerçekleşen Şeyh Sait ayaklanmasının planlanmasında bir genel ayaklanma kararı bulunduğu için (bkz. **Bruinessen-1**, s. 349 vd. Beytüşşebap'la ilgili olarak da böyle bir olasılık sözkonusu edilebilir diye düşünüyoruz.

⁸⁴- **Halk-72**, s. 484.

⁸⁵- Olson, Beytüşşebap isyanından sonra Irak'a kaçan ve İngilizlere uğrayan askerlerin bir listesini veriyor. Bu listede çok sayıda subayın da adına raslıyoruz. Bkz. 4 nolu ek, (s. 172). Ayrıca, **Mesut-92**, s. 151.

⁸⁶- **Mesut-92**, alayın yansının Türk olduğunu belirttiğine göre (s. 153), alaydaki Kürt eratın hemen tamamı isyana katılmış olmalıdır. Çünkü isyancılar, alayın yaklaşık olarak tamamını oluşturuyorlardı.

darbeyi gerçekleştirecek askeri birlik olarak (ve belki de sonraki bütün hareket için merkez üs olarak) tasarlanması çok mantıklıdır. Bu durum, Azadî planlarında Şırnak'a stratejik bir önem kazandırmıştır.

Hiç kuşkusuz Şırnak'ın eylem üsü olarak seçilmesini sağlayan başka nedenler de vardı. Azadî üyeleri bunları İngilizlere üç şık içinde ifade etmişlerdir: 1- Bölgedeki aşiretlerin örgüt açısından güvenilir olmaları. Bu, bölgenin ulusalçı propoganda ve faaliyetlere açık oluşunun bir ifadesidir ve anlaşılabilir nedenlere dayanmaktadır.

2- Arazinin isyana ve savunmaya elverişli olması.

3- Şırnak'ın, örgüt liderlerinin dış yardım almayı umdukları İngilizlere en yakın mıntikalardan biri olması. (87)

Şırnak merkezli bu genel hareket planının daha alt düzlemlerde hangi somut adımları kapsadığı hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Yalnızca Başbakan İsmet imzalı, yukarıda sözünü ettiğimiz 16 Eylül 1924 tarihli raporda şöyle bir ibareye rastlıyoruz:

"Yusuf Ziya daha önce (Beytüşşebap isyanından öncesi kastediliyor-CC) *Muş ovasında Vartenis köyünde iken, Beytüşşebap grubunun (İhsan Nuri ve arkadaşları kastediliyor-CC) Eylülün altıncı günün fırar edeceğinden Siirt'le Van'ı basacağından söz etmiştir.*" (88)

Bu ifade Azadî üyelerinin İngilizlere anlattığı, örgütün genel hareket planıyla olan uyumluluğuyla dikkati çekmektedir. Çünkü açıkça örgütün Şırnak'taki askeri güçlerine yaslanarak bölgede bir isyanlar zinciri tertipleyeceğini ortaya koymaktadır ki, bu-

nun, hareket planının birinci aşamasını oluşturduğunu yukarıda belirtmiştik. Keza aynı dönemde (Ağustos 1924) Hacı Musa Bey, Cemil Çeto ve Şeyh Selahattin'in Muş, Hizan ve Mutki bölgelerinde yönetime karşı bir "pasif direniş" hareketi içinde bulduklarına ve örgütün bu eylemi desteklediğine de yukarıda değinmiştik. (89) Bu da genel hareket planının birinci aşamasıyla uyumlu bir durumdur.

Bütün bu verilere dayalı olarak, şöyle bir görüşün ileri sürülebileceği kanaatini taşıyoruz: Örgüt, genel hareket planının birinci aşamasında Şırnak'ta konuşlu bulunan 18. Alaydaki mensup ve taraftarlarının oluşturacağı birlikleri ağırlık kuvveti (sıklet kuvvet) olarak kullanmak suretiyle Siirt, Van ve belki de Bitlis'i (90) basmayı, buraları silahsızlandırmayı ve devlet otoritesini kırarak yerine kendi otoritesini geçirmeyi amaçlamış, pratik faaliyetini de bu yönde yoğunlaştırmıştır.

2- Nesturi Harekatı ve İsyana Etkisi

Muhtemelen iktidar bu gelişmelerden haberdardı. Bu nedenle, oluşumu daha başından boğabilmek amacıyla harekete geçti ve 1924 Ağustosunda Hakkari'deki Nesturiler üzerine yürümeye karar verdi.

Bu hareketin özellikle öne çıkan üç amacı vardı: İlki, bu bölgede yaşayan Nesturileri-Asurları sınır dışına atmak, yani etnik arındırma yapmaktır. Kemalist iktidar böyle bir arındırma hareketinin, tıpkı daha önceki Ermenilerin sürülmesi eyleminde olduğu gibi, Kürtleri yönetime yaklaştıracığı

umudunu taşıyordu. Nitekim gerçek yaşamda da bu yönde bazı sonuçlar alınmıştır. Örneğin, ulusalçılığıyla ünlü İsmail Simko başta olmak üzere, Şırnak'tan Van'a kadar pek çok Kürt aşireti reisiyle bu çerçevede ilişkiler kurulmuş, rüşvetler verilmiş ve bunların Türk ordusunun yanında yer almaları sağlanmaya çalışılmıştır. (91)

İkinci amaç sınıra asker yığmak suretiyle, sınır ötesi üzerinde tehdit yaratmak ve böylece Milletler Cemiyeti'nin gündemine girmiş olan Musul sorunun çözümünde kendi lehine koşullar yaratmaktır.

Üçüncü amaç ise, bu hareketi bahane ederek Kürdistan'a büyük ölçüde askeri yığınak yapmak ve böylece bölgede gelişebilecek ihtilalci faaliyetleri daha rahat bastırabileceği bir konum elde etmektir. Buna, Kürt milliyetçilerinin faaliyetlerine konu olmuş bazı askeri birliklerin denetim altına alınması, buralardaki milliyetçi kadrolaşmanın dağıtılarak bu tür oluşumlara son verilmesi yönündeki tedbirler de dahil edilmelidir.

Nitekim İngilizlere bilgi veren Kürt subayları da, Nesturi hareketini bu hedefler çerçevesinde değerlendirmişlerdir. (92)

Bu değerlendirmenin isyan planı üzerinde etkili olmadığı söylenemez; tersine, isyanı hızlandırıcı bir rol oynadığı görülüyor. (93) Ama asıl büyük etkisi, muhtemelen isyan sahasıyla olmuştur. Çünkü verilere bakılırsa, isyan, 18. Alay aracılığıyla Şırnak'ta yapılacak şekilde planlanmıştı. Ancak alay, Nesturi hareketi çerçevesinde ansızın Şırnak'tan Beytüşşebap'a nakledilince, isyan orada patlak verdi. Bu mekansal değişimin, isyanın başarısı üzerindeki etkisini ne yazık ki

87- Olson-89, p. 46. Şırnak merkezli olarak Botan'ın savaş içindeki konumuyla ilgili yetmiş yıl evvel yapılmış bu değerlendirme, okuyucuya, ister istemez 84 çıkışı ve sonrasında Botan'ın oynadığı rolü hatırlatıyor.

88- Halli-89, s. 484.

89- 73 nolu dipnota bakınız.

90- Şeyh Sait, Diyarbakır'daki mahkeme sorgusunda, Yusuf Ziya ile kendisi arasında 1924 baharında geçen bir konuşmada, Yusuf Ziya'nın Kürdistan'ın bağımsızlığı için gerekli olan asker ve silahın Bitlis'ten temin edilebileceğini söylediğini anlatıyor. Akt. Mumcu-91, s. 144. Bu sözler, Azadî önderlerinin daha o zamandan il merkezlerinin basılarak silahsızlandırılması stratejisi üzerinde düşündüklerini gösteriyor.

91- Halli-72, ss. 43-46.

92- Olson-89, p. 46; Mesut-92, s. 152. A. Mesut'un çevirisindeki "Suriyeliler"le kastedilenler, Hakkari'de yaşayan Nesturiler olmalıdır. (Muhtemelen *Syrians* veya daha küçük bir olasılıkla *Assyrians* ya da *Nestorians* karşılığı olarak)

93- Mesut-92, s. 151

tam olarak bilmiyoruz. Ancak işin doğası gereği, olumsuz bazı etkilerde bulunduğu tahmin edilebilir. En azından isyanın, Şırnak'takine kıyasla daha sınırlı bir çevre desteğiyle başladığı söylenebilir.

Bütün bunlar isyanın örgütlenmesindeki yetersizliklerin birer somut Bu yetersizlik ve karmaşanın çok açık görülebildiği alanlardan biri de isyanın başlayış biçimidir.

3- İsyân Nasıl Başladı?

Bugün isyanın, Yusuf Ziya'dan alınan bir telgraf neticesinde başladığı konusunda genel bir fikir birliği vardır. Anlatılanlara göre, Rıza Bey, ağabeyi ve örgüt yöneticisi Y. Ziya'dan bir telgraf alır; bu telgraf, yanlışlıkla isyanın başlatılmasının istendiği şeklinde yorumlanınca 3/4 Eylül gecesi isyan başlatılır. Yani isyanın başlaması, bir telgrafın yanlış deşifre edilmiş olmasının sonucudur. Zinar Silopi'den Nuri Dersimi'ye, M. Selim Beg'den Şeyh Sait ayaklanmasında Şeyhin mahiyetinde bulunmuş olan Mela Hesên Hışyar'a kadar birçok Kürt yurtseverinin anlattığı öykü özetle budur.⁽⁹⁴⁾

Telgrafın yanlış çözülmesiyle ilgili ikinci bölüm çıkarılmak kaydıyla TC. belgeleri de bu anlatıma katılıyorlar. Onlar da isyanı, Yusuf Ziya'nın kardeşine çektiği telgrafla ilişkilendiriyorlar.⁽⁹⁵⁾ Yazdıklarını İngiliz gizli belgelerine dayandıran R. Olson da bu iddiaya itiraz etmiyor. Tersine isyanın, Y. Ziya Bey'in "emriyle" gerçekleştiğini belirtiyor.⁽⁹⁶⁾ Böylece birbirinden çok farklı kaynaklar bilgiyi doğrulamış oluyorlar ki, aksi yönde ikna edici yeni bilgi veya belgeler ortaya çıkın-

caya kadar, bu bilgiyi doğru kabul etmek durumundayız.

Ancak telgrafın yanlış deşifre edildiği konusu, kanımızca spekülasyona açıktır. En azından bazı soru işaretleri ortadan kaldırılmaksızın, bu anlatıma kesin doğruymuş gözüyle bakılmaz.

Bizi bu kanaate sevkeden birinci neden, söz konusu telgrafın içeriğidir. Aslında 'içerikleridir' demek gerekiyor. Çünkü ortada birden fazla telgraf vardır. Kısaca açalım:

İsmet İnönü tarafından Atatürk'e sunulan ve yukarıda zikrettiğimiz raporda, Yusuf Ziya Bey ile Rıza Bey arasında karşılıklı çekilen telgrafların içerikleri yer almaktadır. Bunlar incelendiğinde, telgrafların yanlış deşifre edilmeleri olasılığının çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

İlk telgraf, yaygınca sanılanın tersine, Yusuf Ziya'dan Rıza Bey'e değil, Rıza Bey'den Yusuf Ziya'ya çekilmiştir. 31 Ağustos 1924 tarihinde Beytüşşebap'tan çekildiği anlaşılan bu telgrafta Teğmen Rıza, ağabeyine: "emredilen miktardaki meblağı emrinize polişe etmek üzere cevabınızı beklemekteyim" demektedir.⁽⁹⁷⁾

Yusuf Ziya'nın bu telgrafa verdiği cevap, isyanın başlamasına sebep olduğu kesinlik kazanmış olan telgraftır ve şöyle demektedir: "Erzurum'a gidiyorum. Miktar tayinine mahal yoktur. Hemen ve süratle para gönderiniz. Muvassalatıma (varış, yetişme-CG) bakmayarak Bahattin ve Faik'e bilgi veriniz."⁽⁹⁸⁾

Yusuf Ziya'nın, bu telgrafı nereden ve tam olarak hangi tarihte çektiği belgelerde yer almıyor. Ancak 31 Ağustos tarihli ilk telgrafı Bitlis'teyken aldığı belirtildiğine göre⁽⁹⁹⁾, bu

telgrafı da 1-2 Eylül tarihleri arasında ve muhtemelen Bitlis'ten çektiği düşünülebilir. Çünkü telgrafın alınmasıyla başlayan isyan, bilindiği gibi 3 Eylül gecesi gerçekleşmiştir.⁽¹⁰⁰⁾

Telgrafta adı geçen Bahattin, Yusuf Ziya'nın kardeşidir ve Erzurum'da memurluk yapmaktadır. Faik ise Yusuf Ziya'nın damadadır ve Bitlis'te oturmaktadır.

Üçüncü telgraf, Y. Ziya Bey'den Faik'e çekilmiştir. 11 Eylülde Erzurum'dan çekilen bu telgrafta ise Y. Ziya: "Ankara'ya hareketim Rıza'dan para gelmesine bağlıdır. Kendisinden aldığınız malumatı yarına kadar bildiriniz", demektedir.⁽¹⁰¹⁾

Faik, bir gün sonra Y.Ziya'ya şu cevabı göndermiştir: "Rıza bir hafta önce 300 lira Hacı Mehmet vasıtasıyla çıkardığı halde, şimdiye kadar almadığınıza mana veremedim. Konyunları Siirt'e gönderdim. Satılırsa gönderirim. Sıhhatteyiz."⁽¹⁰²⁾

Beşinci ve son telgraf, Yusuf Ziya tarafından ve tutuklandıktan sonra çekilmiştir: "Tutukluyum. Ankara'ya gidemeyeceğim. Paraya ihtiyacım kalmadı. Nerede kaldığınızı tahkik et."⁽¹⁰³⁾

Yazışmanın seyrinden para göndermek/polişe etmek gibi sözcüklerin başka anlamlar ifade eden şifre kelimeler olduğu anlaşılmaktadır.

Böyle bir ön-kabulün en doğal uzantısı ise şifrenin yanlış çözülmesi ihtimalinin alabildiğine azalmasıdır. Çünkü ilk telgraf, şifreyi yanlış çözdükleri ileri sürülen isyancılar cephesinden çekilmiştir.

Öte yandan bir kez bu ön-kabul yapıldıktan sonra, yukardaki yazışmaları takip ederek isyanın gelişimine dair bir senaryo üretmek de olanaklı

94- Silopi-91, s. 86; Dersimi-79, s. 153; M. Selim Bey ve Mela Hesên'in anlatımları için bkz. Buinessen-1, s. 456, 53 no'lu dipnot.

95- Hallı-72, s. 484. Keza bkz. Tunçay-81, s. 112. Tunçay, Avni Doğan'a dayanıyor.

96- Olson-89, p. 46

97- Hallı-72, s. 484

98- age., s. 484

99- age., s. 434

100- Buinessen-1'in anlatımı, çok açık olmamakla birlikte, Y. Ziya'nın, telgrafı İstanbul'dan çektiği şeklinde bir kanaat uyandırmaktadır. Şayet böyleyse Buinessen'in verdiği bilginin doğru olmadığı anlaşılıyor.

101- Hallı-72, s. 484

102- age., s. 484

103- age., s. 484

hale gelmektedir. Bütün bu spekülâtif karakterine rağmen, böyle bir senaryo, olayın daha iyi anlaşılması açısından bazı imkanlar sunabilir. Bu amaçla, somut bazı olgularla da destekleyerek, olayları yeniden kurgulamak istiyoruz. Böyle bir kurgunun ana hatları kanımızca şunlar olabilir:

Önceden alınan karar gereği Şırnak grubunda isyan için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra durum Y. Ziya'ya bildirilmiştir. İlk telgraf bunu sağlamaktadır. Yusuf Ziya, muhtemelen daha geç bir tarih olarak belirlenmiş olan isyan gününü, yine muhtemelen Nesturi hareketinin sebep olduğu değişikliklerden ötürü öne almış (bunu kendi başına mı, yoksa örgütün diğer yöneticileriyle tartışarak mı yaptığını bilemiyoruz) ve: "eğer hazırsanız, hareketi hemen başlatın ve başlattığınızı da Bitlis'e ve Erzurum'a iletiniz" anlamına gelen şifreli bir telgraf çekmiştir. Çünkü, yine muhtemelen önceden yapılan plan gereği, Şırnak (Beytüşşebap) grubunun start vermesiyle birlikte örgütün Bitlis grubu da belli bir eylem faaliyetine girişecektir. (Bu noktada, Genelkurmayın 1924 Ağustosunda Bitlis'te isyan beklendiği yolundaki değerlendirmesini hatırlayınız⁽¹⁰⁴⁾) Erzurum ise örgütün merkezidir. Bu nedenle isyanın başlatıldığına orayada bildirilmesi gerekmektedir. Ve zaten Y. Ziya, bu telgrafi çeker çekmez, kendisi de Erzurum'a hareket edecektir. Bu, örgütün, birinci aşamada öngördüğü küçük çaplı direnişler ve isyanlar zincirini Erzurum'dan yönetmeyi tasarladığını düşündürmektedir. İşte ikinci telgrafın anlamı budur.

Y. Ziya'nın telgrafını alan Şırnak (Beytüşşebap) grubu hemen isyanı başlatmış, ancak başlatma haberini sadece Bitlis'e ulaştırabilmiştir. Erzurum'a ise bilinmeyen bir sebeple haber ulaştırılamamıştır.

Yusuf Ziya'ya gelince, ikinci telgrafi çektikten sonra, hemen Erzurum'a hareket etmiş ve bu arada yine muhtemelen önceden yapılmış plan uyarınca Muş yöresindeki bazı yerleşim birimlerine de uğrayarak,

Beytüşşebap grubunun 6 Eylülde (bu tarih, önceden kararlaştırılmış olabileceği gibi, kendisine ait bir tahmini rakam da olabilir) ayaklanmayı başlatacağı haberini buralara taşıyarak buralarda da marşa basmıştır.

Daha sonra ulaştığı Erzurum'da örgütün başkana Cibranlı Halit ve diğer yöneticilerle son durumu görüşmüş ve bu görüşmeler sonucunda, Yusuf Ziya'nın, Siirt, Bitlis, Van ve Muş bölgelerinde başlamış veya başlamak üzere olan isyanlar zincirinin haberini Ankara'ya (muhtemelen oradan da İstanbul'a) taşıması, buralardaki anti-kemalist muhalefetle -ki, bu, daha önceden çeşitli kontaklar kurulmuş bir muhalefetti- görüşmeler yapması ve sıcak savaşın başlamış olmasının yaratacağı heyecan ve itilimle bu kesimleri anti-kemalist kalkışmaya ikna etmeye çalışması kararlaştırılmıştır. Ya da daha önceden var olan plan somut bir biçime kavuşturulmuştur. Ancak Beytüşşebap'tan bir türlü haber alınamaması nedeniyle, durumu Bitlis'ten sormak gereği doğmuştur. Bitlis'te Faik'e çekilen (üçüncü) telgraf bunun ifadesidir. Öte yandan haberin gecikmesinin yaratabileceği sakıncalar düşünülerek Y. Ziya'nın, gelecek haberler için en geç 12 Eylülde kadar bekleme, şayet haber gelmezse o tarihte Ankara'ya hareket etmesi düşünüldüğünden durum, uygun bir dille Bitlis'e aktarılmış; ne var ki, sözü edilen gün Y. Ziya tutuklanmıştır. Son telgraf bunu bildiren ve işleri devralmalarını isteyen bir içerik taşımaktadır.

İşte bizi şifrenin yanlış çözüldüğü yolundaki yaygın kanaati ihtiyatla karşılamaya iten ilk önemli neden, somut olgularla uyum içinde olan böyle bir kurgunun yapılabilme imkanının varlığıdır.

İkinci neden ise, isyandan sonra şifrenin yanlış çözüldüğü sonucuna varabilecek konumda bulunan denilebilir ki yegane insan olan İhsan Nuri'nin böyle bir şeyden söz etmemiş olmasıdır.

İhsan Nuri, yukarda da belirttiğimiz örgütün Siirt şubesi başkanıydı.

Ayrıca Beytüşşebap'taki isyanın da lideriydi. Bu durumda, Yusuf Ziya ile yapılan yazışma sırf teknik nedenlerle Teğmen Rıza aracılığıyla yürütülüyor olsa bile, esasen İhsan Nuri tarafından yürütülen bir yazışma olmalıdır. Bu ise, eğer telgraflar için önceden kararlaştırılmış bir şifre varsa, Yusuf Ziya'dan sonra bunu bilebilecek ikinci kişinin İhsan Nuri olduğu anlamına gelir. Y. Ziya ve Teğmen Rıza öldürüldüklerine göre, şifrenin yanlış çözümlenip çözümediğini bilebilecek nerdeyse yegane kişi olarak geriye İhsan Nuri kalmaktadır. Oysa ulaşabildiğimiz kaynaklarda İhsan Nuri'nin böyle bir iddiasına rastlamadık. İngiliz belgelerini tarıyan Olson da böyle bir durumdan söz etmemektedir. Aynı belgelerin bir kısmını okumuş olan Bruinessen ise, konuyla ilgili anlatımını İngiliz belgelerine değil, Z. Silopi veya N. Dersimi'nin yazdıklarına, ya da Memduh Selim Bey ve Mele Hesen Hışyar gibi şahsiyetlerle yaptığı kişisel görüşmelere dayandırmaktadır. Bütün bunlar, bizi, ne İhsan Nuri'nin, ne de isyanı gerçekleştiren diğer liderlerin İngilizlere böyle bir bilgi vermedikleri kanaatini edinmeye götürüyor.

Bu noktada, İhsan Nuri ve arkadaşlarının, muhatapları üzerinde, kendi örgütleri hakkında olumsuz bir kanaat yaratmamak amacıyla konuyu gizlemiş olabilecekleri yolunda bir itirazda bulunulabilir. Bu itiraz mantıklıdır; ancak İhsan Nuri'nin daha sonra kaleme aldığı kitaplarında yanlış deşifreyon olayından neden söz etmediği sorusuna cevap veremediği için, ikna edici değildir. Çünkü olay unutulacak veya atlanacak türden değildir.

Kaldı ki, İhsan Nuri olay hakkında tam tersi şeyler de yazmıştır. Giriş bölümünde, İhsan Nuri'nin ulaşabildiğimiz eserlerinde konuya değindiği tek paragrafı aktarmıştık. Bu paragrafta baktığımız zaman, yanlış anlama sonucunu gerçekleştiren bir isyandan değil, tersine bizzat Azadi'nin "direktifiyle" ⁽¹⁰⁵⁾ yapılan bir isyandan söz edildiğini görürüz.

104- age., s. 43-73.

105- Nuri-92, s. 27.

İsyandan geriye kalan şahsiyetler arasında, ortada bir şifre yanlışlığının bulunup bulunmadığını bilebilecek konumdaki nerdeyse tek kişi durumundaki birinin bu kadar kesin ifadelerle konuşması ise, dikkat çekici bir husustur.

Sonuç olarak, veriler, isyanın telgraf deşifreyonundaki bir hatanın değil, bizzat Yusuf Ziya'nın direktifinin ürünü olduğu tezini güçlendirmektedir.

Nitekim o dönemi yaşamış olan şahsiyetlerin bir kısmı isyanın bu tarihte başlamış olmasını yanlış deşifreyona değil, Yusuf Ziya Bey'in şahsi tasarrufuna veya onun dolayısıyla örgütün Bitlis şubesinin kararına bağlamaktadırlar. Örneğin, örgütün Diyarbakır şubesi başkanı Ekrem Cemil, olayı Yusuf Ziya'nın "hayalperest" ve "taşkın" kişiliğine bağlamaktadır. (106) Keza, Ermeni Taşnak partisinin yayın organı Troşak'ın Aralık 1925 tarihli nüshasında, İsmail Hakki adıyla Şeyh Sait ayaklanmasıyla ilgili bir yazı yazan ve Garo Sasuni tarafından "Kürt lideri" olarak tanıtan bir şahıs, o tarihte isyan konusunda şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Bu isyan, gizlice merkezin (Azadi Merkezinin -CG) istek ve emirlerine zıt olarak Bitlis şubesi kararıyla başlamıştı." (107)

Bu iki anlatım da, isyanın Y. Ziya'nın direktifiyle başlamış olduğu yolundaki tezi güçlendirmektedir. Ancak bu direktifin Y. Ziya'nın şahsi bir tasarrufu mu, yoksa örgütün diğer liderleriyle yapılan görüşmeler sonucunda ulaşılmış bir örgüt kararı mı ol-

duğu konusunu açığa çıkarmaya yetmemektedir.

4-İsyanın Talepleri

İsyanın talepleri konusunda da bir belirsizlik söz konusudur. Çünkü herşeyden evvel örgütün yazılı bir programı bulunmamıştır. Ama daha da ilginç olanı, Azadi üye ve yöneticilerinin İngilizlerle yaptıkları görüşmelerde de ayrıntılı bir program sunmamış olmalarıdır. Oysa görüşmeler boyunca Azadi'yle ilgili abartılı ve modern görüntüler yaratmaya özen gösterdikleri biliniyor. Modern bir örgüt bakımından gerekli öğelerden biri olan program meselelerine değinmemeleri bu noktada dikkat çekicidir.

Fakat ortada özel olarak talepler konusunu formüle eden derli toplu bir program bulunmamış olsa da, değişik belge ve kaynaklardan bu konuyla ilgili bazı genel bilgiler edinme imkanı vardır.

Bunların içinde en net formülasyonlar, Azadi mensubu subayların İngilizlere yaptığı açıklamalar arasında yer almaktadır. Beytüşşebap isyanının liderlerine göre Kürt ulusal hareketinin amaçları şunlardır: 1- "Kürtleri Türk baskısından kurtarmak." 2- Hareket sonucunda "bir ulusal hükümet kurmak". 3- "Eğitim tarım ve doğal kaynakları vb. bağımsız bir devlet olarak geliştirmek." (108)

Kısacası isyanının en kapsayıcı talebi bağımsız bir devlet kurmaktır. Ancak bu talebin hangi çerçevelerde ve nasıl hayata geçirebileceğine dair

somut bir program ve düzenlemelerden söz edilmemiştir. Sadece amaca varabilmek için İngilizlerin mali ve askeri desteğine duyulan ihtiyaç dile getirilmiş; bir de İngilizlerin soruları üzerine, kurulacak hükümetin başı olarak Bedirhan'lardan bir ismin düşünüldüğü ifade edilmiştir. (109)

İngiliz belgelerinde bağımsız bir devlet kurulması hedefi açıkça beyan edilmiş olmakla birlikte, Yusuf Ziya aracılığıyla metropoldeki anti-ke-malist muhalefetle geliştirilen ilişkiler, akla bazı sorular getirmektedir. Çünkü bu muhalefetin bağımsız Kürdistan talebini içeren bir program zemininde işbirliğine yanaşmayacağı tahmin edilebilir. Yusuf Ziya'nın bu sorunu nasıl aştığına dair somut bir bilgimiz olmadığı için, sadece konuyu orta yere getirmekle yetiniyoruz. (110)

İsyanın talepleriyle ilgili olarak işret edilmesi gereken bir diğer husus, Azadi mensuplarının kendilerini ihtilalci faaliyetlere yönelten sebepler başlığı altında İngilizlere aktardıkları 11 nokta ile ilgilidir. Uzun oldukları için aktaramayacağımız bu rahatsızlıklar listesinin bir kısmı, ihtilalle elde edilmesi veya giderilmesi umulan talepleri veya rahatsızlıkları içermektedir. Örneğin, Kürtlerin zorla göç ettirilmesi, Kürtçe eğitimin yasaklanması, adeletsiz vergi toplanması, adalet mekanizmasının işlemeyişi, ordunun Kürdistan'daki müsadereleleri, Kürdistan'daki idare mekanizmasının bozukluğu ve Kürt olmayan unsurlarla dolu olması gibi rahatsızlıkları bunlar arasında sayabiliriz. (111)

106- Cemil-92, s. 54.

107- Sasuni-92, s. 186.

108- İfade edilmişlerindeki karışıklık nedeniyle üç maddelik bu sadeleştirme Olson-89, p. 45 ve Mesut-92, s. 146'dan yapılmıştır.

109- Mesut-92, s. 146. Martin van Bruinessen de aynı hususa değiniyor ve Bedirhan isminin İngiliz sorgucular tarafından ortaya atılmış olması ihtimali üzerinde duruyor.

(Bruinessen-1, s. 456, 51 nolu dn.) Bedirhanların İngiliz yanlısı olmaları gerçeğinden kalkılarak ileri sürülen bu olasılığa biz, ikinci bir olasılık daha eklemek istiyoruz. Azadi mensupları İngilizlerin konu ile ilgili sorularına, hem isyanın merkez sahası olarak sunulan Botan'da etkili olan, hem de İngilizlere sempatik görünebilecek bir isim vermenin, İngilizleri, hareketi ciddiye alıp desteklemek için ikna etmede daha etkili olacağını düşünerek Bedirhan ismini telaffuz etmiş olabilirler.

110- Berzer bir durum Şeyh Sait ayaklanmasında da yaşanmıştı. O dönemde de, Kürdistan'daki hareket bağımsız bir devlet talebiyle şekillenirken, metropollerde, Seyit Abdulkadir'in de dahil olduğu ileri sürülen bir girişim olarak, Türkiye'de kemalist yönetime son verilmesi, Kürdistan'da ise "Türkiye'nin gözetimi altında bağımsız bir Kürdistan'ın kurulması" yolunda bir planın varlığından söz edilmiştir. Örneğin bkz. Qasimlo-91, r. 59 veya Cemal-55, s. 14-18.

111- Onbir maddelik bu listenin İngilizce versiyonlarından biri Olson-89, p. 43-45'te bulunabilir. Türkçeye ise, ikincisi Almanya versiyonundan olmak üzere iki çevirisi yapılmıştır. Bkz. Mesut-92, s. 143-144 ve Bruinessen-92, s. 153-154.

5- İsyanın İngilizlerle İlişkisi

Beytüşşebap isyanı patlak vermeden evvel, Kürtlerin değişik yollarla İngilizlerle ilişki kurmaya çalıştıkları biliniyor. Bu girişimlerden ikisine yukarıda, ikinci bölümde değinmiştik. Hatırlanacağı üzere, sözkonusu girişimlerden biri İstanbul'daki İngiliz elçiliğine, ikincisi ise Irak'taki İngiliz misyonlarına yapılmıştı.

Robert Olson'un, Türkiye'den kaçıp Irak'taki İngilizlere sığınan ve bir süre sonra tekrar oradan ayrılan Kürt askerle subayların isimlerinden oluşturduğu listeye baktığımızda, Beytüşşebap isyanından önceki tarihlerde İngilizlere uğramış iki subayın adına rastlıyoruz. İlki 20 Mart 1924'te gidip 25 Ağustos 1924'te ayrılan Yüzbaşı Abdülmecit Efendidir. İkincisi ise, 26 Ağustosta, yani isyanın başlamasından kısa bir süre önce gidip, 31 Ağustosta ayrılan üsteğmen Abbas Efendidir. (112)

Bu şahısların eli kulağındaki isyanla ilgili olarak İngilizlere birşey konuşup konuşmadıklarını bilmiyoruz. Ancak bu görüşmeleri cılız da olsa İngilizlerle ilişkiye dair bir belirti saymak mümkün görünüyor. Çünkü en azından Temmuz ayı başlarında (1924) Irak'a geçen bir Kürt subayla yapılan görüşmelerde, Siirt'e konuşlu bulunan alaydaki (muhtemelen Şırnak'taki 2. Piyade Alayı kastediliyor) Kürt milliyetçisi faaliyetleri hakkında görüş alış-verişi yapıldığı biliniyor. (113)

Böyle bir görüş alış-verişi ilişkisinin varlığına rağmen, İngilizlerin Beytüşşebap isyanına destek verdiklerine dair herhangi bir belirti veya delil

yoktur. Konuyla ilgili olarak yayınlanmış İngiliz belgelerinde isyanı desteklemek gerektiğine dair alt kademelerden gelen bir öneriye de rastlanmamaktadır. Yani ne alt kademelerde, ne de politika üretme merkezlerinde hareketin desteklenmesiyle ilgili bir karar mevcut değildir. Tersine, İngiltere, Beytüşşebap ve sonrası için tasarlanan hareketin hedeflerini "hayalci" bulmuştur. (114) Bu durumda isyana destek vermek maceracılık olurdu. Ve zaten böyle bir desteğin verilmediği, İngiliz gizli servis raporlarında da açıkça kaydedilmektedir. (115)

Bütün bu anlatılanlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Beytüşşebap isyanı, İngilizlerden diplomatik ve askeri (silah mühimmat) yardımı (116) alma umudu taşımamasına ve bu umudunu gerçek kılmaya yönelik bazı girişimlerde bulunmasına rağmen, İngilizlerden somut bir yardım alamamıştır.

Ama bu gerçeğin varlığına rağmen, gerek dönemin yöneticileri olsun, gerekse bunların şakşakçısı resmi tarih yazıcıları olsun, Beytüşşebap'ı İngilizlerin tahrikiyle ve desteğiyle gerçekleşmiş bir eylem olarak lanse etmişlerdir, hala da etmektedirler. (117)

Oysa tam tersine, İngilizler, Kürt milliyetçilerinin bu bölgedeki faaliyetlerini esas alarak Beytüşşebap isyanından sonra alıcı gözle izlemeye başlamışlardır. Bunu sağlayan etken ise Azadi'nin bir Türk alayının yarısını bir seferde ayaklandırmayı başarabilmiş olmasıdır. Bu başarı, İngilizlerde Azadi'nin "hatırı sayılır bir güç ve gayrete sahip" bir örgüt olması gerektiği yolunda bir düşünce uyandırmış-

tır. (118)

Bu düşüncenin eseri olarak, İngilizler, isyanın yenilmesini takip eden dönemde Azadi mensubu subaylarla çeşitli görüşmeler yapmışlardır.

İhsan Nuri ve arkadaşlarının bu görüşmelerde, Beytüşşebap sonrası dönem için İngiliz desteği elde edebilmek amacıyla çok çaba sarfettikleri anlaşılıyor. Ne var ki, bu görüşmelerden de yardım alma yönünde bir sonuç çıkaramamışlardır.

Öte yandan bu görüşmeler esnasında başvuru çeşitli taktikler ve manevralar, Azadi önderlerinin politikayı kavrayış ve uygulayış düzeyleri ile ilgili olarak da bazı fikirler vermektedir. Geri, uluslararası güç ilişkileri gerçekliğini fazlaca bilmeyen ve hesaba katamayan, bazen de düpedüz komik bir düzeydir bu. (119)

Somut bir işbirliği çıkmamış olsa da, görüşmeler Türk tarafını epeyce endişelendirmiştir. Bu nedenle İhsan Nuri ile İngilizler arasına güvensizlik tohumları ekmeye yönelik çeşitli teraplere başvurmuşlardır. Örneğin, İhsan Nuri'nin Türk ajanı olduğu yolunda bilgiler içeren şifreli mektuplar yazıp bunların İngiliz istihbaratının eline geçmesini sağlamışlardır. Ancak İngiliz gizli servisi, yaptığı araştırmalarla, bu mektupların basit bir karşı-istihbarat oyunu olduğunu ortaya koymuştur. (120)

4- İsyanın Bastırılması

İsyan hakkındaki genel bilgi yetersizliği, kendisini, onun gelişim evresiyle ilgili olarak da ortaya koymuştur. Tıpkı başlayışı gibi, isyanın

112- Olson-89, p. 172.

113- Mesut-92, s. 151.

114- age., s. 153.

115- age., s. 145.

116- Görüşmeciler, diplomatik koruma, silah ve mühimmat yardımı dışında bir yardım talep etmediklerini özellikle belirtmişlerdir. Mesut-92, s. 146.

117- Bir örnek için dönemin başbakanı Fethi Bey'in değerlendirmesine bakınız. Akt. Mumcu-91, s. 73.

118- Mesut-92, s. 153.

119- Örneğin görüşmeciler, İngilizlere, Sovyetlerin kendilerine yardım etmeyi teklif ettiğini, fakat kendilerinin, hala İngilizlerden yardım alabilecekleri umudunu taşıdıkları için bu teklifi reddettiklerini anlatmışlardır. (Bkz. Olson-89, p. 45) Yani sözümona "müşteri kızıştırma" taktiği uygulamışlardır. Tuzu kuru İngiliz ajanlarının bu sözde taktik karşısında bıyık altından güldüklerini düşünmek herhalde Kürt görüşmecilere haksızlık olmayacaktır.

120- Bkz: Olson-89, p. 47. Bu kitapta, böyle bir yanıtla mektubunun kendisi de yer almaktadır. (pp.173-175).

nasıl geliştiği ve ne şekilde sona erdiği de ayrıntılarıyla bilinmemektedir. Bu nedenle konu hakkında geniş bir tasvirde bulunmak yerine, bir kere daha, konuyla ilgili çok kısa ve dağılık bilgileri biraraya getirmek suretiyle, isyanının gelişimi ve sona ermesiyle ilgili genel bir tablo oluşturmaya çalışacağız.

Bu çerçevede belirtilmesi gereken ilk husus, isyanın başlangıç anında yaşanan karışıklık ve örgütsüzlüğü, sonraki adımlarda da kendisini hissettirdiğidir. Bu da isyanın başarısızlığı üzerinde önemli bir etkide bulunmuştur. Şöyle ki:

İsyancıların başlangıç planları, ilk etapta alay komutanını ele geçirmek suretiyle buldukları alayı tümüyle kontrolleri altına almaktı. Böyle bir başlangıç, hem isyancılara katılacak insan sayısını arttıracak, hem düşmana büyük bir moral darbe indirerek geri kalan Türk birliklerinin isyancıların üzerine yürümelerini zorlaştıracak ve son olarak da, ele geçirecekleri silah ve mühimmat miktarını arttıracaktı. Aynı şekilde böyle güçlü bir çıkışın çevre aşiretler üzerindeki etkisi de olumlu olacak ve çevre katılımını güçlendirecekti.

Ancak başlangıçtaki hesap tutmadı. Alay komutanı durumu farkedip gerekli tedbirleri alınca, isyan planlarından daha güçsüz bir çıkış yapmak durumunda kaldı. (121) Bu da, sonraki bütün planların aksamasına neden oldu. Örneğin, bilindiği kadarıyla isyana herhangi bir aşiretten katılım olmadı. Oysa örgüt üyelerinin verdikleri bilgilere bakılırsa, yöredeki bazı aşiretlerin reisleri doğrudan örgüt üyesiye, diğerleri bir isyan anında örgüte destek vereceklerini vaad etmişlerdi. Örneğin, Hacı Bayram (Hacı Beyran?) aşiretinin lideri olan Süleyman Ağa'nın adı, örgütün Şırnak şubesinin başkanı olarak görünmektedir; ama bu şahsın isyana katıldığını gösteren herhangi bir belirti yoktur. Aynı şekilde listelerde ad-

ları, örgütün Bitlis, Cizre ve Van şubelerinin üyeleri olarak geçen kişilerin de isyana katıldıklarına (ya da katılmadıklarına) dair herhangi bir bilgi bulunmuyor.

Örgüt üye ve şube başkanlarının isyana katılmadıkları yerlerde, örgüte yalnızca dışarıdan destek verme vaadinde bulunmuş kişilerin isyana katılmalarını beklemek, anlamsız olur. Nitekim, İngiliz gizli belgelerindeki listelerde, adları örgüte yardım vaadinde bulunmuş kişiler arasında zikredilen çok sayıdaki aşiret reisinden herhangi birinin isyana aktif biçimde katıldığını gösteren bir belirtiye rastlanmıyor. Ki bunlar arasında, başta ünlü Hacı Musa, Şeyh Selahattin ve Cemil Çeto olmak üzere Bitlis'ten toplam altı kişi; Van'dan toplam dokuz kişi (ki biri de ünlü İsmail Simko'dur); Şırnak'tan altı ve nihayet Mardin'den altı aşiret reisinin adı belirtilmiştir. (122)

Ama sorun bu kadarla da sınırlı değildir. Bu isimlerden bazıları, isyana katılmadıkları gibi, devletin çeşitli operasyonlarında da yer almışlardır. Örneğin yukarıda adını zikrettiğimiz ünlü İsmail Simko bunlardan biridir. Keza belgelerde örgütün Şırnak şubesinin başkanı olarak geçen Şırnaklı Süleyman Ağa da benzer bir davranış içinde görünmektedir. (123) Yani aşiret reisleri bir kere daha bilinen karakterlerine uygun davranmışlar, ikili oynamışlardır.

Bütün bu terslikler ve yetersizlikler üst üste binince isyancılar yalnız kaldılar.

İsyancıların bu dönüm noktasını nasıl değerlendirdikleri ve ne tür sorunları tartıştıkları bilinmiyor. Ancak bu durumun saflarda bir demoralizasyona neden olduğunu tahmin etmek zor değil. Bilinen, liderlerin isyanı devam ettirmeye imkan kalmadığı kanaatine vararak, Zinar Silopi'nin deyimiyile isyan etmiş olan askerleri "terhis etme"ye karar verdikleridir. (124)

Terhis kararından sonra dağa çıkmış olan askerler değişik yönlere doğru dağıldılar. Kimileri Bitlis dağlarına yönelirken, diğerleri Hakkari mıntikasına doğru hareket ettiler. İhsan Nuri ve beraberindekiler ise, önce Suriye'ye, ardından da İngiliz denetimindeki Irak'a geçtiler.

İsyan'ın toplam olarak kaç gün sürdüğü de net olarak bilinmiyor. Bununla birlikte uzun sürmediği anlaşılıyor. İhsan Nuri'nin Irak'taki İngiliz misyonlarıyla teması 27 Eylül tarihini taşıdığına göre, bütün olay, bir aydan daha kısa bir süre içinde gerçekleşip sona ermiş olmalıdır.

İsyan bitse de öykü burada bitmiyor. Beytüşşebap'ın devamı, en az onun kadar ilginç ve incelemeye değer konudur. Çünkü bu öykü, Kuzey Kürdistan tarihinde 84 sonrası çıkış hariç tutulursa, en büyük kitlesel kalkışma olan Seyh Sait isyanına giden süreci anlatır. Ancak bu, başka çalışmaların konusudur. Biz şimdilik, isyan sonrasında İngilizlerle görüşmelere oturan İhsan Nuri ve arkadaşlarının, bu görüşmelerden somut bir sonuç çıkaramayınca İngilizlerin teklif ettikleri mevki ve işleri (bir tek kişi dışında) kabul etmeyerek (125) ihtilalci faaliyetlere devam etmek üzere Kuzey Kürdistan'a geri döndüklerini ekleyerek, isyanın öyküsünü noktalayalım.

BÖLÜM - 4

İSYANIN ŞEYH SAİT AYAKLANMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Beytüşşebap isyanı, görece küçük çaplı bir kalkışma olmasına rağmen özellikle kendisinden sonraki ayaklanma süreçleri üzerine olan etkileri bakımından Kürt tarihinde önemli bir yere sa-

121- Mesut-92, s. 151.

122- Olson-89, p. 170-171.

123- Hallı-72, s. 44.

124- Silopi-91, s. 86.

125- Mesut-92, s. 153.

hiptir. Ancak onun bu özelliğinin üzerinde hakettiği ölçüde durulduğu söylenemez.

Sözkonusu eksikliğin nedenine gelince, bunlar çeşitlidir. Yasaklamalardan tarih metodolojisi sahasına kadar uzanan pek çok nedenden sözedilebilir. Elinizdeki kısa incelemede bu konulara giremeyeceğiz. Bunun yerine Beytüşşebap'ın Şeyh Sait üzerindeki etkisini ana hatlarıyla aktarmayı deneyeceğiz.

Kanımızca Beytüşşebap'ın Şeyh Sait ayaklanması üzerindeki ilk önemli etkisi, bu hareketi hızlandırması olmuştur. Hızlandırma iki cepheden söz konusudur; hem iktidar, hem de Kürtler cephesinden.

Devlet cephesinden hızlanma; tedbirlerin artırılması, bölgeye güç yığılması ve bu faaliyet içinde bulunulduğuna inanılan kişi ve kesimlerin tutuklanmaları veya daha sıkı denetim altına alınmaları anlamına geliyor. Nitekim, ilk etapta, isyan emrini veren Yusuf Ziya tutuklandı. (126) Ardından Muş bölgesindeki tedirginliğin ve tehlikeli durumun sorumlusu olarak görülen Azadî üyesi Mutkili Hacı Musa Bey gözaltına alındı. Bunu diğer tutuklanmalar izledi. (127)

Bir de arandıkları halde tutuklanamayanlar vardı. Bunlar, devletin kendilerini tutuklayacağını anlayınca dağa çıktılar. Örneğin, Hesenanlı Halid ve Zirkanlı Kerem bu şekilde dağa çıkmış iki önemli isyan lideridir. (128)

Bu gibileri genellikle belli bir aşiret gücüne sahipti ve Azadîyle değişen ilişkiler içinde olan kişilerdi. (129) Devlet tarafından kovuşturmaya uğramaları; davaya daha hırsla sarılma-

ları ve aşiretlerini seferber etmeleri sonucunu doğurmuştur. Yani Beytüşşebap'ta patlayan silahın temsil ettiği "zor", burada, kopuşma sürecini hızlandıran bir rol oynamıştır.

Elbette "zor"un insanlar (ortadakiler veya kararsızlar) üzerindeki etkisi her zaman onları ihtilal saflarına itmek yönünde olmaz. Bazen ters yönlü etkiler de bırakır; onlar çözer, kararsızlaştırır ve hatta bazen de devletin uyguladığı şiddetin bir parçası haline getirir. Nitekim burada da yer yer benzer etkiler icra etmiştir. Hacı Musa ve Hizanlı Şeyh Selahattin buna iyi birer örneklerdir. Şeyh Selahattin daha evvel isyana destek vereceğini beyan etmesine ve hatta devlete karşı pasif direnme eylemi içine girmiş olmasına rağmen, Beytüşşebap sonrasında çözülmüş ve tarafsız bir konuma çekilmiştir. (130) Benzer bir kararsızlık, Hacı Musa açısından da geçerlidir.

Beytüşşebap isyanı Kürtler cephesinde de faaliyetleri hızlandırıcı bir rol oynamıştır. Her şeyden evvel, aranın duruma düşen veya böyle olmasa da kendilerini tehlikede hisseden örgüt liderleri işe daha sıkı sarılmaya başlamışlardır. Bu noktada Şeyh Sait'i özellikle anmak gerekmektedir. Uzunca bir zamandan beri Azadî çevresiyle ilişkileri olmasına rağmen, Şeyhin örgütsel faaliyetlere aktif biçimde katılması, Yusuf Ziya'nın tutuklanmasıyla birlikte kendisi hakkında da soruşturma açılacağı belli olmasından sonrasına denk gelmektedir. Bununla, her şeyin mahkemeye çıkarılma korkusu sonucu oluştuğunu söylemek istemiyoruz. Ancak bu

olayın Şeyh Sait'in isyana katılım ve önderlik sürecini hızlandırdığı da açıktır. Ve lider için geçerli olan bu olgu, diğer birçok isyancı açısından da geçerlidir.

Beytüşşebap isyanının Kürtler cephesinde oynadığı hızlandırıcı rolü, kendisini uluslararası ilişkiler alanında da gösterir.

Yukarıdaki bölümlerde ortaya koyduğumuz gibi, İngilizler yeni dönemde, ancak bu isyanla birlikte Kürtleri ciddi bir güç olarak görmeye başlamışlar ve çeşitli görüşmelerde bulunmuşlardır. Bunun, harekete maddi bir katkısı olmadıysa bile, bir moral katkıda bulunduğu herhalde söylenebilir. Nitekim bu dönemde özellikle Irak'takiler olmak üzere, örgütün dışardaki çalışma ve komitelerinde belirgin bir canlanma görülmüştür. (131)

Beytüşşebap isyanının Şeyh Sait ayaklanması üzerindeki ikinci etkisi, isyanın merkez üssünde sebep olduğu değişikliklerdir.

Bilindiği gibi Azadî örgütü, Beytüşşebap isyanına kadar olan dönemde, ayaklanma merkezi olarak Botan'ı seçmişti. Nitekim, İhsan Nuri ve arkadaşlarının İngilizlerle sürdürdükleri görüşmelerde, Beytüşşebap sonrası döneme ilişkin olarak da, benzer bir hareket planı üzerinde durduklarına yukarıda değinmiştik. (132) Ancak olaylar farklı biçimde gelişti: Beytüşşebap sonrasında faaliyetler daha kuzeye doğru kaydı. Ve Şeyh Sait ayaklanması, Diyarbakır'ın kuzey yamaçlarından başlayarak, Elazığ'ın doğusundan Malazgirt'e kadar uzanan bölgeyi merkez olarak geliştirdi.

126- Tutuklanmanın tarihiyle ilgili kanışıklıklar vardır. **Hali-72**'deki Y. Ziya'nın kendi telgrafına bakılırsa, 12 Eylül 1924'te tutuklanmıştır. (s. 484) **Fırat-83** ise, 10 Ekim 1924'te tutuklandığını kaydediyor. (s. 167) Herhalde ilk tarih doğrudur.

127- Toplam olarak kaç kişinin tutuklandığı bilinmiyor. Ortada değişik rakamlar var. Örneğin **Olson-89** "yüzlerce" Azadî liderinin tutuklandığından söz ederken (p. 99), **Silopi-92** yirmi rakamını veriyor (s., 86).

128- Daha geniş bilgi için bkz. **Fırat-83**, s. 168-169.

129- Örneğin İngiliz belgelerindeki Azadî örgütünün isim listesinde Hesenanlı Halit, örgütün Varto şubesi başkanı olarak görülüyor.

130- Onun bu çelişkili tavrını olaylarla bağlantısı içinde iyi takip edemeyen yazarların bir kısmı, Şeyh Selahattin'i isyan saflarında, diğerleri ise devlet saflarında gösteriyorlar.

131- Şeyh Sait ayaklanması dönemindeki yargılamalarda hakkında idam kararı verilen ünlü Dr. Fuat'a ait olduğu (mahkemece) ileri sürülen mektuba bakınız. **Aybars-88**, s. 296.

132- Yukarıda 87 nolu dipnota ve ilgili olduğu bölüme bakınız.

Dahası geçmişte isyanın merkez üssü olarak planlanan Botan'dan Şeyh Sait ayaklanmasına ciddi bir katılım da olmadı. Sanıyoruz bu değişimde Beytüşşebap isyanının etkisi büyüktür.

Bu durum nasıl oluştu?

Kanımızca bu soruya değişik açılardan birçok cevap verilebilir. Biz bunlardan sadece bir tanesine değinmeyi yeterli görüyoruz.

Birincisi, Beytüşşebap'ın yenilmesiyle birlikte devletin bölgede belirgin bir etkinlik sağlamayı başarmış olmasıdır. Aşiretler isyana çekilememiştir. (Küçük çaplı kalkışma denemeleri olduysa bunlar bilinmiyor.) Bu da devletin işini kolaylaştırmıştır. Devlet, bir yandan bölgeye yığıldığı büyük güçlerle **sopa taktiğini** uygulayarak, diğer yandan rüşvet ve vaadlerde bulunmak suretiyle **havuç taktiğine** başvurarak (133) isyan saflarını çözmüş, bölgedeki aşiretleri ihtilalci faaliyetin dışında tutabilmiştir. İsyanın kısa sürede yenilgiye uğramasının yarattığı demoralizasyon da bu çabaların başarıya ulaşmasına katkıda bulunmuştur.

Esasen bu durumu Beytüşşebap'a özgü saymamak gerekiyor. Tersine Kuzey Kürdistan'daki 20. yy. Kürt ulusal hareketlerinin tarihine baktığımızda, herhangi bir bölgenin ciddi olarak ancak bir kez ayaklanabileceğini ve bir kez ayaklanıp yenildikten sonra genellikle geri düştüğünü, doğrulup gelişen diğer isyanlara fazlaca katkıda bulunamadığını görürüz. Örneğin, Botan, Beytüşşebap'tan sonra ciddi bir isyana sahne olmamıştır. (134) Keza Şeyh Sait ayaklanmasına katılan bölgeler, ondan sonraki Ağrı ve Dersim ayaklanmalarına iştirak etmemişlerdir. Şeyh Sait'ten sonra sırası gelen Ağrı da yalnız kaldığı gibi, kendisinden sonraki Der-

sim ayaklanmasına iştirak etmemiştir.

Böyle olmasının bir çok sosyal, siyasal, örgütsel ve askeri nedeni vardır. Bunların analizi bir yana, sonuçta Kürtler bu handikapı aşamamışlardır. Devlet, değişik yöntemlere başvurarak her seferinde isyanları görece dar alanlara sıkıştırmayı ve o alanı bir daha ciddi bir isyana kalkışmaya- cık ölçüde sindirmeyi başarmıştır.

İşte Botan'ın Beytüşşebap sonrasında planlandığı biçimde isyanın merkezi haline dönüşmemesinin önemli nedenlerinden biri budur. Botan inişe geçerken, işin doğası gereği bir başka bölge yükselmeye başlamış ve isyanın merkezine dönüşmüştür. Beytüşşebap isyanının Şeyh Sait ayaklanmasına olan ikinci önemli etkisi işte budur.

Beytüşşebap isyanının Şeyh Sait ayaklanması üzerindeki üçüncü önemli etkisi, bu isyanın ona önderlik eden örgütün ideolojik-siyasal yapısını derinden etkilemiş ve değiştirmiş olmasıdır. Bu da Şeyh Sait ayaklanmasının niteliği üzerinde değişik sonuçlar yaratmıştır. Kanımızca bu, konunun en hayati kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle, üzerindeki özellikle durulmalıdır.

Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Azadî'nin ideolojik ve siyasal portresini ayrıntılarıyla ortaya koyma olanağından yoksunuz. Bununla birlikte, buradaki analizimizi ilerletmemize olanak verebilecek düzeyde bir tasviri mümkün görüyoruz.

En genel çerçevede bakıldığında, Azadî içinde iki değişik kanatın varlığından söz edebilir. Dinci kanat ve görece seküler/dünyevi kanat. (135)

Bu iki kanat, iki ayrı ideolojiye, iki ayrı siyaset anlayışına, iki ayrı mücadele anlayışına ve örgüt pratiğine sahiptir. Bunlara Kürt ulusal hareketi içindeki **geleneksel dinci** ve **mo-**

dem kanatları demek de mümkündür.

Bugüne kadar Azadî'den birçok yerde söz edilmiştir. Ancak örgütün ideolojik ve siyasal yapısına ilişkin bu ikilik üzerinde pek durulmamıştır. Oysa bu, oldukça önemli bir ayrımdır. Çünkü bu kanatların oluşum ve gelişim özellikleriyle öngördükleri toplum projeleri bilinmeden, ne o dönemin olayları sağlıklı biçimde anlaşılabilir, ne de sonraki oluşumlar doğru değerlendirilebilir. Bu nedenle konuya ana hatlarıyla değinmeyi gerekli görüyoruz.

Örgütün **modern kanadı**: Modern okul eğitiminden geçmiş, yani mektepli ve görece şehirli kadrolardan oluşuyordu. Bu kadrolar ideolojik olarak Avrupa'daki aydınlanmacı fikirlerden etkilenmişlerdi. Ve milliyetçiydiler. Bir anlamda meşrutiyet çocuklarıydılar. Ancak, kuvvetli anti-ittihatçı fikirlere sahiptiler. Bu yönleriyle daha çok Hürriyet ve İtilaf kanadına yakın bir siyaset kavrayışları vardı. Bu çerçeveden olmak üzere yeni dönemde de kemalist I. Gruba karşı II. Gruba yakın durmuşlardır.

Dine karşı tavırlar ılımlıydı. Dinsel gericiğin toplumsal gelişme üzerindeki olumsuz etkilerini biliyorlardı ve bu etkilere karşı görece modernist bir tutumun sahibiydiler. Ancak, dini tamamıyla dışlamıyorlardı. Dahası, ezici çoğunluğu, dini-bütün müslümanlar olarak görüyorlardı. Çok net olarak anlaşılacakla birlikte, muhtemelen çoğunluğu Halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkmışlardır.

Siyaset anlayışları itibarıyla da geleneksel akımdan ayrıldılar. Örgütlü hareket etme gereğini anlamaları ve çeşitli modern kurumlaşmalar (dernek, gazete vb) yaratmaları bunun ifadesidir. Hatta Azadî'nin örgütsel şeması hakkında da kimi yazarların

133- Havuç taktiğine bir örnek olarak, Ağustos başlarında Diyarbakır'da toplanan ve "Türk-Kürt Kongresi" olarak adlandırılan toplantıya benzer bir toplantının da Cizre'de yapılmış olmasını gösterebiliriz. Bkz: (Olson-89, p. 194, 29 nolu dn.) Olson bu toplantının tam tarihini vermiyor. Ancak 23 nolu dipnotta (s. 193) bu bilginin kayıtlı olduğunu belirttiği raporda yer alan olayların tarihleriyle ilgili olarak yaptığı açıklamayla karşılaştırarak, Cizre toplantısının büyük ihtimalla 18-20 Kasım 1924 tarihleri arasında yapılmış olabileceği sonucuna ulaşıyoruz. Yani Beytüşşebap isyanından sonraki bir dönemde.

134- İstisnası, 1930'ların ortalarında patlayan, fakat çok lokal düzeyde kalan Sason direnişleridir. Hoybûn'un kararıyla 1930 yılında gerçekleştirilmek istenen isyan girişimi ise başlamadan bitmiştir. Bkz: **Silopi-91**, ss. 116-119.

135- "Laik" terimi yerine "seküler-dünyevi" terimini tercih etmemizin nedeni, birinci terimin daha çok kemalist yorum çerçevesinde bir dünyeviliğin karşılığı olarak anlaşılması veya kullanılması, fakat bizim anlatmakta olduğumuz kesimin bu tür bir dünyevilikle alakasının olmamasıdır.

çizdiği hücre sistemi üzerine kurulu örgütlenmemodeline bakılırsa, muhtemelen radikal Ermeni örgütlerinden etkilendikleri ve bazı modern örgüt ve siyaset taktiklerini uygulamaya başladıkları bile söylenebilir.

Keza, uluslararası diplomatik alanın önemini kavramış görünüyorlar. Çok başarılı sonuçlar alamamış olsalar da, bu alanda sürekli çaba sarfetmişlerdir.

Kısaca ideolojik ve siyasal olarak tanımlamak gerektiğinde, bunları, diğer müslüman ülkelerde de rastladığımız **ılımlı modernist** akım içinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Daha kolay anlaşılması için bir benzetmeyle söylemek gerekirse bu akım, Türkiye'deki Kazım Karabekir-Rauf Orbay ekseninde bir ideolojik-siyasal çerçeveye sahipti. Kürdistan'ın geri toplumsal-ideolojik yapısı, o gün henüz, K. Karabekir'e göre bir gömlek daha moderinst bir çizgiyi temsil eden kemalist çizgiye müsait değildi.

Geleneksel dinci kanada gelince bu kanadın insan malzemesini, Kürdistan'ın geleneksel yapıları oluşturmuştur. Aşiretler, tarikatlar, tekkeleler, zaviyeler, medreseler vd. bunların başlıcalarıdır.

Kolayca anlaşılacağı gibi bu kanadın ideolojisini islamiyet oluşturmuştur. Modernist yönelişe karşı durmuşlardır. Buna karşılık, diğer ülkelerdeki geleneksel akımların yaptığı gibi, ılımlı modernist çevrelerle bazı ortaklıklar da kurabilmişlerdir.

Toplum projeleri Kuran'a dayalıdır. Modern örgüt biçimlerine uzaktırlar; tarikat vb. geleneksel örgütlere yaslanmışlardır. Dünyaya fazla açık değildirler. Uluslararası diplomasi alanında bu nedenle ilgilerini fazla çekmemiştir. Daha çok pratik zorlamar sonucu bu alanlarla ilgilenmişlerdir.

İki kanadın Azadî örgütü içindeki şekillenişlerine gelince, bu konu milli mücadele yılları esnasındaki kümeleşmelerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle birinci bölümde genel hatlarını çizmeye çalıştığımız bu kümeleş-

meleri bıraktığımız yerden alarak yeni düzlemdeki analize dahil etmemiz gerekmektedir.

Soruna bu çerçevede yaklaştığımızda karşımıza ilginç bir tablo çıkmaktadır:

Birinci kümeleşme'de baskın renk modernist kanada aittir.

Üçüncü kümeleşme'de baskın renk geleneksel kanada aittir.

İkinci kümeleşme'deki durum biraz karışıktır. Veri azlığı nedeniyle, çok kesin belirlemeler yapılmassa da, en azından başlangıçta iki kanada ait renklerin yoğunca bir arada görüldükleri söylenebilir. Kümeleşmenin zamanla kendi içinde ayrışmaya uğraması, bu durumda bazı değişimlere neden olmuştur. Çünkü bu ayrışmanın çocuğu olarak doğan Azadî örgütü, çoğunlukla modernist kanada mensup kişilerce kurulmuştur.

Dahası modernist kanat sadece kuruluşa damgasını vurmakla da kalmamış, Beytüşşebap isyanına kadar olan dönemde örgütün denetimini de elinde tutmuştur. Örneğin, örgütün en üst düzey yöneticileri olarak bilinen iki kesim, Cibranlı Halit ve Y. Ziya bu kanada mensuptu. Keza bazı dökümanlarda adı Azadî'nin Bingöl şubesi başkanı olarak geçen Tayyip Ali (136) de bu kanattandır. Örgütün merkezi ve kurucu kadrolarını oluşturan Erzurum'daki Kürt subaylar ile Sirt şubesi başkanı İhsan Nuri yine bu kanada mensupturlar. Örgütün "en mühim" şubesi olduğu söylenen Diyarbakır şubesinin (137) başkanı olan Ekrem Cemil ve yönetici olarak adları zikredilen diğer şahısların bir çoğu bu kanada mensupturlar vb. Kısacası, bu kanat örgütsel yapıya hakim durumdaydı.

Böyle olması çok normaldir. Çünkü örgütün kuruluş inisiyatifi onlardaydı. Dahası, geleneksel dinci kanada mensup şahısların örgüt saflarına çekilmeleri işi de, esas olarak bu kanadın çabaları sayesinde gerçekleşmiştir.

Bu nokta üzerinde biraz durmakta yarar var. Zira Kemalist tarih yazıcı-

lığının Şeyh Sait ayaklanmasının gerici bir irtica eylemi olduğu yolundaki demagojisi, büyük ölçüde bu noktadan dışarıya yansıyan bazı yanıltıcı görüntülere dayandırılmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, Azadî saflarında birçok şeyh ve din adamı vardı. Bunların her birinin hangi dürtülerle örgütte yönelindikleri, kimler tarafından ve hangi tarihlerde örgüte kaydedildikleri bilinmiyor.

Ancak yine de olayların gelişim seyrinden, bu toplumsal kesitlerin ne zaman Kemalist yönetime karşı açık muhalefet kanallarına aktıklarını tesbit etmek mümkündür.

Üçüncü kümeleşmenin iç ayrışmasını konu edindiğimiz bölümde, genel hatlarıyla sergilemeye çalıştığımız gibi, Kürdistan'daki dinsel kesimlerin açık ve radikal biçimde Kemalist iktidarın karşısına geçmeleri, 1924 baharındaki dinsel reform tedbirlerinin sonrasına denk gelir. Ve yine orada belirttiğimiz üzere bu reformlar, Kürdistan'da ulusalcı nitelikler kazanmaya oldukça yakın tepkiler doğurmuşlardır. Azadî ise, uygun bir subjektif faktör olarak, bu tepkileri derleyip ulusalcı kanala aktırmıştır.

Bu genel tahlilden çıkan sonuç, geleneksel dinci kanadın örgüte kazanılması eyleminin, esasta seküler ılımlı modernist kanat tarafından gerçekleştirildiğidir. Nitekim, bazı olgusal veriler de bu görüşü destekler niteliktedirler. Örneğin, örgüt içindeki dinci kanadın en önemli ismi olan Şeyh Sait'in, örgütün seküler, ılımlı modernist kanadına mensup Y. Ziya aracılığıyla örgüte alındığı biliniyor. (138)

İşte ılımlı modernist kanadın bu önceliği, onlara Beytüşşebap isyanına kadar olan dönemde, örgütün iplerini de ellerinde tutma olanağını kazandırmıştır. Fakat örgüt yönetimi seküler kanadın elinde bulunmasına rağmen, geleneksel dinci kanat, zamanla örgüt içerisindeki giderek güç kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni, yukarıda belirttiğimiz gibi,

136- Bkz: Silopi-91, s. 101.

137- Cemil-92, s. 54.

138- Cemal-55, s. 14.

1924 reformlarının geniş bir hoşnutsuz kitle yaratmış olmasıdır. Bu hoşnutsuz kitlenin bir bölümü, ılımlı modernist kanadın dönüştürücülüğüyle ulusalcı kalıplara dökülmüştür. Böylere Azadî saflarında veya çevresinde yerlerini almışlardır. Diğer kesim ise, salt dinsel kimliği ile kalmaya devam etmiştir. Ta ki Azadî'nin denetimi geleneksel dinci kanadın eline geçinceye kadar. Örgütte bu dönüşüm gerçekleşikten sonra dinsel kimlikli muhalefetin bir kısmı daha Azadî'ye yaklaşmış ve Şeyh Sait ayaklanması na katılmışlardır. (139)

İşte Kemalist tarih yazıcılığının demogojisi, bu son kesimi, hareketin niteliğini belirleyen kerteye yükseltmek şeklindeki basit bir çarpıtmaya dayanmaktadır. Oysa gerçekte Şeyh Sait ile noktalanacak olan sürecin asıl geliştiricileri seküler, ılımlı modernist Kürt milliyetçileri idi. Keza, daha sonraki dönemde örgütün önderliğine getirilecek olan Şeyh Sait ve ekibi de, kimlik olarak ulusalcı bir nitelik taşımaktaydı. Sadece, ulusalcı kimliğin geleneksel kanadını oluşturuyorlardı. Bütün fark buradaydı ve bu, ulusal mücadelelerde yaygınca raslanan bir durumdur. Çok uzağa gitmeden Türkiye'den örnek göstermek gerekirse, TBMM saflarındaki değişik kanatları hatırlatabiliriz. Milli mücadeleye M. Kemal de katıldı, hilafetçiler de. Bu durum TBMM saflarındaki hilafetçilerin, o süreçte milli bir güç oluşturdukları gerçeğini nasıl ortadan kaldırmıyorsa, Kürt ulusal hareketinin geleneksel kanadına mensup olmak da, aynı şekilde onların ulusalcı kimliklerini ortadan kaldırmıyor. Kemalist demogoji bu gerçeği gözlerden saklayıp, hareketin önderliğini yapmış olan ulusal hareketin geleneksel kanadını da, harekete salt dinci kimlikleriyle katılan kesimlerin hanesine yazmak gibi bir kurnazlı-

ğa dayanmaktadır. Oysa gerçek ilişkiler tam tersinedir, yani, salt dinci kimlikle karakterize olan muhalefetin bir kısmı, Kürt ulusal muhalefetinin geleneksel kanadının yön verdiği bir eylemliliğe akmıştır. Ama, bu kesim sürece damgasını vuramamıştır. İsyan, ulusal muhalefetin geleneksel dinci kanadı damgasını vurmuştur. Dolayısıyla nereden bakılırsa bakılınsın, Şeyh Sait ayaklanması, planlanmasından sonuna kadar bir ulusal hareket olarak kalmıştır.

Beytüşşebap isyanının önemi ise, o ana kadar seküler, ılımlı modernist kanadın inisiyatifinde gelişen Kürt ulusal hareketinin önderliğinin geleneksel dinci kanadın eline geçmesine sebep olmasıdır. Bu dönüşümü mümkün kılan şey, isyanın ardından gelen tutuklanmaların seküler kanadı zayıflatmasına karşılık, 1924 reformlarının geleneksel kanada kan vermesidir. Beytüşşebap isyanından sonra örgütün yöneticisi durumundaki seküler kanadın kadroları toparlanınca, meydan bütünüyle şeyhlere kalmıştır. (140) İşte Beytüşşebap'ın Şeyh Sait ayaklanması üzerindeki üçüncü ve en önemli etkisi bu olmuştur.

Bu gelişme, Kürt ulusal hareketinin önderlik çizgisinde bir zızzak anlamına gelmektedir. Şeyh Ubeydullah ile doruğunu yaşayan geleneksel dinci çizgi, meşrutiyet sonrasında bir ölçüde aşılmış ve Birinci Dünya Savaşı'nın ertesindeki özgün konjonktürde yerini büyük oranda ılımlı modernist bir çizgiye terketmişti. Durum Beytüşşebap isyanına kadar böylece devam etti. Bu isyanın ardından hareketin önderliği Azadî içindeki "Diyunuyun" kanadının (141) eline geçti. O tarihe kadar örgüt üyeleri arasında adı bile anılmayan Şeyh Sait, örgütün liderliğine getirildi. Aynı şekilde altı ay sonra başlayacak olan büyük silahlı

ayaklanmanın neredeyse bütün cephelelerine şeyhler komuta ettiler. (142) Böylece dinci kanat yeniden hareketin önderi durumuna gelmiş oluyordu.

Ancak, Şeyh Sait hareketinin yenilgisi, Kürt ulusal hareketinin önderliğinde Beytüşşebap ile başlayan sapmanın da sonu olmuştur. Şeyh Sait'in yenilmesinin ardından, geleneksel dinci önderlik, bir daha asla eski konumunu elde etmeyecek şekilde darbe yemiştir. Yenilgiyi takibeden aylarda başlayıp aralıksız 1930 yılına kadar uzanan düzensiz gerilla mücadelesinin bir önderliğe sahip olduğu söylenemez; ancak ondan sonraki evrede seküler kanat tekrar önderlik içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Herhalde bu değişimi simgesel düzeyde en iyi ifade edebilecek şey, Beytüşşebap'ta isyan lideri iken, Şeyh Sait ayaklanmasında adı bile duyulmayan İhsan Nuri'nin 1930'daki Ağrı isyanında tekrar lider konumuna gelmesidir.

Geleneksel yapıların oldukça güçlü bir biçimde kendisini hissettirdiği Dersim isyanında bile, seküler, ılımlı modernist aydınlar hareketin kurmay heyetinde yerlerini almışlardır. Kaldı ki Şeyh Sait'ten sonra hareketin önderliğinin esasta Xoybûn hattıyla karakterize olduğunu söylemek yanlış değildir ve bu seküler milliyetçi bir çizgidir.

SONUÇ

Beytüşşebap isyanı; kendiliğinden gelişen yerel direnme hareketleri bir yana bırakılırsa, cumhuriyetin kuruluşundan sonra Kürtlerin hazırladığı ilk isyan hareketidir. Kürt hareketlerinde yaygınca görülen saldırı karşısında direnmenin değil, ileri bir mevzi elde etmek amacıyla gerçekleştirilen planlı bir saldırının ifadesidir.

Azadî örgütü tarafından gerçek-

139- Dincilerin diğer kesimleri ise harekete katılmadılar. Geçmişteki Kürtçülüğüne karşın, Said-i Kürdi vb. de aslında bu kesime dahildir.

140- Olson-89, durumu şöyle özetliyor: "Beytüşşebap isyanının ardından Azadî'nin yüzlerce liderinin tutuklanmasından sonra, ayaklanmaya önderlik edecek yegane (güç olarak-CG) şeyhler kaldı", s. 99.

141- Azadî örgütünü yakından tanıyan Binbaşı Kasım, "isyanı katılan Kürtleri" ikili bir ayrımına tabi tutuyor ve bizim "seküler" veya "ılımlı modernist" diye adlandırdıklarımıza kısaca "siyasiyun" derken; bizim "geleneksel dinci kanat" diye adlandırdıklarımıza "diniyun" diyor. Bkz. Bayrak-91, s. 25.

142- Kurulu beş çetenin dördünde şeyhler komuta ediyorlardı. İstisnası Diyarbakır cephesi idi. Bkz. Bruinesen-1, s. 356.

leştirilmiştir.

Anti-empyralist bir bilince sahip olamamıştır. Bu konuda dönemin Kürt oluşumlarının bütün zaaflarını taşımıştır.

Başlangıç vuruşunu düşman ordusu saflarındaki bir isyan hareketiyle yapmayı deneyen, TC dönemindeki yegane Kürt kalkışmasıdır.

Botan merkezli ve uzun vadeli bir ayaklanma olarak tasarlanmış, ancak, planlandığı şekilde gelişememiş, kısa sürede yenilgiye uğramıştır.

Ömrü kısa olmasına rağmen, Kürt ulusal hareketi üzerindeki etkileri büyük olmuştur: Şeyh Sait ayaklanmasını hızlandırmış, ayaklanma merkezinin Botan'dan daha kuzeye taşınmasına yol açmış, ve en önemlisi, **Azadî** örgütü içindeki seküler, ılımlı modernist kanadın önderliğine son verip, geleneksel dinci kanadın yönetici konumuna gelmesine sebep olmuş ve bu suretle, ulusal harekete önderlik eden çizgide bir sapmanın yaşanmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

(Sıralama soyadı esasında alfabetiktir ve her girişin sonundaki parantez, o çalışmanın metin içindeki rumuzunu vermektedir.)

KİTAPLAR

ANDERSSON, Stefan; Asurlar; Kaynak Yay, İstanbul, 1992, (**Andersson-92**)

AŞAN, Aziz; Şeyh Sait Ayaklanması: Kendi yayını, İstanbul, 1991, (**Aşan-91**)

ATATÜRK, M. Kemal; Gazi M. Kemal Atatürk'ten Bize-Söylevleri, Konuşmaları, Söyleşileri, Anıları, Genelgeleri, Yazışmaları (1903-1938); C.1, Türkçeleştiren: M. Sunullah Arısoy, Hürriyet Vakfı Yay. İst., 1987 (**Atatürk-87**)

AYBARS, Ergun; İstiklal Mahkemeleleri, (C.1-2 bir arada) 1920-1927; 9 Eylül Üniversitesi yayını. İzmir, 1988, (**Aybars-88**)

BRUINNESSEN, Martin Van; Ağa, Şeyh ve Devlet - Kürdistan'ın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi; Özge Yay. tarihsiz, (**Bruinnessen-1**)

BRUINNESSEN, Martin van; Kürdistan Üzerine Yazılar (Derleme); İletişim Yay. İstanbul, 1992, (**Bruinnessen-92**)

BULUT, Faik; Dar Üçgende İsyan, Kürdistan'da Etnik Çatışmalar Tarihi; Belge Yay. İst. 1992, (**Bulut-92**)

CARR, Edward H.; Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923; C.1, Metis Yay., İstanbul 1989, (**Carr-89**)

CEMAL, Behçet; Seyh Sait İsyanı; Sel Yay. İstanbul, 1955, (**Cemal-55**)

CEMALPAŞA, Ekrem; Muhtasar Hayatım, Kemalizme Karşı Kürt Aydınlarının Mücadelesinde Bir Yaprak; Beybün Yay. Ank. 1992. (**Cemil-92**)

CHALIAND, Gerard; (Col.) People Without a Country; Zed Press, London, 1983 (**Chaliand vd-83**) DERSİMİ, M. Nuri; Dersim Tarihi, Eylem Yay. İstanbul, 1979, (**Dersimi-79**).

FIRAT, M. Şerif; Doğu İlleri ve Varto Tarihi; Etimoloji-Din-Etnografya-Dil ve Ermeni Mezalimi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 1983 (**Fırat-83**)

GASRATYAN, M. A.; Celil, C.; SEGALİNA, O. İ. LAZAREV.; MGOYAN, Ş. H.; Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi; Jina Nû Yay. 1991, Balinge-Sweden, (**Gasratyan vd-91**)

GÖKALP, İskender; GEORGEON, François; (Derl.) Kemalizm ve İslam Dünyası; Arba Yay. İstanbul, 1990, (**Gökalp vd-90**) GÖLDAŞ, İsmail; Kürdistan Teali Cemiyeti, Doz Yay. İst. 1991, (**Göldaş-91**)

HALLI, Reşat; Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938); TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınlar Servisi, No: 8, Ankara, 1972, (**Halli-72**)

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926); Ankara Üniv. Yay. Ankara 1978, (**Kürkçüoğlu-78**)

MALMISANIJ, Said-i Nursi ve Kürt Sorunu; Doz Yay. İstanbul 1991, (**Malmisanij-91**)

MESUT, Ahmet; İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1919-1988); Doz Yay. İstanbul 1992, (**Mesut-92**)

MUMCU, Uğur; Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925; Tekin Yay. İst. 1991, (**Mumcu-91**)

NÜRİ, İhsan; Ağrı Dağı İsyanı; (1986 yılında HEVKOM tarafından Viyana'da yapılan baskısına ait orijinal daktilo metninin fotokopisi, A4 kağıda basılı, 64 sayfa) (**Nuri-86**)

NÜRİ, İhsan; Ağrı Dağı İsyanı, Med Yay. İst. 1992 (**Nuri-92**)

OLSON, Robert; The Emergence of Kurdish Nationalism and The Sheikh Said Rebellion, 1880-1925; University of Texas, Austin, 1989, (**Olson-89**)

ÖKE, M. Kemal; İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. Noel'in Faaliyetleri 1919; Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara 1988

(Öke-88)

PARMAKSIZOĞLU, İsmet; (Hazırlayan) Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller; DSİ Basım ve Fotofilm İşletme Müdürlüğü, Ankara 1981, (**Parmaksızoğlu-81**)

QASIMLO, Abdurrahman; Kurdistan û Kurd. Lêkolînek Siyasetî û Aborî; Wêşanên Jîna Nû, Balinge-Sweden, 1991 (**Qasimlo-91**)

SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji); c. 2, Öğretmen Dünyası Yay. Ankara 1984, (**Sarihan-84**)

SASUNİ, Garo; Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri; Med Yay. İst., 1992, (**Sasuni-92**)

CEMİLPAŞA, Ekrem; (Zinar Silopi) Doza Kurdistan (Kürdistan Davası) Kürt Milletinin 60 Yıllık Esareten Kurtuluş Savaşı Hataları; Özge Yay. Ankara, 1991, (**Silopi91**)

SONYEL, Salahi, R.; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika; c. 2, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 1991, (**Sonyel-91**)

ŞİMŞİR, Bilal N.; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) c.2, (Nisan-Aralık 1920); Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1975, (**Şimşir-75**) ŞİMŞİR, Bilal N.; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) c. 4, (Ekim 1921-Ekim 1922); Türk Tarih Kurumu Yay. Ank. 1984, (**Şimşir-84**)

TBMM Gizli Celse Zabıtları; c. 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara, 1985, (**TBMM-2**)

TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 4, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara, 1985, (**TBMM-4**)

TUNÇAY, Mete; TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931); Yurt Yay. Ankara 1981 (**Tunçay-81**)

UZUN, Mehmet; Destpêka Edebiyata Kurdî - Lêkolîn; Wêşanên Beybûnê, Ankara, 1992, (**Uzun-92**)

YILDIZ, Hasan; Fransız Belgeleri ile Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan; Koral Yay. İstanbul 1991, 2. Bas. (**Yıldız-91**)

MAKALELER

BAYRAK, Mehmet; "Şeyh Sait Ayaklanmasıyla İlgili Açıklayıcı Ek Bilgiler"; Deng Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 13, Temmuz 1991, ss. 19-25 (**Bayrak-91**)

GÜNDOĞAN, Cemil; "Kürt Tarih Yazımının Metodolojik Sorunları"; Rewşen Dergisi, Hej. 2, Adar 1992, rr. 35-40 (**Gündoğan-92a**)

KURTEÇIROK

Şehrezayî

I. OMORÎ

Rojek ji rojan, roviyek di nav daristanê de derketibû geştê, digeriya, rastî şêrekî bû. Şêr, jar û birçî weke (mîna) termekî li ber siya darêkê paldayibû, rewşa wî ne xweş bû.

Rovî li derdora wî geriya, hinek hizirî (fikirî), paşê bang li şêrî kir û got:

–Ya şahê daristanê, xuya ye rewş û dîmena te ne baş e, derdê te çî ye, ji min re bêje, dibe ku ez karibim hinek yarmetî (alîkarî) bi te re bikim.

Şêr, dengê rovî bihîst û zehf dixweş bû, rizqê wî xweber (bixwe) hate ba wî. Bi dengê jar û melûl go-te rovî:

–Ez nexweş im, li ber mirinê me, li hêviya dostekî weke te bûm, da ez qewt û wesiyetê xwe lê bikim.

Rovî got:

–Ya şahê daristanê, qewt û wesiyetên xwe bibêje, ez li te guhdarî dikim.

Şêr ji rovî re got:

–Qewt û wesiyetên min bi dizî ne, min navê ji daristanê kesek pê bihise. Were ba min ezê di guhê te de bêjim.

Rovî ji şêrê re got:

–Guhên min ji dûr ve jî dibihîzin, ne pêwîst e ku ez bême nêzî te, tu hêdî hêdî wesiyetên xwe bi dengêkî nizim, di ber xwe de bêje, dîsa wê dengê te bête heta guhên min.

Şêr got:

–Qey tu li min ewle nabî, bo çî tu ji min direvî.

Rovî got:

–Ez çiqas xiyal û bala xwe didim rewş û dîmena te û derdora te, çî dewş û şopên ku hatine ber bi te ve, ne zivirîne. Ev tê vê wateyê (manê) ku çavên te ne lu qewt û wesiyetan e. Çavên te lê ye ku tu min bixwî.

Roviyê şehreza dev ji yarmetî ya ku bi şêr re bike, geriya û jê dûr bû.

Kaxika Pîrê

Adil BARAN

Du bezirganên xam, ji bo kirîna dewaran diçin gundekî Farqînê. Lê kesek ne dewaran difroşe wan û ne jî gepek nan dide wan. Nava (zik) wan ji naza (birçîbûnê) dike ore or, ji zarokekî nan dixwazin.

Zarok dibêje:

–Xalo wele nanê me tune, lê ez karim ji we re dimsê bînim.

Bazirgan:

–Tiştê nabe xwarzê, bila ber dilê me bigre, tu çî tînî bîne, emê bixwin.

Li ser vê gotinê lawik diçe mal û di destê wî de bi teyfikek (tasek) tijî dims vedigere. Bazirgan radihêjin teyfikê û bi dor wê dimsê vedixwin.

Piştî teyfik vala dibe, lawik dibêje:

–Xalo, heke we têr nexwaribe, ji we re hinekî dinê jî bînim. Ji xwe dimsa me mişk ketiyê, kes naxwe.

Çavên bazirganî fireh dibin:

–Te got çî, te got çî? Kuçikê kurê kuçikan!

Wisa dibêjin û radihêjin teyfikê divirvirînin.

Ew gav lawik dest bi girînê dike û dibêje:

–Înî, kaxika (kodika) gûyê pîrika min avêtin.

gerîla tu dibî dîrok

*Gerîla çek da milê xwe
gel ew xist dilê xwe
feda kir canî û malê xwe
neyaran kirin binê xwe*

*ey gerîla gerîla
xwîna rehê me
gerîla
roniya çavê me
gerîla*

*gerîla tu rih û can î
gel li du te mîna kanî
ev egîfî te ji ku anî
we û gel hevdu hilda banî*

*ey gerîla gerîla
xwîna rehê me
gerîla
roniya çavê me
gerîla*

*êrîşa te êrîşa şêr
weke bahoz û bagêr
daye du te jin û mêr
amade kir zîv û zêr*

*ey gerîla gerîla
xwîna rehê me
gerîla
roniya çavê me
gerîla*

*gerîla tu dibî dîrok
wê te bixwînin zarok
te ji bîr nakin yek rok
BINDEST heyrana serok*

*ey gerîla gerîla
xwîna rehê me
gerîla
roniya çavê me
gerîla*

BINDEST

KONFERANSA ÇANDÊ YA KURDÎ

Navenda Çanda Mezopotamya -MKM- di hîva Cotmehê de li Stenbolê Konferansa xwe ya hundirîn çêkir. Ev konferans pênc roj dom kir. Piştî vê konferansê, MKM, ji bo Konferansa Çandê ya Kurdî dest avêt xebateke bi rêk û pêk. Xebat gelek pêşde çû, her tişt hat amade kirin; lê hêzên dewleta dagîrker, îzîn nedan ku ev konferans bi awayeke fermî û eşkere bê çêkirin.

Lê tevî vê asteng û zordestiya hikumatê MKM, vê konferansê di navbera 14 û 19ê Mijdarê de li Stenbol çêkir.

Gelek mirovên torevan, folklorîst û zîmanzan, beşdarê vê konferansê bûn. Di vê konferansê de rewşenbîrên Kurd, li ser ziman, çand, folklor û wêjeya Kurdî rawestiyân.

Beşîr Botanî (folklorîst), Recep Maraşlı (berpirsiyarê weşanxana Komalê), Abdurrahman Durre, Feqî Huseyn Sagniç, İbrahim Gürbüz dîtinên xwe yê nivîsarî pêşkêşî vê konferansê kirin.

Em jî, kurtahiya van nivîsaran

pêşkêş dikin.

Serokê MKM'ê İbrahim Gürbüz, li ser navê Navenda Çanda Mezopotamya, belavokek pêşkêşî Konferansa Çandê kir. Di vê belavokê de, İbrahim li ser rewşa Kurdistanê gelêk direj disekine û têkoşîna rizgariya neteweyî ya îroyîn dinirxîne.

welatparêz tev ber hev bike û bi rêk bixe. MKM dixwaze ku bi xebatên xwe ve di qada çand û hunerê de bibe otorîte. Navenda me ya Çandê dixwaze ku rewşenbîreke nû, hunermendeke nû biafirîne. Ev hunermend û rewşenbîr divê karibe xwe ji bo azadî û rizgariya gelê xwe û

welatê xwe, xwe feda bike.

Dijminên gelê Kurd, çend sal in ku nixên me talan dikin, gelê me qir dikin. Lê qirkirin û talanên mezintirîn di mejî û rihê me de kirine, qetîama mezintirîn ev e.

Ev rewş û domana mal-kambax, piştî 15 ê Tebaxê

İ. Gürbüz li ser Çand û hunera Kurdan wiha dibaje:

"MKM ji bo parastin û pêşvebirina Çanda Kurdî hat damezirandin. MKM di hem gavê de avahiyeke zanistî û hînkariyê ye. MKM dixwaze û ji bo vê yekê jî lê dixebite ku Muzîkvan, hunermend, şanoger, folklorîst, sînemager, nivîskar, helbestvan, lêkolîner û lêgerînerên Kurdên

ya sala 1984'an hat guhertin pêvajûyeke nû dest pê kir. Ev pêvajû, ji bo gelê Kurd destpêka jiyaneke nû ye. Ev domana vejînê ye. Di vê domanê de gelê Kurd dest bi lêgerîn û pêgerîna dîrok, çand û hunera xwe kir. Ji bo azadiya xwe di serîhilçanan de bê tirs cî girt. Ji bo rizgarî û azadiya xwe çek hilgirt û bû gerîla. Anku bîr û baweriya neteweyî di nav gelê Kurd de şitil da û ev şitil

xurt bû, bû wek dara çinarê.

Îro li welatê me şoreşek dijî. Ev şoreş, bi tenê derxistina dijmin a ji welêt nîne. Ev şoreş di hemdemê de li mirovahiyê xwedî derketin e, ev şoreş azadbûna mejiyê mirovî ye, ev şoreş afirandina kesîniyeke azad e. Ji ber vê yekê ev şoreş bi erdem û berxwedan e.

Divê hunera me, çanda me û to-reya (wêje) me li ser vê şoreşê bilind bibe. Divê muzîka me, romana

ev in: neteweyî, demokratîk, zaniyar, unîversal (gerdûnî), rastehez û civakhez.

Anku divê qalîk û forma çand û hunera me neteweyî, naveroka wê jî, demokratîk û sosyalîst be. Ji ber ku çand û hunereke li derveyê çî-nên (sîmaf) civakî nîne. Her çand û hunerek, qerekerê wê çînî heye.

Divê di navbera form û navorekê de aheng û mutabeqet hebe. Anku berhemeke (eser) edebî û hune-

rî divê hem hunerî, hem li gorî demê û rastiye be, hem jî estetîk, rind û bedew be.

Hunerme-nd, divê di nav gel de be, bala xwe baş bide jiyana û tekoşîna gel. Divê li ser pîrsgîrêkên gel raweste, hûrbikole û çareser bike. Divê berê wî tim li gel be. Ji gel bistîne û dîsa bide gel. Berhemên hunermend divê li ser gel bandûreke mezin bihêle û gel pêşve bibe. Huner-

mend, psîkolojiya gel divê baş bîzaniye û li gorî wê psîkolojiyê berhemên hunerî hilberîne."

Recep Maraşlı, di axaftina xwe de li ser têkoşîna rizgariya netewî û li ser têkiliyên di navbera xebatên çandî û siyasî de gelek dirêj raweste.

Maraşlı, di axaftina xwe ya li ser "Têkoşîna Rizgariya Neteweyî ya

Çand û Huner" de, wiha dibêje:

"Di roja me ya îroyîn de gelê Kurd ronansa xwe dijî. Em vê domana ha ya vejînê, nikarin li derveyê têkoşîna siyasî hildin dest û tê bigihîjin. Têkoşîna çandî û ya siyasî, herdu jî perçeyên hev in û hev diqêdînin. Gelê Kurd, îro di her qadê de li hemberî dagîrkeriyê xwe jî nû ve hildiberîne.

Gelê Kurd ê ku dînamîkên wî yê hundirîn hatine şikestin, bîra wî ya dîrokî hatiye jê birîn, zimanê wî hatiye dîl (tutsak) girtin, dîsa digel van qasan dilerize, dadiweşe û radi-be ser piyên xwe û xwe jî nû ve afirîne.

Çanda neteweyî ya gelê Kurd, wek endamekî şoreşger xwe jî nû ve hildiberîne. Ronansa Kurdî ku naveroka wê têkoşîna kedkarên Kurdistanê tejjî dike, ronansêke civakî, hûmanîst û bi nîrxên gerdûnê tejjî ye. Ev jî, ronansêke çandî ye û ji nû ve vedijî.

Tevgera nûjenbûn û vejîna çanda gelê Kurd a neteweyî, çanda gerdûnî jî dewlemend dike, reng didê, dixemilîne û karaktereke pêşverû werdigire. Ronansa Kurdî, li ser erdekî (zemînekî) şoreşgerî û civatgerî dijî.

Armanc û mebesta (meqseda) dibistan û xwendegêhên li Kurdistanê, ji holê rakirina ziman û çanda gelê Kurd e. Dagîrkeriya Tirk li Kurdistanê di van xwendegêhan de dixwest ku ji xwe re noker, hevxebatkar, xweşroş û ajan hilberîne. TC dixwest ku van kesan li hemberî gelê Kurd bixebitîne. Di rastiya xwe de dagîrkeriya Tirk, di vê rê de gelek pêşve jî çû. Dagîrkeriya Tirk ji aliyek ve jî, li Kurdistanê îstasyonên radyowan çêkir. Ev tev, jo bo pişavtina gelê Kurd dihatin kirin. Niha jî vê politîkayê dajon. Lê êdî nikarin bi ser kevin. Ji lewre li Kurdistanê ev doman ziviriye û berevajî bûye.

Gelê Kurd îro bi xwe ve hatiye, bîra xwe ya dîrokî bi dest xistiye û bûye xwediyê baweriyê xurt a neteweyî. Têkoşîna rizgariya neteweyî

me wêneya (resim) me vê şoreşê, vê tekoşîne bîne zimên. Îro di welatê me de her berxwedanek, mînakeke lehengî (qehremanî) ye. Divê ev lehengî derbasê nivîsaran bin.

Ji bo şikêndina bandûr (etki), çand û hunera dagîrkerî û emperyalîst a li ser gelê me, divê çand û hunereke alternatîf bê ava kirin. Ji bo vê jî, divê politîkayek bê kifş kirin. Karakter û taybetiyên wê politîkayê

ya gelê Kurd, di hemdemê de rîya nûjenbûn û pêşveçûna ziman û çanda gelê Kurd jî vedike, jê re co çêdike.

Di qada çandê de jî, divê têkoşîneke dijwar bê ajotin. Ev têkoşîn jî bê rêxistin nabe. Îro gelê Kurd di bin bombebaranên çardeh kanalên televîzyon ên Tirkiyê û hewqas jî yên derve, radyo û rojnameyan de ye. Li hemberî vê bombebaranê, têkoşîneke xurt divê.

Gelê Kurd îro ji bo serxwebûn û azadiya xwe çek di dest de li hemberî dagîrkeriyê şer dike, di nav serhildanan de cih digire. Tirsê şikê-nandiye, dê mutleq bi ser jî bikeve.

Em ji dil û can bawer dikin û dibêjin ku neteweyên dinya yê tev, her yek ji wan kulîkeke nadîde ne, divê hemû di baxê dinyayê de bi şêweyeke azad pişkivin û bijîn."

Abdûrrahman Durre, di axaftina xwe ya li ser wêjeyê wiha dibêje:

"Wek ku tê zanîn, gelê Kurd ji malbata Hind-Ewropa ye. Weke dîroka gelê Kurd, ziman, wêje (edebiyat) û hunera wî jî, kevnare û dewlemend e.

Ziman û wêjeya me, digel zordestî û talanên dewletên dagîrker, dîsa li ser piyên xwe mane û ji ziman û wêjeya neteweyên serdest dewlemend e. Şopa ziman û wêjeya me hêj jî, li ser ziman û wêjeya neteweyên serdest heye.

Osmaniyên dagîrker, bi piranî meqam û ahangên muzîkê û her weha gelek biwêj(term)an wek kurdîhîcazkar, sîgah, dugah, semah, nîhavend, rast, sûzînak û hwd., ji Kurdan stendine. Di zimanê Tirkî de bi hezaran peyvên Kurdî hene.

Îro hejmara hozan û torevanên Kurd ên klasîk û hejmara berhemên wan ji yên Osmanî û Tirkan zêdetir in. Îro di destê me de bi sedan dîwan û destanên Kurdî hene. Ji derveyê van de, dîsa di destê me de bi dehan ferhengên Kurdî hene. Ji bo nimûne em dikarin çend navan bi-

din:

Ferhenga Kurdî (du cild, Kurdî-Kurdî) ya Ayetullah Merduxî; Ferhenga Kurdî (du cild, 75 hezar bêje, Kurdî-Kurdî) ya Hejar, Kamûsa Fenî (sê cild) ya Sabir Ezbanî, Ensiklopedî û Ferhenga Arî Ya Mezin ya Sabir Ezbanî, Ferhenga Kurdî (çar cild, 65 hezar bêje, Kurdî-Kurdî) ya Muhemed Xalê Suleymanî û hwd.

Edebiyata Kurdî ya gelêrî, huner û pişeyên Kurdî, motîvên Kurdî, neqşên Kurdî, muzîka Kurdî, stran û kilamên Kurdî û mîtolojiya Kurdî wisa hev diqedînin (temam dikin), ku tu dibêjî qey folklorê devkî, folklorê objektîfî terenûm dike. Çawa ku gava av hêlm dide, ber bi ewran ve hildikişe, li ewran tîr dibe û dîsa dibe av û dadikeve jêr, wêjeya zaroginî jî dema tîr û nêrbar (somut) dibe, ew gav dizivire muzîk, motîv û neqşê.

Dema ku rindahî, neqîş, motîv, pêşdarî (menzere) tunebin, hest (duygu) û melheze jî pêşve naçe. Dema hest û melheze jî pêşve naçe, edebiyat jî çênabe.

Berhem û nîrxên gelêrî yên edebî û hunerî, bi tenê ji bo wî gelê nîne, herweha jo bo bextewerîya gelên dinyayê ye jî."

Feqî Huseyn Sagniç di axaftina xwe ya li ser zimên de, dabaşa dewlemendiya zimanê Kurdî dike û li ser pêşveçûnê radiweste. Feqî Huseyn, di axaftina xwe de gelek mînakên balkêş dide û wiha dibêje:

"Çawan tê zanîn ku her demekê, mirov ji candarên din cuda tekûstir bûne. Di serê wan de hiş hebûye û bi ewa li hev serwest kirinê xebitîne. Pêşî bi hêmayan (îşaretan) hevdû serwest kirine. Hê jî em beşek ji wan hêmayan bikartînin. Piştî van hêmayên (îşaretên) curbicur mirov hêdî hêdî bi alî dangan ve çûne.

Roja ji alî mirovan ve deng hatiye bikaranîn, çanda stran, lawje, dîlok û mûzîkê jî dest pê kiriye. Di ey-

nî gavê de bi alî folklorê ve jî gav hatiye avêtin. Hêdî hêdî dest bi govend û semayê jî hatiye kirin. Bizanin ku ziman, çand û folklor bi hev re destpê kirine û bi hev re jîna xwe domandine û wê bi hevra bimeşin jî.

Ziman ji dengên xwerû bi alî kitan ve, kîte bi alî peyvên ve û peyv jî bi alî hevokan ve çûye. Xwezayî (tabî) ku ziman di her gehînekek de bi sedan sal heya bi hezaran sal rawestayê û hêdî hêdî bi alî tekûsiya xwe ya îro ve hatiye. Ziman çawan di rojek, salek, sedsalek û hezarsalek de bi vî awayê ku îro di devê me de hefî tekûs nebûye û nehatiye himatê, çand û folklorê gelan jî welê ye. Nexwe çand û çanda stran, lawje, dîlok û folklorê di tanga ziman de û bi ziman re, heya bi ziman ve, roj bi roj tekûstir bûye, xwe gihandiye roja me. Heya gelê Kurd li dinê hebe, dê folklorê wî jî mîna wî hebit. Heya dinya jîna xwe bidomîne, gelê Kurd bi folklorê xwe ve, dê tê de bijîn. Gel ji dinê, ziman ji gel, folklor jî ji zimên nayên cuda kirin.

Hindek mirovên netewên serdest, xwestin ku Kurdan bipişêvin, heya çare di destê wan de hefî mezixandin (xerc kirin), lê ji hinek zerran zêdetir, nikarin tu li Kurdan bikin. Îro jî Kurd digel çand û folklorê xwe ve li ser pêya ne û nakeve jî. Ziman, çand û folklorê Kurdan pir dewlemend e. Heger beşek ji wan hatibe ji bîr kirin jî, vaye hêdî hêdî derdikeve himatê û vaye "Navenda Çanda Mezopotamyayê" vî karî pêk tîne. Ûmîdwar im ku dê serkeve jî.

Çand û folklorê dewlemend pzo ji zimanê dewlemend derdikeve. Hûn dizanin ku vaye çend salek e li ser zimanê me şer tê kirin û çand û folklorê me tune tê jimartin. Dewletên serdest peyv, stran, lawje, gotinên mezinan, methelok (metalok), dîlok, çîrok û mamikên me ji me didizin dibin, ji xwe re dikin mal û "malê me bi xwe ye" dibêjin. Xwezayî di van dizînan de alîkarî ji hinek bextreşên me distînin. Ew Kurdên

bextreş ên bê esil jî, qet şerm û fihêt nakin, çand û folklorê xwe, emek didin, werdigerînin û dibin herwe pêşkêşî dijmin dikin. Bi van dizî û pizîyan ziman, çand û folklorê Kurdî nikarin kêmin kin.

Zimanê Kurdî jî edebîyatê re vekirîye. Bê enegel her celebên edebî pê têne nivîsandin. Nema-ze jî risteyên bi qafîye re.

Zimanê Kurdî zimanekî gelek bedew e. Yek ji bedewiya wî, ev folklorê curbecur a bedew e. Ev celebên bê hejmar yên folklorê Kurdî hemû bi hevdu re ahengî ne û bi mûzîkên xwe re jî ahengî ne. Heger kêmasîyekî teknikî di zimanê me de hebûya, evqas folklorê tekûsê ahengî ne dikarîya ji nav xwe derxista. Gava di zimanek de kêmasîyek teknikî hebe, ew kêmasî di folklorê de derdikeve himatê (holê). Rojê mirovekî folklorzan bi ser min ve hat, min

jê pîrsa hejmara govend û sema yên Kurdan kir. Ji min re "hejmara wan bê kêmasî nayê zanîn. Lê ji hezaran zêdetir ez pê dizanim û her yek ji wan bi awayek tete leyîstin. Lê di nav hemûyan de ahengîyek yekrû jî heye. Ji xwe, saya wê ahengîyê ye ku di van mercên gran de jî folklorê me roj bi roj dewlemantir dibe û pêşve diherike. Ew celebên ku nû derdikevin, mirovên zana û pispor dizanin ku parçê kîjan govend û semayê ye", got.

Vaye Navenda Çanda Mezopotamyê li ser vê govend û semaya dewlemantir ê pirejmar dixebite ku yên windabûyî peyda bike û yên herêmî dervazê herêmên din bike. Ji bakûrê Kurdistanê heya başûr û ji rojhilatê heya rojavayê, hemû bi folklorê xwe bizanin û bi vî awayî yekîtiya folklorê bête himatê. Dikarim bibêjim ku di der-

barê ziman û folklorê me de, Kurd ketine rûnesansa xwe û Navenda Çanda Mezopotamyayê jî pêşdarîya wê dike.

Ziman ne binavayî ye û ne jî seravayî ye. Bi wergerandin û guhertina sazimanan ziman dewlemantir dibe. Lewra sazimanên nû peyv, gotinok, biwêj (terîm) û methelokên xwe lê zêde dikin. Ango piştî zimanan qalibê xwe girtin û şûn de, êdî naguhere. Tenî dewlemantir û tekûstir dibe.

Vê yekê qenc bizanin ku folklor jî mîna zimanan ne guherbar e. Ango bi guherandina sazimanan folklor naguhere.

Folklor jî mîna zimanan dewlemantir dibe û pêş de dihere. Lewra ziman û folklorê sazimanan tune. Ziman û folklorê gelan heye. Ango ziman û folklorê malê gelan bixwe ye. Heya ew gel li rûbarê dinê bin, dê ziman û folklorê wî jî bi wan re be."

ZMAN Û RASTNIVIS

F. Huseyn SAGNIC

Rastnivis (imla) dibêjine sazandina tîpan, tesbîta krîna cîderka tîpan, ewayê derketina wan, pêkhatina peyvên û hevedudaniyan, cîkirina tîpan di peyvên û hevedudaniyada, cîkirina peyvên û hevedudaniyan di hevokanda, bî hevedanîna hevokan û çend hevokê bigîhîne hevdu hevokêkên mezin çêkirinê. Şxwe navê wê li sere, "rastnivis" anî rast nivîsandina peyvên, hevokan, peve grêdana peyvên û hevokan.

Di serê peyvanda an jî di kita (heceya) serê peyvanda, cigirtina tîpa "î".

Şxwe nisbet bédengan, peyvên Kurdi yê bi dengdêran destpê dikin hindikîn. Lê peyvên Kurdi yê bi dengdêrên "î, u" destpê bikin hêç nînin (tunenîn). Pzo di serdestpêkên wan çend peyvên ku jî zmanê biyani ketine Kurdîda tîn. Hejmara wan peyvên biyani jî hindikîn.

Pîştî ola îslamê, bî wasîta mrovên oli, bî ewayek nedîst, dengdêra "î, u" anîne serê hinde peyvên. Ew jî anîne serê wan peyvên ku wê demê bî tu ewayî nekarîne, dengdêra "î" li dû bédengên serîda cî bikin. Minak: Ustû, ustûn, usa û êd... Istîrik, îstîran, îstêrk û êd... Paşî xerezkarî, dengdêra "î" li dû bédenga serê peyvanda cî krî. Minak: sitû, sitûn, wîsa, sitîrik, sitîran, sitêrk û êd... Heker hindîk jî be, hê jî di hinde herêmanda bî van her du ewayan jî tê bikaranîn.

Bî vî ewayî mebesta xerezkarî, di vê devrêda pêkhat. Lewra Ereban, "Kurd Erebin" û Tîrkan jî "Kurd Tîrkî" di gotîn. Halkubo di zmanê Erebi û Tîrkîda, peyvên bî du bédengan destpê bikin hêç nînin (tunenîn). Heçî di zmanê Kurdîda, peyvên bî du bédengan û bî sê bédengan jî destpê bikin hen û prî jî. Jî bo ku Erebi û Tîrkî vê misogerîyê (heqîqetê) jî hmatî rakî, ev sextekarî xistin nav zmanê me. Divê bête zanî ku di derbarê zmanê meda sextekarî û fêlbazîya wan ne ev tenîye. Lê jî vê mjarêra (mewzûira) ev tenî peywîstbû.

Di zmanê Kurdîda, peyvên bî sê bédengan destpê dikin û graniya Kurdîstanê jî bikartînin, evî: stran, strû, stîkur, strî...

Peyvên bî du bédengan destpê dikin: şkestî, şkinandî, stû, stûn, stî, drîk, drî, çra, çvîk, brîk, brî...

Peyvên bî du bédengan destpê dikin û yê ez jî mir Celadet Bedîrxan hewîsîme: Zman, zmin, zlam, zlik, bra, bla, klam, klol...

Peyvên me yê bî sê bédengan destpê bikin ne zehfîn. Lê yê bî du bédengan destpê bikin prî û yê ku ez jî mir Celadet Bedîrxan jî hinbûme ne ew qasê jorînî. Tenî jî bo numone mî çend minakê dane. Yê dî li wanê jorîn tîne qîyas krî.

Xwendevanê hêja! Pîştî ev misogerîya (heqîqata) han ku mî zani, êdî ez bî hêzekê gran sedî sed li ser vê mjarê xebîtim. Heger li ser wan notê mî yê xebata di vê mjarêda tvaq ne hatîbûya, îro di dest meda bûya, hîm dê bibûya heyret krîna wê xebatê, hîm jî dê ronahî bîdaya xebata me ya îro. Tam deh sal ev xabat di destê mînda rawesta. Paşî mî notên xwe yê deh sale berhîvand (berhev kir) û ev bîyara jêrî da. Heger jî alî ne xerezkarave kêmasî di bîyara mînda bête ditî, ez jî bersîvdana wanra amademe.

Di kita serdestpêka peyvanda bikaranîna dengdêra "î" :

Heker peyvî pîr kite be, pîştî bédenga duwem dengdêrê hebit, li navber her du bédengên serê peyvên, tîpa "î" nayê danî. Minak:

Bzav, rcaf, tvîk, brîk... ne ku:

Bîzaf, rîcaf, tvîk, brîk...

Hne peyvên me, gava qurmê peyvê tenî tê bikaranîn, tîpa "î" cî digîre, gava li qurmê peyvê tîp tînê zêde krî tîpa "î" radîbe û ev çêbûn û pêkhatîna han qaydê me naherfîne. Mîna:

Bîn, kîn, jîn, fîr...

Bnê darê, kna mîn, jna te, fra teyrê...

Gava bédenga duwemin jî bédenga yekemin be, hînga lî navber her du bédengan danina dengdêra "î" peywis-tiye. Lewra dî rastnivîsa zmanê Kurdîda, du dengên jî hev, bî tu ewayî dî peyvekda nayên cem hev û gava dî pey-vên hevedudanîda rastî hev bîn yek yeka dîn dadîqurçîne. Dî vîrda, dabaşa me lî ser dî peyvekda du tipên jî hevin. Mina:

Çîçîk, jîjû, jîjan, dîdo...

Sîsê, dîdan, zîzê, nînê...

Gava peyv, yek kite bîr, ew kite an bédengek tenî be, an jî du bédeng bîn û bî wanve dengêk dîn jî ne hatibe danin. Tîpa "î" lî dû bédenga pêşî ciye xwe digire. Minak:

Mîl, jîn, kîr, jî, çîr, pîr...

Lî, nîk, mîn, dîn, cîl, çîl...

Gava piştî bédenga duwemin bédengek dîn jî hebit, lî dû bédenga pêşî tîpa dengdêra "î" tête bîkaranîn. Mina:

Sîst, pîst, rîst, tîrş, nîft...

Tîftîk, tîrpan, xîstîn, mîştîn...

Ew çend libek peyvên me yên bî sê bédengan destpê dîkîn. Dî diroka kevnareda heya nha bî serfirazî jîna xwe domandîne, pêşberê pşavkeran şer krîne û xwe parastîne jî vê qaydê awertene. Mina:

Stran, strand, stkur, strû, strik...

Strîkok, strîbeloq, strîngeh, stvang...

Ev qaydên jî jor heya lî vîr hati şrovekirîn (îzah kîrîn) dî hîlbestê weznanda pêkneyên jî dibe.

Dî rastnivîsa Kurdîda ketîna tîpan.

Hîndek peyvên pîr kite ku bî bédengek dawî lê tê û dengdêra kita dawî jî "î" ye. Mina:

Remîl, mezin, kevin, tevîn...

Berîk, kavîr, selîk, kevrîr...

Ev celebên peyvân, gava bî serê xwe bîne bîkaranîn, şxwe çawan lî jorîn dîxwîyên wsan dîminîn. Yanî tu tîp jî wan nakevîn û gava qertafekê an jî peyvekê bédeng destpê krî jî bî wanve gîrt, disa tu tîp jî wan nakevîn û mîna xwe dîminîn. Mina:

Remîldar, mezinhebin, kevin saz, tevîner...

Berîkhûr, kavîrkîr, selîkfîroş, kevrîve...

Gava qertafekê an jî peyvekê bî dengdêr destpê krî, bî wan celebên peyvânve hate danin, hînga jî peyvân dengdêra "î" dikare bîkeve. Mina:

Remîla remîldar, meznê Kurdan, kevneguhez, tevna tevîneran...

Berkê tvingê, kavrên koçeran, selka trî, kevrê diwarê xanî...

Dubare tîp:

Dî rastnivîsa Kurdîda dubare tîp tune. Çawan sedî sed me dî Rewşen hejmara heftanda jî gotîbû ku dî zmanê Kurdîda, dî peyvekda du tipên jî hev nayêne cem hevdu. Gava dî peyvên hevedudanîda rastê hev bîn, ango tîpa dawî ya peyva pêşî û tîpa pêşî ya qertaf û peyva paşî jî hevdu bîn (-dubare bîn), hînga tîpa dawîya peyva pêşî dîkeve. Paşî her du peyv pev digîrîn û dîkevîne derença peyvekda. Mina:

Sîst-tîr = Sîstîr, paş-şîv = paşîv, lêv-e = lêve danî...

Tving-gîr = Tvingîr, Saz-zende = Sazende, he-ve = Heve...

Dehol-lêx = deholêx, dî gund-da = dî gunda, rîk-ker = rîker...

Çav-vekîrî = çavekîrî, dî vîr-ra = dî vîra, dad-dar = dadar...

Dî vê mîjara tîp ketînêda, gava jî tipên dubare yek dîkeve, her wekî dî ciyê wêda şdanekê svîk dîxwîyê. Bizanîn ku ew ne standînekê svîke jî. Tenî velêxkekê normale.

Tipên têvel yan jî cîhderkek, an jî yê cîhderkên nêzikên hevdu, dî peyvekda lî cem hev nayên. Gava dî peyvên hevedudanîyên jî du peyvân, peyv qertafek û peyv daçkekda rîstî hev bîn, tîpa dawîya peyva pêşî dîkeve û tîpa pêşî ya peyv, qertef û daçeka paşî him ciyê xwe him jî ci yê tîpa ketî ya dawîya peyva pêşî digire. Mina:

Dest-drêj = desdrêj, tîvîg-kîr = tîvînkîr...

Goşt-dar = goşdar, derd-tîr = dertîr...

Tnaz-saz = tnasaz, bab-pîr = bapîr...

Kep-blînd = keblînd, mîrîşk-gîr = mîrîşgîr...

Gava tîpa dubare, tipên jî cîderkên hev û tipên cîderkên nêzikên hev dî du peyvên cudada rastên hevdu bîn,

her çqas neyên xwendin ji têne nvisandin. Tîpa dawîya peyva pêşîye nayê xwendin. Mina:

Nvisandin	Xwendin
Find dani	Fn dani
Serhîng kîr	Serhîn kîr
Ez jê têm	Jê têm
Şêst dep	Şês dep
Sed dar	Se dar

Ew peyvên pîr kite yê bi dengdêra "i, û" yê biqêdîn û "y"ya kelijandinê ji girtîbîn, her çqas carna ew "i, û" nayê xwendin ji lê nvisandin peywistiye. Mina:

Peyv	Nvisandin	Xwendin. 1	Xwendin. 2
Seri	seriyan	seriyan	seryan
Keri	keriyan	keriyan	keryan
Deri	deriyan	deriyan	deryan
Mali	maliyan	maliyan	malyan
Bari	bariye	bariye	barye
Çarsû	çarsûya me	çarsûya me	çasya me
Xesû	xesûya te	xesûya te	xesya te

Lî hev ciguhertina tipan:

Dî zmanê meda ciguhertina tipan gelek grînge. Ev ciguhertina tipan, dî hindekanda her wekî herêmi û an jî kêfî dixwiyê û lî ser wan jî biryar dan gelek koteke. Bêweku hnek ci "mrov" û hnek ji "mrof" dibêjin. Disa hnek "ghij-tim" û hnek ji "ghiştim" dibêjin. Ev şrovekirina jorin, gelek ez westandim. Têgih guhertin min têda nedit û lî ser herêmi ya wê jî min nekari biryar bîdim. Ev bûyer jî min dî nav lî hev ciguhertina tipanda şrovekir. Lî ser van mjaran emê lib û lib rawestîn û heya bîkarin bihêjin. Mina:

- L - r** Carna lî hev ci diguherrin.
Alikar / arikar, felemez / feremez, glol glor...
- v - f** Carna lî hev ci diguherrin.
Mrov / mrof, hevt / heft, hevsar / hefsar, kevçî / kefçî...
- v - b** Carna ci lî hev diguherrin.
Bav / bab, xoşav / xoşab, gulav / gulab, kevani / kevani...
- z - s** Carna lî hev ci diguherrin.
Lezgin / lesgin, gezt / gest, leyz / leys, gevaz / gevast...
- j - z** Carna ci lî hev diguherrin.
Jirek / zirek, lmêj / limêz, jeng / zeng, zegar / jengar...
- j - ş** Carna lî hev ci diguherrin.
Kujan / kuştin, ghijtin / ghiştin, rahijan / rahiştin...

Ev ciguhertina peyvan, belê grînge. Lê ne pîr frehe. Ango, jî hevdu kêmi û zêde hene. Lê her yek dî çend peyvekda dixwiyên, bîkaranina wan û jî hevdu veqetandina wan jî gelek koteke.

Ciguhertina tîpa kurt û drêj:

Carna dengdêrên kurt dikarin ciyên xwe bîdîn dengdêrên drêj: Gava lî nivhend, an jî lî dawîya hinde peyvan û lî dû dengdêrek kurt bêdenga "h" hebe, ew "h" dikare bikeve. Lê bî wê mercê (şertê) ku dengdêra kurt ciyê xwe bîde dengdêra drêjê jî zayenda xwe. Ango "e" ciyê xwe bîde "a"yê, "i" ciyê xwe bîde "i"yê, "u" jî ciyê xwe bîde "û"yê an jî "o"yê. Mina:

- Çehv / çav, sehkirin / sakirin, xwehr / xwar...
- Cih / ci, sîh / sî, nh / ri, trîh / tri...
- Buhtan / Botan, duhtmam / dotmam, cuh / co / cû...

Bî awerti carna jî peyva "duht" tîpa "t" dikeve, tîpa "h" lî ciyê xwe dimîne û disa tîpa kurt ciyê xwe dîde tîpa drêj. Ango "u" ciyê xwe dîde "o"yê. Dî vê tintêla awertida, duht dibe doh, duhtmam diguhere û dibe dohmam. Gorê vê awertê geleke duhtxatî bibe dohxatî.

Peyva "xwehr" û "guh" neyê guhertin çêtire. Lewra gava tîpa "h" jî wan bikeve, têgihên din didin. Çî peyva tê-

gihêk din jê derkevit, neyê guhertit çêtire. Nemaze peyva "guh" gava bi vê qaydên jorin biguhere, têgihek qrêj jê derdikeve.

Divê bête zanin ku ev qaydê ketina tipa "h"yê di hêmana zmênda heye. Ne ku devokê herêmane. Her çqas iro hindêk hermên me tipa "h" têxin û hindêk ji nayxin bikartinin ji. Piştî zanina vê taybetiyê êdi ji her du qaydan, ki bi gj ewayî bikarbîne, divê em pêşber dernekevin. Dikarinm vê yekê ji bibêjim ku berî Kurdan hemî ji bê guhertin ew peyv bikartanin.

Kurtasiya vê beşê:

Di rastnîvîsa (imlayê) zmanê Kurdida, bi du bêdengî heya bi sê bêdengî destpêkirina peyvînan, ketina tipan û tunebûna tipa dubare, digel qayde û bandorên wan, divê gelek qenc bêne zanin û bêne ji ber krîn ji. Lewra ew zmanên ku di medrese û dbistananda seya (dersa) me pê dihate dan, zmanê Erebi û Tirkî, di wanda ev celebên qaydan, vajiyê zmanê meye. Em ji normalê zêde di bin bandora wan zmanên biyanida mane. Her weki ku di van deveranda zmanê me ji mîna yê wan bê taybetiyê, nikarin bihizirin. Divê em xwe ji bandora (tesira) zmanê biyanî nîzgar kin û demek zû fetilîne taybetiyên zmanê xwe.

Bi vi ewayî, li hev ci guhertina tipan û ciguhertina tipa kurt û drêj ji disa taybetiya zmanê meye.

Gava em zmanê xwe dahûrinin (tedqiq bikin), divê em bi Kurdî bihizirin (melheze bikin) ku bikarin çingilokên (teferuata) zmanê xwe bîzanin. Lewra her zmanekî xweyê brek taybetiyane û ew zmanên ji eynî malbatan bin hindêk taybetiyên wan yê nêzikê hevdu hene. Zmanê Kurdî, ne ji malbata zmanê Tirkî û Erebiye ku di navber wanda nêzikayek ji hebin.

Bi hêviya dahûrandina zmanê Kurdî, di hêmana Kurdida, bîminin xweş...

Têbîni : Di nîvîsara bêda dê dabaşa rastnîvisê bête domandî.

bilbil xistin qefesa zêrîn got: ka gula min a bi bîn

*Xwedî mal xwedî serwet lîngên çewtî
Mejiyên bê raman, guhên ker, çavên girtî*

*Pozên billind zarên girêday axayên pîs
Li dû zordar diçin li stûyê wan e werîs*

*Şorên xeyal bîr û bawerderew şêxên kevnepereşt
Bi dijmin re, ji gelê xwe re dibên "gelo hişt"*

*Kêf û zewqa derewîn ciwanên bê şexsiyet
Qefla dijmin li mejiyê xist bi niyet*

*Fîlm û fuhuş û faîz û fitkol ji faşîzm re qefes
Da ku bilbilê bixê tê de û bihêle bê nefes*

*Paşniyet e, bilbil bike dilbikol
Dûr bimîne qet nebîne bibêje "ax kanê qul"*

*Kor bike wê çav girêday poz xitimandî
Da ku nebîne bêhn meke gul bi zindî*

*Lê tarî ke, rojê bike herdem jê re şev
Qet nebîne, gul parî kin ew li hev*

*Got: "Bilbil xistin qefesa zêrîn
Got: nexêr kanê gula min a bibîn"*

*Ji wir girtin wî avêtin zindanê
Ew qîriya "gul û gul" û xwar lêdanê*

*Xwestin stûxwar bikin bilbil ji xwe re
Gote bilbil: "ez nabim kole ji we re*

*Birçî hişt xwe şewitand bû şehîd
Bilbil rabûn tev şiyar bûn, bûn egîd*

*Gihîştin hev dîtin gula çarperçe
Kirin qîrîn, kirin hewar bê feyde*

*Pêwîst e ew bigrin çek herin çiya
Da ku gulê derxî ji nav dest û piya*

*Kirine çek ji xwe re, ew tevr û bêr
Bûn hevsa ji wan re hemû proleter*

*Şêx û axa tev qeherîn tevde mirin
Qefla dijmin ji mejiyê xwe vekirin*

*Tev bûn wek hev, herkes gihîşt mafê xwe
Ew xebitîn ji bo welat û gelê xwe*

*Gelek xweş bû hemû welat digel Kurdistan
Xemilî bû wek bihişt hemû cîhan*

*Ax azad ka gula te, lê bigere bibîne
Bila kul û keder di dilê te de nemîne.*

Azad TEVBIRÎN

rewşenbîr û penaberî

MÎRHEM

Mirovê penaber, derketî û ne li welatê xwe, ne li ser ax û ava xwe, bi xetereke mazin re rûberû ye. Lewra ji kultur û dinyayeke din tê, bi rabûn û rûniştineke din mezin bûye, ber û dara civateke din e.

Li welatekî mîna Siwêdê xweparastin, li ser piyan mayîn û ya diwartir xwe bi pêşxistin, ne xercê herkesî ye û ji her ciwamêrî nayê.

Mirov nizane çî li bendeyî mirov e, piştî çend salên din dê biqewime.

Heger berî 12 ê Îlonê sala 1980 î serok û sekreterên niha rût û bê xwedî re mirov bigota hûn dê bazdin Siwêdê û hûn dê rojekê dev ji xebata şoreşgerî berdin û bibin patronên aşxanan, bê gûman dê hêrs bûbûna, herwiha dê tu gulebaran jî bikirana. Heger te ji gabetilî û îdeologê nizamî çî Pires re bigota tu rojekê ji Sitokholmê êrîşê bibî ser şoreşa Kurdistanê û tê bibî dijminekî sosyalîzmê û welatê xwe, teqez dê di bin simbêlan re bikeniya.

Gelo haya sekreter, şûrkêş û sermiyanên ha jê heye; dizanin ketine çî halî û çî anîne serê hevalbend û alîgirên xwe?

Gelo qet ji xwe dipirsin em ji ku hatin ku, me çî digot û xelkê ji me çî dixwest û li bendeyî çî bû?

Ya xerab ew e ku mêjiyê wan hewqasî li hev ketiye ku nema ji xwe pirsan jî dikin. Ji xwe êdî bi xwe re çî hesabî nabînin.

Penaberî mirovan deforme dike, ji mirovayetiya wan dadwerivîne û wan gêj dewixî dike. Piraniya penaber û siyasîyên me yê paş salên 80 î şewibîne û nema ji tiştî re dibin.

Penaberî û derketina ji welêt ne dost, belê dijmin e, dijminekî xapînok û henekpêkir e. Divê em penabertiyê baş binasin, lê hûr bibin û di derbarê penabertiyê de xwedî dikin (prensîb) bin. Serokê Partiya Karkerên Kurdistanê Abdullah Öcalan li ser penabertiyê vê dibêje:

"Du celeb penaberî hene: Penabertiyek heye ku bi bîr û hiş e, bi hesab û organîzekirî ye. Li vir penaber, li penabertiyê kêmanî û xeletî-

Penaberîya penaberên 12 ê Îlonê dikeve diwazde saliya xwe. Piştî derba diwazdehê Îlonê ya sala 1980 î hejmarek mezin ji zana, siyasî û xwendevanên welatê me derketin derveyî welat û yê "bijarete" hatin Siwêdê.

Di nav 12 salan de çî hate serê 'sekreter', 'pêşeng' û 'şervan'ên me. Ji gotinên Şivan ku ew bi xwe jî, ji daqurtandiyên penabertiyê ye "rûmeta sekreteran hate pênc penaberî."

Ne sekreteriya sekreterên me ma û ne jî kom û komikên li dora wan.

Çî hate serê wan, em ji Hûtê heftserî, ji penabertiyê bipirsîn. Belê, penaberî Hût e, Hûtekî heftserî ye. Di çîrokên Kurdî de hûtên wilo hene. Tu seriyekî jê dikî, berî tu bikî dido seriyê te jê kiriye dîsa bi reh dibê.

Penabertiya Ewrûpa û nemaze ya Siwêdê ji Hûtê heftserî jî hûtir e. Ne heft, belê 700 seriyên wî hene... Gelek ji van seriyên nexwiya ne,

her çav nikare wan bibîne, her dil hisa wan nake. Ji bo dîtin û hiskirinê çavên xweser, dil û guhên xweser û welatparêz divên.

Çavên mirovên welatên bindest qels in, şelbîfî ne, dilê wan ne xwîr e, ne zêde welathez û welatparêz e. Zû xwe ji bîra dike û xwe dişemirîne. Terka esil û dêzaya xwe, welat û axa xwe bi hêsanî dike, dipişve (asimîle dibe) û xwe li ber derbên hûtê penabertiyê nikare bigre.

Li dîroka giş penaber û derketiyên cîhanê, derketî û penaberên kurdan binêrin, giş ders û jêder in. Tije tirajedî ne.

Em Kurd mirovên welatekî bindest û parçekirî ne. Me di welatê xwe de tu carî negotiye xwezî bi îro. Dagîrker û zordaran em tim perçiqandine, zikê me rojek têr û deh roj birçî ye, me tim dar û kotek xwarîye, em hatine girtin û binçokirin. Li aliyekî xezaniya ekonomîkî û li aliyê din çavsofî û xwedênenasiya ziman, eşq û evîndariya welat li ba me birîndar kiriye.

yên xwe dinasin xwe didin hev, xwe nuh vedikin. Penaber xwe ji bo şereki mezintir û vegera welêt amade dikin. Ev celebê yekê ye. Penaberî û derketina celebê din rev e, bazdana ji welat û ji berpisiyariyê ye. Penaberên vî celebê xwe û mala xwe, xizim û mirovên xwe bi hevarî derdixin û dibin biyaniyên welatê xwe."

Penabertiya yekemîn serketinê, û ya diwemîn jî binketin, nizimbûn û wendabûnê tîne.

Penabertiya bê şûr, bê hiş, bê program û neorganîzekirî însan belav dike, ji hev dike û dadiqurtîne.

Tarîxa gurûb û siyasîyên me yê li derveyî welat bi xwe re gelek tiştên dersdar û fêrker hildigre. Ev tarîx girîng e, siyasî û rewşenbîrên me divê vê tarîxê baş zanibin, ders û tecrûban jê derxin.

Nizanim rewşenbîrên me li Siwêdê çiqasî serê xwe bi rewşa penaber û derketiyên me re têşîn, çiqasî li ser diponijîn û çendî pîrsa penabertiyê ciddî digrin. Em bi xwe, endam û dostên Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistanê -YRWK- bi rewşa derketiyên xwe pîr têşîn û çî gava em dibin temaşevanê rabûn û rûniştana wan, jiyân û felsefeya wan, sohbet û helwestê wan, giwişka dilê me digrin û heyfa me tê bi wan.

Gava em îro li jiyana penaberên xwe, ji roja derketinê û vir de mîna filmekî sînemayê di ber çavan re derbas bikin û derketiyên xwe li bêjîngê bixin, dê derkeve ku mîltanên me giş guherîne û bervaja bûne û tiştêk ji salên berî 80 î bi wan re nemaye. Giş betilîne, zerzilîne û bûne laş û derd. Tu dibêjî qey beqa reş bi wan de verişyaye û bi êşa zirav ketine. Di aliyê ruhî û zihnî de, wijdanî û îdeolojîkî de, siyasî û kulturî de gelekî li paş ketine, konzervatîv û bê xem bûne. Hin ji wan ji nuh ve bûne zarok, rojê çend caran li ser dê û bavên xwe digrîn, dev ji Kurd û Kurdistanê berdane.

Helbet li vir bi tenê sûc ne yê penaberî û derketinê ye, herwiha ne

Ewrûpa ye jî yê gunehkar. Sûcê mezin ê "rêberên siyasî" û kor, bê alternatîv û bê dezgeh e. Siwêd cih û warê rêberên kor û rêwindker e. Sekreter û sermiyanên jor giş li vir civiyane.

Piraniya wan dejenere bûne, bi nexweşiya gurûbên biçûk û çendkesî ketine. Bê tifaq in, hevdû negir in. Lîberal, ferdî û anarşîk bûne. Bê desgeh û bê prensîp in. Di wan de xweperestî û bêxîretî xwirt e, pozên dişewitin kê mî in, dilên ji bo welat lê didin kê mî in, guhên li ser welat û şoreşa welat in kê mî in. Dinya li Kurdistanê li hevkeve, rojê 100 heb bêne kuştin, ne xema wan e, avê di zikê xwe de naçelqînin, rehet û bêderd in. Di nav belawelayiyeke qaşo serbixwe de hin jiyana xwe dijîn, hin bi dikan û aşxanên xwe daketîne. Hin carna simsariya civîn û "konferansên" bê netîce dikin, yekîtiyên nuh çêdikin, çapxane û weşanxaneyên xeyalî dadimezrînin. Hin ji wan di hefteyekê de partiyekê çêdikin û yekê xera dikin, kovarekê derdixin û yekê digrin, bi teqsîtan siyasîyê dikin. Tiştêkî tam, bi rêk û pêk, saxlem û bi program nakin.

Siyaset û rewşenbîrî ne wiha ye. Nimûneyên wiha li tu derî tunin. Em nizanin ev civamêr li ku û kê ji xwe re dikin nimûne.

Sal diçin û tîn. Zeman derbas dibe. Gelê Kurd li Bakur dibe yek, serî hildide. Lehiya kovar û rojnameyên mîna Welat, Rewşen, Ülke, Gundemê û yê din dikeve rê, avahiyên mîna HEP ê çêdibin, Enstîtû û MKM çêdibin, bi dehan komîteyên mafê însanan, komîteyên piştgiriya zîndaniyan çêdibin, PKK dibe hereketêke gelfî, dibe malê milyonan û li cihekî mîna Almanya 60 hezar Kurd tîne ba hev, penaberê me li Siwêdê hêj di halê xwe de, hêj di nav pisîkolojiya salên berî 80 î de li PKK dinêre û terka êzingên xwe nake. Her dibêje êzingên min û xwe bi "yekîti" û navên vala re mijul dike, dijminayetiya PKK terk nake û bi çend quruşên Siwêdê qaşo ew jî karekî dike.

Bi parsê û çenqurûşên afîkariya Siwêdê aşê siyaseta şerê serxwebûnê nagere û çerxa cenga welatê me bi vî awayî nazivire. Bi parsê karên welatekî nayên kirin û bi parsê em naghêjin meram û mebestên xwe. Em hinekî li ser parsektiyê bisekinin.

Parsektî pîs e, qirêj û şexsiyetxwîr e. Ne layiqê mirovên siyasî û rewşenbîrên hez ji xwe kirî ye, şexsiyeta mirov dişkîne. Mirov nizim û biçûk dike.

Sekreter û "rêberên" me îro li Siwêdê bûne parsek û mîna hecheçikan devê wan ji hev e.

Em naxwazin bêne daqurtandin, em çîma xwe bi parsektiyê û tesfîmiyetê nayînin, felsefa me cihê ye. Em bi çavên din li dinyayê dinerîn û bi mêzîneke din diwezînin.

Em penabertiyê nas dikin. Em li himber derketin û dûraya ji welat ne bê çare û bê çek in. Em xwedî fikir û teorî ne. Em xwedî form û xwedî rê ne. Em piştî xwe didin şoreşa Kurdistanê, em dirêjayî û dewama gel û welatê xwe ne. Dilê me bi welat re ye, hişê me li ser welat e û ev tev jî li aliyekî em xwedî rêxistin in. Em di nav Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistanê de hatine ba hev, me hêzên xwe, kapasîte û şarezaiya xwe xistiye kanalekê. Em xwirt in, em xwegirtî ne. Ewrûpa êdî bi me nikare. Siwêd êdî dê bi me nikaribe. Em dê ji îmkânên Ewrûpa istifade bikin, bi hest û rûhekî Kurdistanîtir, bi tecrûbeyeke dewlemendtir vegevin nav gel û welatê xwe.

Berî her tiştî em divê tesîra gurûbên kevin û penabertiyê bişkînin. Lewra îro ji sedî 80-90 ê rewşenbîr û xebatkarên me yê fikrî ji nav gurûb û komikên berî salên 80 tîn.

Ji aliyê din rewşenbîrên Kurd li Siwêdê di nav gelê Kurd de nema-ze li Bakur ne xwedî cih û meqamekî baş in. Rewşenbîrên Siwêd di nav xelkê de pîrestîjîsîkestî ne.

Daxwaza aktûel ev e: Divê em hêzên xwe bicivînin, kom bikin û têxin ser hev. Bi vî awayî emê hem

berhemdartin bin û hem jî bi rûmetir. Wê gelê Kurd jî li me baştir xwedî derkeve, me mîna perçeyekî ji xwe bibîne û di nav dilê xwe de ji me re cihêkî çêke. Divê em bibin dil, mêjî, çav û rohnîdarên xelkê. Rewşenbîrên xelkê çî ji bo gel û welatê xwe kirine, çendî bi welat û gelê welatê xwe re bûne û çendî bi wezîfên xwe rabûne, em jî divê wilo û zêdetir jî bikin.

Em îro xwedî îmkan in. Îmkanên me ji hercar zêdetir in. Mîna me got em organîzekirî ne û di xizmeta me de rêxistineke hemdem Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistanê heye.

Şax û niwênerîtiyên (temsîlcilik) Yekîtiyê li piraniya welatên Ewropa hene. Yekîti, di aliyê kadro de, aliyê teknîkî û diravî de bûye hêzeke mezin.

Ji me nivîsandin, lêkolîn û analîzên ilmî, edebî têne xwestin.

Xelk ji me bi zimanê Kurdî kitêbên dersê, kitêbên ji bo xwendin û nivîsandinê dixwaze.

Rewşenbîr û entelektuelên welatê jî me wergerandinên li ser ilmê zîmên, soyolojî, pedagojî, dîrok û psîkolojiyê dixwazin.

Gelê me ji rewşenbîrên xwe xizmetê dixwaze. Prestîj û wezna rewşenbîran girêdayê xizmet û berhemdariya wan e.

Xizmet mirov qedirbillind û bi rûmet dike.

Xebata rewşenbîrî û fikrî, kareke ciddî ye. Karên ciddî jî bê rêxistin, bê yekîti û avahiyên mezin li Kurdistanê nameşin.

Berê me digot îmkan tune ne, xwendevan tune nin, bazar û sûka xwendinê çênebûye, em binivîsîn, em wergerîn wê kî çap bike û biweşîne.

Îro rewş cihê ye. Kovar û rojnameyên ku meqale û nivîsên me jî biweşînin hene. Xwendevanên zimanê Kurdî jî çêbûne û grafika xwendevanên zimanê Kurdî saet bi saet zêde dibe.

Rewşenbîrên me bila kerem bikin, meydan û gotin ya wan e.

SERVA ŞIYARÎ

*Kata şerî, dê kata şerî
Çiyayê Dare de Şiyarê min şehîd biyo
Xevera xayîne çitur Apî re berî*

*Ax kata şerî, beranê min
Rextê xo girêdî, vejî ve kowanê Kurdistanî
Eve hezar ajiya ciwaniye bidî mawanê Romî
Hona ke hêfê Şiyarê xo bijêrî*

*Kata şerî, dê kata şerî
Vanê Şiyar emso silxet amo Cizîra vêsaiyîye
Ez qurbanê bejna bariye, mal gawû verva ci berî
Reyna wuzaxê Kirmanciye biyo şen,
Çar hetê welatê Kurdistanî eve lînga gerîla bicerî*

*Kata şerî, dê kata şerî,
Mî xevera to hesna dormê min miz û dûman o
Şiyarê mî, dirvetanê xo ver mekuye
Mae to re bivo pepuga sanike
Heta axir dîna kowanê Kurdistanê şenû sero biwano
Beranê min, tu era xo ver mekuye
Dismenê Kirmanî çî xayîn o, çî bê îman o
Tesela mî kowanê Kurdistanê berzû ra qe nêkuna
Va Romê har verva qiyameta xo şero
Sola ci ra azo tern nêmano*

*Kata şerî, dê kata şerî, derd o, şêrê min derd o,
Kes iman nêkeno xevera Şiyarî,
Vanê wû şêro ve hot can o, axir heqê Kirmanî ci re comerd o
Wexto ke namê Şiyarê min vejîyo
Hevalû re biyo mizdanî, zerrê dismênî eve xof vila kerdo
Ala na qesas kî niya bimano, meşte qewxa ma wa
Eskerê Tirkî ma re xozo har o
Ey tîm goştê ma Kirmanû kal werdo
Jê şêrê Şiyarî kes eve camerdiye nêmerdo*

*Kata şerî, dê kata şerî
Xevera şae ci re berî
Şa gîredo koê Zêle
Binalo kertê Mazgêrî
Çekanê şêrê min biyarê serê koyê Jele de ronê
Va bibereqîyo verva Kurdistanê binenî
Tîja xo bido sarê Kirmanî,
Çî ke wû ma re şîren o zê azê hoteserî
Wûrzê ra hevalenê, şîme hêfê xo bijerîme
Pûkeleke vejîya, vore vaydîna
Va vengê ma bero Cizîra vêsaiyîye vayê desta soderî
Vazo kerdana Romî ci re nêmenda,
Eve kiştana Şiyarê şerî na qesas nêqedîyo
Kowanê Dêsim sero hûwena zaf ê mordemê ganêrî*

NIŞTIMANA XWE BINASE

ERZURUM

Erzurum li bakurê Kurdistanê, bi bajara Qersê û Artvînê re hemsînor e. Bilindahiya vê bajarê ji serpilka (sewiye) deryayê 1950 metro ye. Çiyayê herî bilind ê Erzurumê, çiyayê mescidê ye û

û berhemên çandî tev ji holê radikin.

Navê Erzurum ê kevintirîn Aze (Arze), Erze, Asê ye. Paşê Ermeniyên ve herêmê Kalhak an jî Karna, Bizansiyan Teodopolîs, Ereban Kafkala Tirkan jî

hatiye nûjen û çêkirin.

Li gelek deverên Erzurumê (Hesenqele, Ilica û hwd) germav hene.

Erzurum, herêmeke fireh e. Bi bajara Erzurumê ve girêdayê diwazdeh bajar -navçe- hene. Niştivanên -runiştvanên- navçeya Xorasan, Qereyazî, Xinûs, Tekman û Çatê tev Kurd in. Anku navçeyên Erzurumê yên başûr tev Kurd in. Li bajara Erzurumê û li hin navçeyên din Tirk û jî neteweyên din jî runiştvan hene.

Aboriya Erzurumê li ser çandî (zîraat) û sewalan (heywan) e. Di van salên dawî de li Erzurumê hin karxane hatine çêkirin. Lê kapasîteyên van karxanan ne zêde ne.

Li ser gelê ve herêmê tesîra ofî (din) û nijadperestîya Tirk gelek e. Kevneperestî û nijadperestîya Tirk li vê herêmê bi taybetî jî li Erzurum û navçeyên bakûr bi rêkxistî ye. Nêzikê deh hezar xwendekar, di zanîngeha Erzurumê de dixwînin. Paşverûtî di vê xwendegê de jî bi rêkxistî ye. Dewleta Tirk ya dagîrker, ji bo bişaftina gelê Kurd û propagandaya nijadperestîya xwe roleke mezin daye vê zanîngehê.

bilindahiya wî jî 3250 metro ye. Li gorî pêkolînên ku li Karaso, Tufanç, Pulur û hwd hatine kirin, didin nîşan ku dîroka avabûna vê bajarê berî zayînê hindiktirîn çar hezar sale. Cihgirtiyên (binkiyên) vê bajarê yên herî kevin Hûrî, Mîtanî, Sûbarî nin. Ev gelên ha jî, bab û kalên Kurdan bi xwe ne.

Ev herêm, di sedsala (b.z.) 19-13'an de perçeyek ji erdê dewleta Hayaşa-Azî (ku ev jî dewleteke Kurdî ye) bûye. Piştî ku ev dewlet hildiweşe ev herêm jî di nav sînorên dewleta Urartuyî de dimîne. Dema ku Împeratoriya Medî ava dibe, ev herêm di nav sînorên wê de dimîne. Piştî demeke dirêj dikeve nav sînorên Împeratoriya Persî û Makedoniyên. Ev herêm paşî dest diguherîne û di nav sînorên qiralîyeta Ermenî ya Artaksîad de cih digre. Ev herêm, bi dor demek di destê Romîyan de, paşî di destê Bizansiyan de dimîne. Arebên musulman, Sasanî û Mongolî gelek caran êrîşên artêşî tînin ser herêmê û li vir talan û qetîlamên mezin dikin. Nîrx

Erzen an jî, Erzî Rom (di wateya erdê Romî de) bi nav kirine.

Medreseya Cotminarê

Ev medres, di Çerxa Navîn de hatiye çêkirin. Li ser deriyê wê, motîvên ejderha û yên eylo (qertel) yan hene. Ev motîv jî, taybetiyên çanda Kurd-Arya ne.

Medreseya Yaqudiyê

Ev medres jî di deme Îslamîyê de hatiye çêkirin. Lê ev medrese bi motîvên çanda Kurdî hatine xemilandin. Li bajêr gelek qumbet (kûmbet) hene. Ji van qumbetan hinek bi motîvên Kurdî hatine xemilandin. Di nav van motîvan de eyloyên cotserî, boxe, ejderha, rehêle û kuffîk bala mîrov dikişînin. Di avakirina van qumbetan de bandora (tesîra) çanda Kurdî gelek mezin e. Ji bîrî van gumbetan li Erzurumê gelek mizgeft, hemam, xan û kaniyên kevnare hene. Keleha Erzurumê gelek caran

Lê digel vî qasî li vê herêmê di van salên dawî de gelek guherîn çêdibin. Piştî şerê çekdarî yê 15 ê Tebaxê li herêmê bîr û bawerîya netewî di nav gel de pêşve çû. Livbaziyan gerîla yên li vê herêmê her diçe xurtir dibe. Û gel li gerîlayên xwe, xwedî derdikeve. Tirsê dagîrkerîya Tirk a li ser gel hêdî hêdî dişikê û gel xwe ji qeyd û bendên koletiyê azad dike. Gelê herêmê yê Kurd, bi taybetî jî, yê li başûrê Erzurumê bê tirs di nav serhildanan de cî digire, di bin pêşengîya gerîlayên xwe de ber bi serxwebûn û azadiya xwe ve dimeşe.

ZAROKÊN ŞOREŞÊ

Medenî AYHAN

Ez li ser xetê (sînorê) bûm. Min li der û dorê bajêr mêze dikir. Li ser xetê, li aliyê çepê, du zarok rûniştî bûn. Emrê (temenê) wan sêzde-çar-de salî bû. Li ber hev rûniştî bûn û qise dikirin.

Zeyd:

- Em li malê bi Kurdî qise dikin. Li dibistanê bi Tirkî. Lê zarokên mamosteyên me, li malê jî li dibistanê jî, bi Tirkî qise dikin. Yek jî bi Kurdî nizanin. Em jî tev bi Kurdî qise dikin û em bi Tirkî nizanin. Lê em di dibistanê de bi zimanê Tirkî dixwînin. Ge-lo em çima bi zimanê xwe naxwînin?

Murat:

-Bi zimanê me nivîsandin û xwendin çênabe.

Zeyd:

-Çawa çênabe? Min di destê bavê xwe de rojnameyê Kurdî dît. Bavê min zor dixwend. Min lê nêrî. Lê min tiştek jê fam nekir.

Murat:

-Mamoste ne ji welatê me ne. Bi Kurdî nizanin. Ji ber vê yekê bi Tirkî me hîne xwendinê dikin.

Zeyd:

-Gelek mamosteyên me hene ku bi Kurdî dizanin. Ma xalê min Kurdî nizanê?

Murat:

-Lawo midûr nahêle.

Zeyd:

-Midûr jî, ji gundê me ye û Kur-manc e. Çima nehêle?

Murat:

-Ez nizamim lawo, ka tu bêje çima?

Zeyd:

-Leşkerên dagîrkeran nahêlin. Dibêjin Kurdî tune, welatê Kurdan tune. Li Sûriyê pismamên me hene, ew jî bi Erebfî dixwînin û dinivîsin.

Murat:

-Ma tu çûyî Qamişlo?

Zeyd:

-Erê, pismamên me jî carina

tên, lê peyvên me ne wekhev in.

Murat:

-Erebî ketiye nav zimanê wan, xwendin û nivîsandina wan bi Erebfî ye. Televîzyon û radyoya wan jî, bi Erebfî ne. Kurdiya wan xerab bûye.

Zeyd:

-Ya me jî, Tirkî ketiye navê çend roj berê bavê min û pêşmergeyêkî revoker qise dikirin. Digtin li Îraqê Erebfî li Îrane jî Farisî dikeve nav zimanê Kurdî.

Murat:

-Tu jî ji ber xwe de çêdikî.

Zeyd:

-Bi navê Xwedê ez derewan nakim. Li Îranê û Îragê û Sûriyê navê gund û bajaran jî guhertine. Li vir jî welê ye. Ka navê gundê te çî ye? Çima dî navên gundê me hene?

Murat:

-Erê lawo, ma li Îranê Kurd hene.

Zeyd:

-Li Rusyayê jî hene. Di sala 1639'de Tirk û Farisan welatê me di navbera xwe de perçe kirin. Welatê me di sala 1923'an de, di navbera Franse, İngiltere, Tirk û Farisan de careke din hat parve kirin. Anku dewletên dagîrker û emperyalîst bi hev re welatê me perçe kirin.

Murat:

-Dagîrker û emperyalîst çî ye?

Zeyd:

-Dewletên ku welat û gelên bindest diparçeqînin û talan dikin, ji wan re tê gotin.

Murat:

-Bevê te ne tenê mele ye, lê ew pirofesor e jî lawo.

Zeyd:

-Bavê min mele ye, lê ew hinek dîrok xwendiyê.

Murat:

-Ma dîroka Kurdan jî heye?

Zeyd:

-Çawa tune, ezê pirtûkek bidim te; di pirtûkê de behsa bindestî û serhildanan tê kirin. Bavê min wê rojê ji me re dixwend.

Murat:

-Kurê apê min jî, par behsa tiştên wilo dikir. Ew û kalkê min ketin qirika hev. Kurê apê min dabaşa rizgariyê dikir.

Zeyd:

-Kurê apê te kî ye?

Murat:

-Defîl, navê wî defîl e. Defîl derketiye çiyê. Niha bi çek digere. Bi rastî kalikê min jê xweş nebû. Lê niha pê serfiraz e.

Zeyd:

-Divê ku mirov xwe bi xwe mezin bike. Divê mirov zanibe ji bo çî derdikeve çiyê.

Murat:

-Ka birayê te ji bo çî çû?

Zeyd:

-Ji bo evîn, bîr û baweriya welat, ji bo rizgariya gel û welat çû. Mirovê ku ji welatê xwe hez neke, ji tu tiştekî hez nake. Ji bo welatêkî serbixwe û yekbûyî bila hemû tişt feda be.

Murat:

-Te xeberdanê birayê xwe ji ber kiriyê.

Zeyd:

-Erê. Ezê riya wî bajom. Roja ku destê min baş çek bigre, ezê herim.

Murat:

-Tu dikarî herî? Tu dê ji bo çî herî?

Zeyd:

-Gelek kurê bavan ên wek me çûn. Ji bo navê gundan û bajaran, ji bo navê welat em hîfnin û deynin. Ji bo gel ji bindestiyê xelas be û hemû tişt azad be. Ji bo ku mirov bi çavekî mezin li xwe binêre, li himber nebaşiyê... Ka, ma tu jî her dem nabêjî:

-Navê te hatiye dizîn, navê te ne bi Kurdî ye.

Murat:

- Murat ne bi Kurdî ye?

Zeyd:

-Ne bi Kurdî ye. Navê mezinekî

Osmanî ye, Murat peyveke Erebfî ye. Lê tişt nabe, navê min jî ne bi Kurdî ye.

Murat:

–Çima bi çî ye?

Zeyd:

–Bi Erebfî ye. Ma Zeyd ne kole-yê Muhemmed bû?

Murat:

–Bavê te çima navê koleyekî li te kiriye?

Zeyd:

–Ji ber ku misilmanî û koletî ji me ne dûr bû.

Murat:

–Em niha kole ne.

Zeyd:

–Ne wek berê. Berê em li himber hev mêr bûn. Niha em li himber dijmin şêr in. Li çiyar şervanên şoreşê hene. Li bajar û gundan dê--bav, kal-xort, keç, mezin û biçûk tev li hemberî dijmin di serhildanan de cih digirin. Singa xwe didin ber guleyên dijmin.

Murat:

–Wê rojê, dikandaran dikanên xwe girtin. Gelek mirov bi hev re çûn ser goristanê, şervanekî şoreşê şehîd bû bû, dayika şervanê şehîd li pêşiya mirovan stran digot. Berê ku mirovek dihat kuştin, digriyan.

Zeyd:

–Ev şerê şoreşê ye. Dem ziviriye. Gel êdî koletî qebûl nake. Jiyan roj bi roj rûmetir dibe.

Murat:

–Em wek cerdevanan (quriciyan) ne bê namûs in.

Zeyd:

–Mirina di nav ciyan de jî, mirineke bi rûmet nîne. Ji bo namûsê, xebat lazim e.

Murat:

–(Baweriya xwe bi Zeyd anî, destê xwe avêt ser milê wî û got) Rast e, di vê riyê de em tev bi hev re bin, hemû tişt ji bo azadiyê...

Zeyd:

–Em ji îro pê ve zarokên şoreşê ne.

Her du bi hev re destê wan li ser milê hev, rabûn ser piyan û bi rê ketin çûn...

SERXWEBÛN

Rêzan DILOCAN

çî ewrekî reş û tarî
gule w bimbe jê dibarî,
gî panzer û tang û topan,
hêzê reş û hov û harî.

êrîş dikin bi hezera,
têne ser me bi teyara,
konevan û van barbara,
dijînin tim bi kedxwarî.

gerîla jêr xof û tirs e,
bo dijmin bi kî û hirs e,
êdî hesab jê dipirse,
radkej holê vî xedarî.

xortên jîr û keçên zana,
li serê çiya w li zîndana,
navê Kurd anîn zimana,
qetandin qeydê zingarî.

bi cehd û xebat û bê westî,
wî derînim bi vî destî,
çî dijîminkî sit w şikestî,
hezar nelet lê bibarî.

çiya bi xwînê xemilî,
kevir û ber dar û gulfî,
welat evîna vî dilî,
bibim gorî hezar carî.

xortê bê mal keça delal,
tvinga xwe ji xwer kir heval,
dirîjînin xwîna zelal,
gel ji wan tim hêvîdarî.

enî w Partî û artêş in,
gund û bajar xweş û geş in,
bo serxwebûn tev dimeşin,
dibên: "Bimrî koledarî!"

bin zîlm û zora sed salan,
pêkolî w lêdan û talan,
rakim heyfa bav û kalan,
dijmin hema bi me karî.

belav dibin li deşt û zozan,
li Amed, Botan û Xerzan,
wek stêrkên nava ezman,
rohnî didin reş û tarî.

li Dersim û li Mêrdînê,
li Erûh, Şirnex, Nisêbînê,
Serhed hat avdan bi xwînê,
milê xwe dan bin vî barî.

Gebar û Mûnzûr û Sîpan,
Cûdî w Herekol û Zilan,
girêdan govend û dîlan,
Bagok, Agirî w Hekarî.

havîn, payîz û zivistan,
tevd şîr dibin bax û bîstan,
hatî bihara KURDÎSTAN,
bi cehd û şer û xebatkarî.

rîhan û sosin û beybûn,
gul û nêrgiz li me derbûn,
derdor kesk û sor û zer bûn,
çar-hawîrdor wek biharî.

di zindan da bi berxwedan,
li serê çiyar serî hildan,
bi Newroz û cejna Kurdan,
anîn mirna vî kedxwarî.

pasa û hîre lajî

Vatoxe: SIMAYLIZE

Arekerdox: WUSXAN

Welatê de pasayek beno, hîre lazê xwe benê. Rozê, pasa vengda lazanê xwe dano, ci re weşiya xwe keno, vano:

–Bikênê, roze yena ez ginen pro miren. Waxto ke ez merd, na koê serê ma ro meşerê..."

Emrê heqî yeno, pasa gineno pro mireno. Lazê pasay anê verê sarayiyê de hîre hêrigan nanê ro. Lazê pîlî re beno derd, vano:

–Lawo, ala ez na koyî ser de şerîne. Ala çik serê na koyî de esto? Na piyê ma çae niya va?

Kûno ra raê sono, zaf ke sono, senik ke sono, rastê mordemekî yeno. Pers keno, vano:

–Şuwane cena?

Mêrik vano:

–Ya, cen. Hema şertê mi estê. Heke şertanê mi qewûl kena, mi de bê.

Lazê pasay vano:

–Şertê tu çik ê, ala mi ra vase.

Mêrik vano:

–Şertê min o vere: citê gawû fin ra tu ver. Tajiya mi ke kotî kote ro, tu gerek e wûza biramê. Şertê min o diyîn, cariya mi tu re nan û most ana, nan bûre, gil mesikne; most bûre ame mesikne. Şertê min o peye: meqariye! Kam ke qariya, mane ey ra çerme vezeme, qewul kena?

Lazê pasay vano:

–Qewul ken.

Kuno ra mêrikî, sone çe mêrik. Mêrik soder wurzeno ra, cite gawû

fino ra lazê pasay ver, vano:

–Tajiya mi ke kotî kote ra, wuza birame.

Lazê pasay wurzeno ra, gawû fino ra xo ver, kuno ra tajiye ver, tajiye sona kemere ra kuna ro. Lazê pasay bese nêkeno biramo. Şiya darê de nîseno ro, cariya mêrikî ci re nan û most ana. Lazê pasay gilê nanî sikneno. Amê mostî kî sikneno, xo keno mird. Sonde gawû ceno yeno çe, mêrik cira perskeno, vano:

–Tu qariya?

Lazê pasay vano:

–Çi meqarîne... Hen qarîne ke bîne letey!

Mêrik çerme miyanê ney ra vezeno, lazê pasay kîseno. Hêriga lazê pasay permelîna ro, nafa kî birayê wertî vano:

–Ala ez şerîne, na birayê ma xeyle waxt o şiyoy. Towa ci ra xeve-re nêvejiye. Hêriga dey kî ha wa permeliye ro.

Wurzeno ra, koyî ser de sono. Zaf ke sono, senik ke sono, raste mêrikî yeno. Vano:

–Şuwane cena?

Mordemek vano:

–Ya cen. Hema şertê mi este. Heke şertanê mi qewul kena, mi de bê.

Lazê pasay vano:

–Qewul ken.

Mêrik de sono çe mêrik. Mêrik vano:

–Şertê min o vire: citê gawû fin ra tu ver. Tajiya mi ke kotî kote ro, tu gerek e wuza biramê. Şertê min o diyîn: cariya mi tu re nan û most ana. Nan bûre gil mesikne, most bûre ame mesikne. Şertê min o peye: meqariye! Kam ke qariya, çermê miyanê dey ra vezeme.

Lazê pasay qewul keno. Soder wurzenê ra. Mêrik citê gawû fino ra ver, tajiye kî verdano ra. Lazê pasay gawû ceno, kuno ra tajiye ver sono. Tajiye sona gilê kemerî ra kuna ra. Lazê pasay bese nêkeno biramo. Cariya ci re nan û most ana. Lazê pasay nan weno gil sikneno, most weno ame sikneno. Sonde gawû ceno yeno çe. Mêrik vano:

–Tu qariya?

Lazê pasay vano:

–Qarine ke se vajîne!

Mordemek çermê miyane ney ra vezeno, ney kî kîseno. Hêriga lazê wertî kî permelîna ro. Birawo qiz niyadano ke hêriga birayê wertî permeliye ro. Kûno ra rae. Koy ser de sono. Zaf ke sono senik ke sono, rastê mordemê yeno, mordemî ra vano:

–Şuwane cena?

Mordemek vano:

–Şertê mi estê. Heke şertanê mi qewul kena, mi de bê.

Lazê pasay vano:

–Şertanê tu qewul ken.

Mordemek şertê xo birayê qijî ra kî vano. Piya sonê çe. Soder mêrik

citê gawû fino ra lazê pasay ver. Tajije verdano ra, lazê pasay gawû fino ra xo ver. Kûno ra tajiye dima. Tajije sona gilê kemere ra kuna ro. Lazek şiya dare de linge erzeno linge ser, kuno ra. Niyadano ke cariya mêrikî nan û most ard. Nanê xo weno. Pê cariyê kî kay keno. Gawû kemer ro erzeno. Kilame û nîre sik- neno. Sonde darîno we, yeno çe. Mordemek vano:

-Tu qariya?

Lazek vano:

-Nê, nêqarine.

Mordemek cîniya xo ra dijdiya vano: 'sonde wurze, tene nu bipoze. Ma ney caverdîme şîme'.

Lazek peyê wondolî de gosdano. Cînike nanê tewa pozena, bena kena sandiqe. Lazek kî sono kuno sandiqe. Sero kîlit kenê. Verva soder kune ra raê sonê. Zaf ke sonê, senik ke sonê, rastê dewe yenê. Kutik cenê nîne ra. Mêrik vao:

-Ax, nika wû şuwane ma tika biyenê, ma na kûtkan ra bixelesnenê.

Aê de lazek vano:

-Ez o zerê sandiqe de ne!

Mordemek lazekî sandiqe ra vezeno. Lazek kutkan her jû nano ra caê. Hîremena kune ra raê sone. Rastê pirdê yenê. Pird sero kune ra, mêrik cîniya xo ra vano:

-Ma gerek e sonde ney berjime awe.

Lazek hayîg beno, hesneno. Mêrik û cîniya xo ra piya kune ra. Lazek kî teyna kuno ra.

Sonde-lete sono mêrikî erzeno kose. Kûno viraya cînike. Verva soder cînike vana:

-Wurze ma lazekî berjime awe.

Nêzona ke lazek caê xo vurno. Wurzenê ra. Sare de cînike cena, lingu de lazek ceno. Mêrikî erzenê awe. Soder cînike wurzena ra ke viraê de lazek o. Vana:

-Mêrdê mi kuyo?

Lazek vano:

-Ma tu sonde va ke "wurze berjime awe", ma kî guret eşt awe.

Cîniya mêrikî ceno. Hêfe birayane xo kî ceno. Sono reseno mirode xo.

KILAMÊ

Çemê Sey Momudan

sonde, sonde, sonde,
hewnê mordemî wes yeno
filanunê Sey Momudan de,
çemê Sey Momudan o,

bira Hemed na gavan o,
amûne ke şêrî dewe,
pepûg mi re biwano,
vazê çi şîn o, çi şivan o,
tê de miz o, duman o.

çemê Sey Momudan de
bira na hênî yo,
pîro çi kota ra mi dima?
mal û gaê to mi ver niyê,
çiralix o ke mi do to,
çiralixê raa haq yo,

çemê Sey Momudan o,
bira na Kemara Bel a,
vano pîro eskêr me ser meya,
meke, werte ma mezel o,
ma name ve jumîn ra,
ax jumîn dame wele,
yê ma pîr û tolivenî ya,
meke werte ma mezel o.

çemê sey Momudan o,
bira miz o, duman o,
vakê ponc teney ginay,
lazê biraê to Wuşenî,
çutir pêra maneno, dismen şer
keno,

jê morê polatî şiv dano.
çeme Sey Momudan o,
bira bira hûrdî yo,
vano makîna bîje ver veze,
meterse, tolde vinde, biceriyoy,
vano pîro tifongê mi,
neferûnê dewlete mede
to re çuyê haq yo.

çemê Sey Momudan o,
bira Hemed na gavan o,
wondêr tever nêkeno,
tifongê Kirmancî yo,
lawo Xidir tevera mene,
cîsnê pîr û rayverê tu yo,
vano ponc teney ginay mi ro,
honde belî nêkeno,
juye gina buriya mi,
gonî kota çime mi,
pîr û rayver belî niyo.

DÊSIMÎ

Arekerdox : Mesut ÖZCAN

Hewa Sayîni

haq adir ve Avdila pasay verdo,
kote qerezê mordemê pîlî,
Sayîn vano qedrê cane xo bizone,
ma sero cerena qenuna kafîrî,
ax de biye, biye,
na eve ma biye,
Sayîne mi qoledê xo gureto,
şiyoy baskina helaiye,
vano tersa mi sarê mi tolde kuyo,
kowunê Dersim de nêmano çena û
ceniye,
ax kora merdiye.

esker na wo amo,
koê Dersim muniyo,
Sayîn vano di sarêy vênay mi ra,
ju yê xanim o, ju yê Afîşer efendi yo,
Sayîno mi qoledê xo gureto,
şiyoy destê koê Munzurî,
vano lao bêbêxtenî mekere,
ma piya werdo qirvanê Xizirî,
aşîr merdena mi re qayîl nêbene...

Xozatî perskena,
Qerelan ra nat o,
Qanunê Mustafa Kemal pers kena,
çi çiyode bervat o,
Sayîn vano tornê pîr Seyda meso,
min û to cizikê ju mae lito,
Haqo ti kêş ser de niyare niyanene,
biray berdo sarê biray çadire de roto,
Sayîne mi re efkar mevo,
Hesenî hêfê to gureto,
ax de biye, biye,
na eve ma biye,
Sayîne mi ke merdo nêmerdo,
şikiyo tilsimê Kirmanciye,
pane pane, Sayîne mi pane,
eskerê Kemal pasay amo,
ma qirkeno
mezal ci mede
pane.

Farisiya navîn ji Farisiya kevin hatiye himatê. Ev di dema Emperetoriya Sasanî de bi kar dihat, pê re jî di navbera sedsala III'an û X'an ê Zayînî de bi kar hat. Helbet, zimanên din ên Îranî jî bi kar dihatin, di destpêkê de zimanê Parthî bû. Zimanên fireh ên li Bakurê-Rojhilat jî wekî Sogdonî di

wê demê de xweş bûn. Gelek gotin û wêjeyên Farisiya Navîn li ser zimanê Sogdonî çêbûne. Herwekî Farisiya Navîn zimanê fermîyê Emperetoriyê bû, xwedî bext derket û ni-

derbasî nav tevahiya nivîsarên Farisiya Navîn bûye, piraniya van nivîsaran olî ne û pexşane ne. Wêjeya ku jê re dibêjin "Pehlewî" di demên cuda de hatine nivîsandin, du sistemên Aramî tevîhev bûne. Perek ji nivîsarên "Pehlewî" pir dereng hatine, bermaya wêjeyê devkî ya fireh e, mêtûya wê digihêje dema berî Sasa-

ji Zendê girtine, serçavkên Grêkan ên bi zimanê Sîryakî, serçavkên Hîndî yê wergerandinî, pirtûkên stêrnasî yê Babilyonî ji van in. Ev şadetiyeke mezin a zanistî nişan di-de ku ew çalakiyên ku di dema Şaporê I. û Kosroyês (Chosroês) de hatine kirin; zanyarên Îslamî gelkî fê-de jê wergirtin.

Ev nivîsarên han bi xwe bûn sedemên ku Zerdeştî **Avista** binivîsandin, nivîsarên Îslamî û bergîriya ola Zerdeştî jî li dijî firehbûna Musulmantiyê li Îranê bêtir hîştin ku di sedsala XII'an û

wêje bi farisiya navîn

vîsandin bi wê hate kirin. Çend stûnên ku bi Farisiya Navîn li

ser hatine nivîsandin hatine parastin. Peyva "Pehlewî" ji zimanê van nivîsandinan re tê gotin, nivîskarên Farisan ew bi kar anîne; anku, piştî hatina Musulmantiyê. Mebesta nivîskaran jî vê peyvê ev e: ziman û wêjeya lehengên (Pehlewan) kevin, anku Parthan, mîletê Îranî yê ku ji Bakurê-Rojhilat derketî, dîroka wî mîletî (di navbera ~250 û 224 de) yek ji kevintirîn dîroka Îranê ye. Ji van Parthan gelek dengbêj, stranbêj û mûzîkvan derketin, li eywanên mîrên xwe distran. Bi saya van dengbêjan tradîsiyonên Îranî gihîştine me. Dengbêjan, berhemên nivîskî li şûna xwe nehîştin. Vêca, peyva Pehlewî jî vê wêjeya devkî ku hevnanên wê honrawa stranbêjî û destanî ne re tê gotin. Ew wêjeya hanê

niyan. Dibe ku redaksiyona **Avista** li destpêka vê demê, bi tîpên "Pehlewî" be. Emê li ser nivîsarên Farisiya Navîn ku çavikên wê Parthî ne bi axivin. Lê, li aliyê din, nivîsarên "Pehlewî" tê de naverokin hene. Ev jî, bi taybetî yê macên (niwenêr) Zerdeştî û yê zanayên eywanan in. Nivîsara yekê ji wan ku em heval didin, wergerandina **Avista** ya bi Farisiya Navîn e: Perçên serekîn tenê ji vî berhemî ku wergerîne Pehlewî hatine parastin; ev deqine (nushê) bi Pehlewî jî hatine ravekirin, jê re dibêjin **Zend** (zanin, ravekirin) an tefsîr bi Farisiya Navîn. Macên Zerdeşt deqên **Zend û Avista** ji ber dikirin. Herwekî destnivîsên **Zend û Avista** kêr dihatin dîtin. Gelek pirtûkên zanistî yê wê demê, pir tişt

Pierre LECOQ

IX'an de wêjeyê ke olî ya fireh a Zerdeştî xweş bibe. Xweşkiri-

na **Avista** bi vî awayî bû: Li gor girekiyan, gelek deq ji **Avista** hatine girtin. Ev deqin wergerîne Farisiya Navîn, paşê bi ser ve zêde bûn û bûn wekî pirtûkan. Ji van pirtûkan diwanzdeh heb gihîştine me. Hin jê dirûvên xwe ravekirin û çespendina olî ne, hin jê li ser çîrok û bûyêrên dîrokî ne.

Bundahişn, an **Pirtûka Afirandinê**, bi xwe deq in, di navbera sedsala VII'an û IX'an de, ji aliyê redaktorê ve hatine nivîsandin. Em du rengên tradîsiyonên destnivîsî yê ji wan nas dikin. Agahdariyên pirtûkê, ji nasîna fireh a zanîna kevin a Îran hatine, giranbahiya wê bi taybetî ji kevintiya agahdariyan hatiye, nemaze beşê li ser zanîna erd û ezmên. Wekî çawa Mary Joyce ni-

şan dide, em jî mat dimînin ku çawa dûrbûnek heye di navbera bîr-baweriyên dogmatîk ên pirtûkê û bîr-baweriyên zanistî yên pêşketî ku bi serbestiyeke fireh di pirtûka bînav a navdar de, bi zimanê Farisî, **Sersînôrên dinyayê**, di eynî demê de hatine. **Bundahişn** wekî pirtûkeke dîrokê jî tê hesibîn. **Şahname** ku di dema Sasaniyan de bi Farisiya Navîn hatî nivîsandin, xuya dike ku nivîskarên çarçewa Zerdeştî ya şeş hezar sal ji wesfa dîrokî ya vê çapê girtine, û tradîsiyona Zerdeştî bi ser ve zêde kirine.

Dênkert an pirtûka bendên olê, ew jî komek ji deqan, ji pir pirtûkan li hev hatiye, em tenê herdu redaktorên dawînin dinasin: du macên mezin Fars in, di sedsala IX'an X'an de **Zendeka çêtir** armanca wê ku Zerdeştîyan şiyar bike, da ku bi rengên xweşik bi musulmantiyê neyên xapandin. Îca, pirtûk bêtir di vî warê cudatiya Zerdeştîyê û Musulmantiyê de daxive.

Dênkert deh pirtûk in, herduyên pêşîn û ya dehê wenda bûne; destpêka pirtûka sêwemîn hatiye dirandin. Pirtûka III, IV û V'ar: çîrok û bûyerên dîrokî dinirîne, bi taybetî nîşan dide ku Zerdeştîyê û hişê sirûştî tevîhev dibin. Pirtûka VI'an berhevokek ji qewîtîyên sinçî ye. Ev jî nîşan dide ka çawa Zerdeştî bihayên xwe yên sinçî bi kar tanîn. Ev pirtûk navika pirtûkên pêşîn û hersiyên paşîn e.

Ev hersiyên paşîn ku di destê me de ne li ser xalên rexnegirî yên olê ne; nivîskarê pirtûkê xwestiye ku bala bawermendan ji tiştên girîng bikêşîne. Pirtûka VII'an li ser Zerdeştî bi xwe ye. Pirtûka VIII'an kurtiya 21 nesken ku **Avista** jê çê dibe ye, **Avista** ku di dema Sasaniyan de hatî nivîsandin. Pirtûka IX'an berhevokek e ku ji sê ravekirinên **Gat-ha** tê pê.

Bê guman, **Dênkert** ji "tradîsiyoneke fêrkirî" (gotin a Menasce e) hatiye pê: nivîskar tê de wekî "hilgirên" **Rastiyên Xwedê** ne, mirov ji pexşa-

netiya nivîsarên wan de zane. Bê guman, pirtûk neynika metodeke dibistanî ya Zerdeştî ya ku ji mêj ve, berî Îslamê hebû ye.

Ji bilî van komepirtûkan, zincîrek ji pirtûkên olî bi zimanê Pehlewî ku berî Îslamê hatine nivîsandin jî hene. Macekî Zerdeştî, navê wî **Zadsprem**, di sedsala IX'an, pirtûkek ku sernivîsa wê "Daxwaz" e, ji deqên **Avista** û **Zendê** da hev, çend mijarên serekîn ên doktrînî tê de bi cî kirin. Berhevokek din a **Mazdî** jî, ji sedsala X'an de heye, sernivîsa wê **Rivayet** e, nivîskarê wê nenas e; êmêd jî pirtûkek bi sernivîsa **Rivayet** li ser gelsên konkret û rewa û li ser adetan di sala 955'an de li pey xwe hiştiye. **Dîsa Zadsprem** ji birayê xwe, **Macê mezin Manuşçîhr** (nivîskarê 92 Hukmên olî), hin name girtine, ew jî li ba me ne, tê de bala birayê xwe dikişîne li ser paqijkirinê û di sala 632'an de hatiye nivîsandin.

Pirtûka Gûmansîkên bergîriya Zerdeştîyê dike, di sedsala IX'an de, ji aliyê **Merdenferrûx** de hatiye nivîsandin. Pirtûka ji tevan navdartin, **Pirtûka Wirazê Dadmend** e, dabaşa tiştên ezmanî û dojhê (cehenemê) dike. Pirtûk bi xwe wekî **komêdiyeke xwedayî** ye: ravekirina **Yeştekê** li ser temenên ademîzadiyê hên maye, **Pirtûka Camasp** qala perîşaniya dema dawîya dinyayê dike.

Çi pirtûkên ku me li jor bi kurtî jmartine, têrê dikin ku mirov mercên neteweyên Zerdeştî binasin, neteweyên ku ji aliyê musulmanan ve hatine êrîş kirin û li her derî hatî belav kirin.

Gava kartêkirina wêjeya Erebi û ya Farisî li ser çî dibe dûrvên wê yên **Mazdî** jê tene rûçiqandin. Wergerên yekemîn ku li ser xeberîna bi dilekî germ û zanistî hatine ber û xwestine vê kelepûrê biparêzin.

Bi zimanê "Pehlewî", zincîrek ji berhevokên qewîtîyan (**Enderz**) ên bi zanîneke pratîkî jê mane. Ew zincîr bermaya wêjeyêke biçûk a zen-

gîn e, tê de mirov qedera dawîhati-na Sasaniyan dibîne. Gelek **enderz** derbasî nivîsarên Erebi û Farisî bûne. Bi taybetî, ji **Şahname** bi zimanê "Pehlewî" tenê **Berhevoka Horawî** ya **Eredeşêr** maye. Gelek pirtûkên biyanî ku wergerînên "Pehlewî" ne, wekî **Kefile** û **Dimnê** wenda bûne. **Dawî**, bi "Pehlewî" di warê qanûnên şarî de, **Pirtûka Hezar Pend**, maye; çend kurtepirtûkên fêrkirinê mîna **Qanûnê Lîska Şeş-rengê**, û du ferhengçeyên sûdmend ku bi derengî hatine nivîsandin, mane.

Farisiya Navîn û çend zimanên din ên Îranî bûne zimanine navgîn ji wêjeyên olî yên ne Zerdeştî re. Di destpêka vî sedsalî de, li korta **Tûrfanê** (Tirkistana Çînî), hin perçeyên ji destnivîsa **Manîkî** ku pir paqij û ronak in, bi zimanê **Parthî**, bi Farisiya Navîn, bi **Sogdî**, bi zimanê cîgehî, bi **Balxî** û heta bi Farisî jî çêkirine, hatine dîtin. Ev perçeyên **Manûkî** bi giştî sirûd in, li gor naveroka wan ji hev hatine parvekirin, li ser awayên sirûdên **Avista** hatine nivîsandin. **Mirov** tê de wergerandina **Kenon** (Canon), bi zimanî **Aramî**, hin nivîsar ji **Şabuhregan a Manî** û çend perçe ku ji aliyê şagirtên wî de hatine nivîsandin, dibîne. **Manî** rîya ola xwe pêşkêşî **Şapûrê Yekemîn** (241-272) dike.

Sogdî, roleke gelek gewre û bazîrganî bi Çînê re, bi dirêjahiya hezarsalî ta dema hêrîşên Mongolan, list. Bi **Sogdî**, hin perçe ji destnivîsên **Bozî** û **Fileyî**, hatine dîtin. Perçeyên yekemîn ên ku hatine dîtin, wergerandinên ji **Sanskrit** û **Çînî** ne. Ji bilî nivîsarên li ser olê, nivîsarên li ser stêrnasî û bijîşkiyê jî, çîrokên li ser şerên **Rustem** û **dêwan** ku **Firdewsî** nas nedikirin, tê de tene dîtin. **Dêra Fileyî** ya **Nestorî** hin mirîdên xwe li nav **Sogdiyan** çê kiri bûn. Gelek perçe ji wêjeya **Fileyî** ya kevin hene: **Bendên Pierre**, **Bendên canemergan** (şehîd), **xwendinên olî**, perçên ji "Evagre le Pontique" û heta rûpelek li ser **dêra Sogdî**.

Civata Kurd di pêvajûya tekoşîna azadiyê de dijî. Ji bo kesaniyek û civateke azad, di welatê xwe de têdikoşe. Ev tekoşîn di gişt qadên jiyandî de didome. Kesaniyeke azad bi ponijandineke azad dafire û avadibe. Ponijandina azad bi zanyariya felsefî û bi zimanê mader geş dibe, zexim dibe û digihêje qonaxeke bilind. Mixabin civata Kurd di warê

ZIMAN Û BÎRDOZÎ

Şemsettin RONAHI

ponijandina bi zimanê mader de, di qonaxeke baş de nîne. Divê di vî warî de jî, xebateke qenc, bi jîrekî bê kirin. Bi raya min pêwîst e ku zimanzan û yên ku haya wan ji felsefê heye, li şer vê pirsê rawestin. Pêwendiyên bi hev re deynin û rîya xebatê ya bi hev re bibînin. Bi vî awayî, dê bingeha sazgehekê bê avêtin.

Em divên ku li ser van pirsan û di vê mijarê de nivîsarên xwe bidomînin. Di vê destpêkê de, dê kêmasiyên me hebin. Ponişin û ramandin li ser pirsên felsefî bi zimanê mader ji bo me ne tiştêkî hêsan e. Kevneşopiyeye me welê nîne. Heya niha em bi zimanê biyanî li ser vê pirsê sekinîne. Têgihên felsefî ku em zanin û fêr bûne, gişk bi zimanê biyanî ne. Têgihên felsefî bi zimanê Kurdî nehatine afirandin. Bi bikaranîna têgihan dibe ku çewtiyên me hebin. Dibe ku kêmasî û çewtiyên me di hûnandina hevok û bikaranîna hin peyvên de jî hebin. Lê belê, ez bawer im ku em bi awakî erênî alîkarî, pêşniyarî û rexne li hev bikin, emê di vî warî de gav û gav pêş kevin. Bi min ev peywireke netewî û mirovî ye û li ser milên me ye. Divê di pêkanîna vê peyvirê de gav bê avêtin.

Her kes û her camêr hay ji girîngiya bikaranîna zimanê mader he-

ye. Ji xwe qedexekirina zimanê mader, taybetiyeye mêtîngehkariyê ye. Hebûna civatek, zimanê wê ye. Dema civatek ji zimanê xwe dûr keve, yan jî zimanê xwe hunda bike, ew civat bi hêsanî hildîweşe û bindest dikeve. Digel vê, taybetiyeye mêtîngehkariyê jî, di warê felsefî de ye. Du xêzên rêzanî (siyasi) tên ajotin. Ya yekemîn bîr û bawerî û bîrdoza wê civatê ji holê tê rakirin. Lewre bindestkirina civatek bê bîr û bawerî hêsanî e. Ya diwemîn afirandina bîrdozeke fermî ye. Ev bîrdoza fermî angora teybetiyên wî welatî mêtîngeh tê saz kirin. Berjewendiyên mêtîngehkarî diparêze û armanca wê, domandina mêtîngehkariyê ye.

Li Tirkîyê, xasma li Kurdistanê zanyariya felsefî gelek li paş maye. Perwerdeya felsefî pir kêmtir e. Hema hema mirov dikare bêje tûneye. Ev tiştêkî rasthatinî nîne. Bi zanatî, gel û civat ji zanyariya felsefî tê dûrxistin. Loma felsefe di mejiyê mirov de pirsan çêdike. Çika lêgerîn û lêkolînê dinimîne. Şik û guman di serê mirov de diafirîne. Pêwendiyên di navbera sedem û encaman de dide zanîn. Hinav û bingeha bûyeran derdixîne ber çavan. Bi kurtî ramanêke serbixwe û azad peyda dike. Rîya ponijandin û ramankirineke rast vedike û dide nîşandan. Bi vî

Ew rîya ponijandin û ramankirineke civatê dixitimînin. Ji ber vê yekê, karê baş ew e ku civatê ji zanyariya felsefî dûr bikin. Ji xwe li gorî wan, felsefe tiştêkî ziyandar û bi xeter e. Mejiyê mirov ser û bin dike. Rê li ber mirov hunda dike. Ew di şûna civatê de diramin û rîya rast zanin. Ev bes e, êdî çi dixwazin?

Bê guman civata Kurd, vî tiştî naxwaze. Dixwaze ku çarenûsa xwe bi destên xwe binivîse û kifş bike. Ji bo vê yekê, divê mirov di warê felsefê de bi zimanê xwe yê mader kar û xebatê bike. Mebest û armanca me, ji van rêzên ha ne ew e ku em dê gotin û dîtinên nû bêjin û binivîsin. Pisporiyeye me welê jî, di vê mijarê de nîne. Armanca ew e ku êdî em bikaribin di vê babetê de bi zimanê xwe biramin (bifikirin), biponijin, baxêvin û binivîsin.

Gotineke mezinan heye. Dibêjin: "Teyr bi baskên xwe, teba bi qîl û diranên xwe û însan bi hiş û aqilê xwe digihêjin ya xwe." Dema ku hebûnên jîndar li ser rûyê erdê peyda bûne, wê gavê lec, şer û tekoşîna jiyandî dest pê kiriye. Jiyan û domandina wê ne tiştêkî hêsan e. Bi wê re, bê hejmar asteng, zehmetî û pirsgirêk henin. Digel vê, dev ji jiyandî nayê berdan. Domandina wê tiştêkî bivê-nevê ye. Hebûnên jî-

awayî civateke ramanker, pirsker û lêkolîner, bi bindestiyê qaîl nabe. Ev civat radibe li ser lingên xwe û dimeşe.

Dagîrker, mêtîngehkar û çîna serdest, civatek bi vî awayî naxwazin. Ew divên ku civat bi çarenûsa xwe ya ku wan nivîsiye, qaîl bin. Civat guhdariya wan bike û ji gotina wan dernekeve der.

dar, hem pêwistiyên (xwarin, vexwarin, wergirtin) xwe peyda dikin û hem jî xwe, ji xeteriyên diparêzin. Ji ber vê yekê pêwistiya alet, hacet û navgînan derketiye holê.

Navgînên lawiran (heywan) bi laşên wan ve ne. Ew, jiyana xwe, çawa di gotina mezinan de hatiye diyarkirin, bi alîkariya wan aletên ku bi laşên xwe hildigirin, didomînin. Lê belê, bask, qîl, nêkil û pencên mirovan nîne. Mirov bi laşê xwe, ji gişk jîndarên din bê hêz û bê gavitir e. Niha em dibînin ku mirov di qonaxê gelek bilind de ye. Dinyayê xistiye binê fermana xwe. Serdarî li her tiştî dike. Bê guman, ê ku mirovahiyê derxistiye vê qonaxa bilind, hiş û aqilê wê ye.

Mirov dikare bi aqilê xwe her girêkê pişkêve, ji bo çareserkirina pirsgerêkên xwe rîyan bibîne. Ji tengasiyan xwe rizgar bike û astengên li ber xwe ji holê rake. Ji ber vê yekê, divê mirov bizanibe wî bi kar bîne. Ji hînbûna xebitandina wî, divê mirov li dîroka ramanî û mirovahiyê binêre. Divêtiyeke (gereklilik) gelek girîng e ku mirov bizanibe mirovahî bi çi awayî gav û gav li pêş ketiye û jiyana xwe domandiye. Lewra mirovahî, ji mêj (berê) ve heya niha di her demê de angora hewcedariyên xwe yê wê demê navgîn (alet) û nirx (değer) afirandiye. Ji bo çareserkirina pirsgerêkan rê û rêzik ava kiriye.

Em dixwazin ji destpêka xêza jiyana mirovahiyê bîpîjî û şirove bikin û heya dema îroyîn bîn. Di bin vê ronahiyê de em çêtir dikarin li ser rewşa xwe ya îroyîn rawestin û pîrsa xwe baştir bizanibin. Bi vî awayî em dikarin li ser pêşeroja xwe jî bisekinin.

Di dema kevin de, ku mirov destên xwe bi serbestî bi kar aniye, bûye xwediyê aletên gelek girîng. Di wê demê de mejiyê mirovahiyê jî, di berbanga çalakiya ponijandinê de bûye. Di karvaniya jiyane de ev herdu endam bi hev re gihîştine û roj bi roj pêşve çûne; êdî hebûnên xwezayî têra mirovan nekiriye. Ji

bo peydakirin û pêkanîna pêdivêtîyên xwe dest bi çêkirina aletan kiriye. Li vir hêza mirovahiyê ya afirandî derketiye holê. Pêvajoyeke nû, di dîroka mirovahiyê de tê xuyan. Mirov, ji bo pêdivêtîyên (gereksinim) xwe dest bi guherandina xwezayê kiriye. Ji bo nêçîrê, ji dar û keviran alet çêkiriye, ji bo wergirtinê cil û kinc pêkaniye, ji bo rûniştinê xanî ava kiriye. Ev kar û bar çalakiyên zênî (hişî) dixwazin. Pêwist bûye ku mirov bizanibe, taybetiyên hebûnan, heyberan bizanibin. Û pêwist bûye ku mirov xweza û tiştên li ser henin binase. Her tiştek kêra çi tê? Çawa mirov dikare wan angora pêwistiyên xwe biguherîne? Di vê pêvajoyê de mejiyê mirov hatiye bi kar anîn.

Mirov, hebûneke civakî ye. Mirov bi serê xwe tenê nikare bijî. Tenê dikare bi mirovên din re bijî. Mirov, pêdivêtîyên xwe bi hewildana bi hev re peyda kirine û pêkanîne. Ev hevkarî û bi hev re jiyana, ragihandina navbera mirovan derxistiye holê. Pêwist bûye ku mirov ji hev re tiştan bêje. Deng dane hev ji bo ku karên wan hêsantir be. Dema ku bi hev re naxivin, nikarin bi hev re kar bikin. Di vê pêvajoyê de ziman hêdî hêdî derketiye holê. Ji xwe bê ziman ponijandin ne gengaz e. Lewra mejî simgeyên heyberan (madde) dikare di xwe de bigre. Di cihê madeyê de deng û bêjeyan bikartîne. Mirov, jî karîne bi ziman zanebûn, tecrube û dîtinên xwe ji hev re bêjin.

Çalakiyên zênî bi navgîna zimên dest pê kiriye û pêk hatiye. Di vê qonaxê de, êdî mirov aqilê xwe baş bi kar aniye. Mirov bi navgîna zimên û mêjî, ji tiştên ku di jiyana karvanî de çewt û şaşî derketiye, xwe parastîye. Ne xwestiye ku wan çewtiyan dubare bike. Dîsa mirov, ew rastiyên ku di jiyana karvanî de derketine holê, xwestiye wan biparêze. Ev rastiyên jiyane di zimên de ber hev bûne û civiyane. Gişk endamên civatê di jiyane de van rastiyên, tecruba û zanînan bi kar anî-

ne. Ev tecrube û rastî, bi navgîna zimên gihîştine nivsên (neslên) nû.

Di vê pêvajoyê (süreç) de, di jiyana mirovahiyê de rê û rêzik hatiye xuyan. Xweparastin ji çewtiyan û hînbûna rastî û tecruba rê û rêzik pêwist dike. Hînbûna rê û rêzikan bi navgîna ziman, çalakiya zênî gengaz (mumkun) e. Bi vî awayî di nav civatê de û di navbera nivsa nû û ya kevin de çalakiya perwerdeyî hêdî hêdî derketiye holê. Mirov, êdî xweştir û bi leztir kariye xwezayê biguherîne. Di eynî demê de ew kariye xwe jî çêtir biguherîne; êdî ziman, hîkarî li civatê kiriye. Tixûbên jiyane firehtir kiriye. Sînorên ramanî jî xurtir û firehtir bûne. Bi navgîna zimên, mirov kariye bi mejiyê xwe pir tiştan birame.

Bi pêşveçûyîna zimên, bi avakirina deng, bêje û têgihan û bi pêwendiyên di navbera bêje û têgihan de, çalakiyên zênî xurtir û pêşketîr bûye, êdî mirov kariye pîlan û bername di mejiyê xwe de çêbike, êdî kariye xwestin, daxwaz û hêviyên xwe birame. Û jiyana ramanî dest pê kiriye. Mirovahî derbazê qonaxa ramanê nedîtbarî bûye. Di vê qonaxê de, civat di serê xwe de dinyayeke menewî ava kiriye. Çawa civat ji bo jiyana karvanî (pratikî), ji xwe re alet û navgîn li dar xistiye, wisan jî, ji bo jiyana xwe ya menewî navgînan saz kiriye.

Ev çalakiyên ramanî bi wasita zimên pêk hatiye. Bê têgihên zimên di mejî de çalakiyên çênabin. Bi çalakiyên ramanî jî, ziman pêş ve diçe û tixûbên xwe fireh dike, peyv û têgihên nû û pêwendiyên nû û lihev-xistî diafirîne. Ziman û raman bi beramberî li hev hîkarî dikin. Ev bûyer, ji jiyana madî û karvanî re hê xw distîne. Bingeha xwe ji jiyana lebatî hildide. Ji derî lebat û jiyana karvanî raman nîne. Raman bi lebatê ve girêdayî ye. Lê piştî ku raman li ser bingeha lebatê hat dirûvandîn, dîsa dizivire lebatê. Rastiya raman û ponijandinê, di jiyana karvanî de kifş û diyar dibe.

Dumahîk heye

Evîn ji dibistanê derketibû, diçû malê. Roj rojeke xweş bû. Tîrêjên tavê yên germ li rûyê wê yê delal diçûn û dihatin. Hişê wê belawela û dilê wê wisa bi xem bû. Tiştê ku îro mamoste di dersê de ji wan re gotibû qet neketibû serê wê.

Evîn gav bi gav kete riya bi xweî û bi toz û dûman. Te digot qey tiştê nabîne û nabihîse. Gavên wê wisa zû zû û bê ser û çav bûn, weke ku ji ber tiştê bireve, mîna çivîkekê, mîna perperokekê.

Evîn bi xwe re dipeyivî, digot:

–Ez zanim ku te jî bêriya min kiriye. Lê ez nikarim dev ji dibistanê berdim, werim.

Min pir bêriya te kiriye. Jîna bê dê, ne hêsan e.

Hêstir ji çavên wê dibariyan. Rûyê wê weke gula ku baran lê dike, wisa teze û delal bû. Evîn axîneke kûr kişand, dilê wê dişewitî. Digot:

–Ez herim malê, ezê ji apê xwe re bêjim, min bêriya diya xwe kiriye.

Evîn bi dil û hişêkî tevîhev di kêleka rê de dimeşiya. Rê lê dirêj bûbû, nediqediya. Çû li ber avekê rûnişt, rawestiya. Av mîna hêviyên wê wisa zelal û paqij diherikî. Weke ku jê re digot: "Ez bi te zanim, tê rojekê bigihîjî diya xwe, lê nebî, nebî tu bê hêvî bikevî. Evîn ji nişke ve vecinîqî, li dora xwe nihêrt, roj diçûn ava. Serê xwe rakir li rojê nihêrt. Rojê di pişt ewrên reş de çav dineqandin. Evîn weke barana payîzê hûrik hûrik dest bi girîne kir.

Bi lez û bez kete rê, dereng ma bû. Niha apê wê çav li rê, ketibû meraqa wê. Evîn, pênc sal bû ku li mala apê xwe bû. Apê wê pir jê hez dikir. Biraziya wî çî bixwesta bi çî tanî. Lê zanibû ku Evîn pir bêriya diya xwe dike û rojekê wî wê bihêle û here.

evîn û welat

Besra EKSEN

Gava gihîşt malê, apê wê bi xem û zem jê pirsî:

–Tu li ku yî, çîma dereng mayî?

Evîn, serê wê di ber de çavê xwe yê bi grîn ji apê xwe vedişart. Apê wê fêhm kir ku griyaye, destê xwe di serê wê de gerand û gotê:

–Evîn, tu çîma wiha bi grîn û bi keser î? Derdê te çî ye, ji min veneşêre, gava ez te wiha dibinîm, dilê min dihele.

Evîn serê xwe bilind kir, li apê xwe nihêrt, dixwest biqîre, lê nikaribû. Dîsa kelegrîni bû serê xwe xist ber xwe.

Apê wê li pey bû, wê tu car wiha nedîtibû. Gelo wê bi hinekan re şer kiribû? Qey kesek jê re tiştê gotibû? Evîn heta niha bi kesî re pev neçûbû. Îro pir bi keser bû, apê wê ji xwe re digot; gelo Evîn çîma wiha bi xem e.

Apê wê gotê:

–Qîza min, bêje ka tu çî dixwazî, ez bînim cih.

Evîn li apê xwe nihêrt, axînek kişand, got:

–Min pir bêriya diya xwe kiriye, ez pir dixwazim wê bibînim. Îsal, piştî dibistan biqede, ezê herim malê.

Apê wê qasekî fikirî, lê nizaniyê ku derdê braziya wê ev e. Çavê wî tije hêstir bû. Zanibû ku wê Evîn rojekê terka wî bide, here ba diya xwe. Lê bi rastî nizaniyê ku wê evqas zû ji Evîn biqete. Evîn fêhm nedikir ku apê wê çîma hewqas bi jan û keser e. Digot min çîma lê wiha kir.

Apê wê dipeyivî, jê re digot:

–Tu tenê bêriya diya xwe dikî. Ez bêriya hemû tiştan dikim. Guhê wê li apê wê bû û ji xwe dipirsî, digot:

–Gelo apê min bêriya çî dike?

Dê û bavê wî, ji zû ve miribûn, ji wan pê ve kesê

wî yê ku bêriya wan bike jî tunebûn. Jê pirsî, gotê:

–Te bêriya kî kiriye?

Apê wê got:

–Te bêriya diya xwe kiriye, min bêriya welatê xwe, bêriya gundê xwe yê ku ez tê de mezin bûm, bêriya gundiyan xwe... Bi evîn û dilsojî mirov çawa bêriya dê û bavê xwe dike, mirov bi vî awayî bêriya welatê jî dike. Tê bîra te? Kalê te nexweş bû, hatibû ba me, piştî çendêkî bêriya welatê kir, got, 'ku ez mirim, min li vir veneşêrin, min bibin welatê bav û kalan, min bibin gundê me...' Wê hingê min digot bavê min çîma wiha dibêje, lê niha ez tê dighêjim.

Apê min dom dikir:

–Zarok ji min re çênebûn, min te ji dê û bavê te xwest, min got bila bibe keça min, ezê wê xweyî bikim. Dilê wan pir nedixwest; lê dîsa jî dilê min nehiştin. Kêfa min hat, lê min zanibû ku rojek tu dê li wan bigerî û terka min bikî. Me weke dê û bavê te yên helal li te nihêrt. Berê tu qet li wan negeriyayî, lê îro tu li wan dipirsî. Heq û rast e ku diya mirov a helal ji mirov re ji her tiştî pîroztir e.

Evîn bi van gotinên apê xwe şa

bûbû. Dixwest ku apê wê hinek tiştan eşkere bêje. Evîn jê pirsî:

-Tu çima li pey daxwazyên xwe naçî? Were em bi hevdu re herin, ezê bigihîjim diya xwe û tê jî bigihîji welatê xwe.

Çavên wê dibiriqîn.

Apê wê got:

-Tu rast dibêji.

Hay jê nîn bû ku dilê Evîn bi kovan û kesera welat dagirtî ye. Evîn li ser welat dipeyvî, digot 'welat... welat...'

Gotina pêşyan e: "Bê zehmet, mirov naxwe nemet." Evîn digot:

-Çima em jî negihîjin daxwazyên xwe, em ji bo vê yekê çi dikin?

kir, qasek wisa kete fikr û xeyalan. Apê wê hate bîra wê, digot: "Min jî bîriya welatê xwe kiriye." Ew li ser diya xwe peyivîbû, lê ji apê xwe hinek tiştên din bihîstibû. Peyva wan a li ser welat ji hişê wê dernediket.

Dixwest razê, lê xew bi çavê wê nediket. Diya wê hat bîra wê, çavên wê tije girî bû. Rabû pencerê vekir. Şevêkî tarî bû, stêrk diçirîsîn. Axînek kişand, gote wan: "Bextê we jî weke we ronî ye, li ezmên hûn bi serê xwe ne, serbilind in. Xwezî bi we.

Evîn berdestê sibê di xew de çû. Bi tîna tavê ku ji pencera wê ya vekirî dikete hundir, şiyar bû. Dilê wê nedixwest here dibistanê. Westi-

kê xemilandî bûn. Xweza (tebîat) pir rind û bedew bû, av bi evînî diherikî, mûrî bi eşq û bawerî, bê sekin dixebitin. Evîn bi xwe re dipeyivî, digot: "Qey qet derd û kulê wan tune? Xwezî ez di şûna wan de bûma..." Berê xwe da rojê, tîrêjên rojê li rûyê wê dibiriqîn. Germa rojê, diya wê anî bîra wê. Serê xwe xwar kir, çavê wê bi kûsiyekî ket, di nav avê de bû. Kûsî dilepitî û ber xwe dida ku ji avê derkeve, lê çawa ku piyê xwe davêt, wisa jî dişimitî û di hate xwarê, nikaribû ji avê derkeve. Evîn jî lê dinihêrt û dikeniya. Pariyek kêfxweş bû bû. Nedixwest çavê xwe jê bineqîne, li kûsî dinihêrt.

Ji nişke ve beqek ji ber piyê Evîn çind da û derbasî wî aliyê avê bû. Berê beqê li Evîn bû, wisa mîna ku lê binêre. Evîn kevirekî biçûk avêtê, beqê çindek da xwe, çû ser kevirekî.

Evîn çavê xwe li kûsî gerand. Kûsî bi keftelefteke zor ji avê derketibû, xwe dabû ber tavê. Evîn di xemên kûr û dûr de bû. Gotinên apê wê, ji bîra wê dernediket, digot: "Apê min rast dibêje. Ji jiyane xweştir û zortir tiştek tune. Ji bo ku mirov bigihîje daxwaz û xwezyên xwe, divê mirov ji têkoşînê nereve. Kûsî laxer û giran, beq sivik û beza ne, lê herdu jî ber xwe didin, bi têkoşîn dijîn. Ew jî mîna me, ferqa me û wan ji hev çi ye?"

Dilê Evîn ketibû cih. Pir kêfxweş bû bû. Ji nişke ve ji cihê xwe rabû, çavê xwe li kûsî û li beqê gerand. Evîn êdî çêtir zanibû ku jiyane bê xebat û têkoşîn nabe. Evîn li wan digeriya, lê ew ji zû ve ber bi jiyaneke nû bi rê ketibûn.

Evîn di qeraxa avê de bazdida, fikr û hêviyên xwe bi dengê bilind diqirîya:

-Ez tîm dayika min a delal. Ez tîm, welatê min ê xweş, ez tîm jiyana bi rûmet. Ez tîm, ezê bi we re bijîm.

Evîn di nav bajêr de ji xwe razî, bi bawer û serfiraz, bê xem û keser dimeşiya. Bi hêvî, bi bawerî û bi biryarî...

Ji bo vê, qey emê tenê ji Xwedê re bizarin?

Bi vî awayî, Evîn kete fikr û ramanan. Ji apê xwe pirsî:

-Qey emê ji bo vê neçin welatê xwe?

Apê wê got:

-Belê, wê ew roj jî were; lê divê gelê me tev bi hev re ber xwe bide.

Bû bû nivê şevê. Evîn ji ba apê xwe rabû, çû oda xwe. Xwe dirêj

yabû. Derket ber derî, li dora xwe nihêrt, ji wê pê ve kes tunebû. Ji dûr ve dengê zarokan dihat.

Bê dilê xwe kete rê. Ew riya ku berê bi kêf û şahî tê de diçû û dihat, îro qet li dora xwe nenihêrt, meşiya... Çû li ber newalê rûnişt, her tim ku ji dibistanê dihat, li vir bêhna xwe dida û kevir davêtin avê. Bala xwe da vê ava ku zelal diherike. Gul û sosin li qeraxa avê weke bû-

HALKIN AYDINI HALKIN SAVAŞÇISIDIR (3)

1938 baharında Dersim'e yönelik operasyon başlatıldı. Öte yandan İran, Irak ve Suriye hükümetleriyle, Kürdistan sorununa ilişkin antlaşmalar imzalanmıştı. (Bu dönemde Irak İngilizlerin sömürgesi, Suriye ise Fransızların sömürgesiydi) Bu antlaşmalar ile, Kürt isyanlarına karşı güçbirliği yapılması ve ortak tavrı takınılmasını hedeflemişti. Bombardıman uçakları ve topçu ateşi altında aylarca inleyen Dersim, son kurşununa kadar kahramanca direndi, kızlar ve kadınlar namuslarını ve benliklerini düşmana teslim etmemek için kendilerini uçurlardan attılar.

Avrupa'daki bazı Kürt aydınları, Birleşmiş Milletler'e ve Avrupa'daki hükümetlere çağrıda bulunarak, Dersim katliamının durdurulmasını istediler. Bu çağrılar yanıtız kaldı. Kürt toplulukları, dünyanın gözleri önünde, kendileriyle kıyaslanamayacak ölçüde güçlü silahlara sahip bir düşman tarafından barbarca boğazlandılar.

Sayıları yüzbine varan Dersim'linin öldürülmesiyle, Dersim katliamı tamamlandı. Sömürgeciler bununla da yetinmedi. Onların sıradaki isteği, Kürt insanının beyniydi. Resmi faşist TC ideolojisi her tarafta ege-men kılınmakta, asimilasyon her tarafta futursuzca uygulanmaktaydı. Resmi faşist TC ideolojisinin Kürtlere de traji-komik bir tarzda dayatılan ırkçı sloganları şunlar oldu: "Ne mutlu Türküm diyene! Bir Türk Dün-

yaya Bedeldir! Türk Öğün, Çalış, Güven! Muhtaç Olduğun Kudret Damarlarındaki Asil Kanda Mevcuttur! vd. Kiralık bir çok uşak yazar, Kürtlerin Türk soyundan geldiklerini, Orta Asya'dan göçetmiş olduklarını, Kürtçe denilen dilin 20 30 kelimedenden oluştuğunu vb. on yıllarca tekrarlayıp durdu. Bu konular üzerine sahte profesörler binlerce kitap yazdılar. Bu utanç belgeleri bugün de Türk Kütüphanelerinin raflarında durmaktadır. Katliamlar sonrası boşaltılan Kürt illerinde ve tüm Misak-ı Milli sınırları içinde, Türkçe konuşulması, Türkçe düşünülmesi zorunluluğu kanunlarla denetim altına alınarak, Kürdün beyni darmadağın edilmek istendi.

Amaç bellidir; Kürt benliğinin beynlerden boşaltılması hedeflenmiştir. Benliği boşaltılan bir ulusu düşürmek, kendisine yabancılaştırmak basittir. Kürdün Türk gibi düşünmesini, Türk gibi giyinmesini, Türk gibi konuşmasını, Türklüğü savunmasını sağlamak, sömürgeci faşist devletin resmi ideolojisi olmuştur.

İkinci dünya savaşından galip çıkan ABD emperyalizmi sömürgeci sofrasında aslan payına sahip oldu. Bir grup eski İttihat ve Terakkici komprodorların önderliğinde ve ABD'nin desteğiyle, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti 1950'de iktidara geldi. DP'nin peşine takılan Türk solu ve ona "İkinci Kuvvay-i Milliye" sıfatını yakıştıranlar yine aldanmışlardır. DP ile birlikte kurulan

küçük sol partiler kısa zamanda kapatılmış, yöneticeleri tutuklanmıştır. DP iktidarı, sömürgeci faşist rejimi daha da pekiştirmiş, emperyalist ülkelerin artık mallarını Kürdistan'ın en ücra köşelerine pazarlayabilmek için yollar yapmış, faşist ideolojiyi pekiştirmek için okullar açmıştır. Kore'de ABD emperyalizminin çıkarları için Kore halkına kurşun sıkılmıştır. Bu alçakça davranış faşist devletin Nato'ya kabulünü sağlamıştır.

Hürriyet ve demokrasi sloganları ile ortaya çıkan DP'nin ideolojik ve pratik işlevleri kemalistlerden farksızdı. 1959 yılında 49 Kürt tutuklanıp cezaevine konulmuştu. Bunların bir tek suçu vardı, o da Kürt olmak. On yıllık faşist DP iktidarı, Türk halkına zulüm ve sömürüden başka birşey sunamamıştı. 1960'lara gelindiğinde, Türkiye kaynıyordu. DP iktidarının orduyu kısmi olarak siyasetten uzaklaştırmak istemesi ve Başbakan Menderes'in "gerekirse orduyu başçavuşlarla idare ederim" beyanı, kemalist geleneği kısmen de olsa "yaralamıştı". Türk devletinin ABD emperyalizminin kayıtsız şartız uydusu oluşu, Avrupa emperyalistlerinin de hoşuna gitmiyordu. Avrupa'nın desteği ile askeri ve sivil kemalistler 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirdiler. Cunta liderlerinden Cemal Gürsel, İnönü'ye yazdığı mektupta, "her isteğiniz bir peygamber emri gibi telaki edilecektir" diyordu. 1960 cuntası Türk halkına küçük bir soluk aldırırken, Kürdistan üzerindeki şiddet devam ediyor-

du. Cunta genel af çıkarmış, ancak 49 Kürt insanını bu affın kapsamı dışında bırakmıştı.

1940'larda başlayan şeyh ve ağaların ajanlaştırması işlemi, DP döneminde tamamlanmıştır. Kürdistan'lı şeyh ve ağalar, DP'nin sadık birer uşakları olmuşlardı. Bu vesile ile 27 Mayıs cuntası, DP'li Kürt ağalarını da hedef almıştır. Tanınmış şeyh ve ağalar sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderilen bu ağalar, sürgünde millete, vatana ve cuntaya bağlılık yeminleri ettirilerek bir yılı aşkın bir süreden sonra geri dönmelerine izin verilmiştir. 1961 yılında hukuk profesörü Mümtaz Soy-sal'a hazırlattırılan 1961 Anayasası, Mussolini'den ödünç alınan TCK'nin 141 ve 142. maddelerini korumakla birlikte, kısmi olarak örgütlenme özgürlüğünü birlikte getiriyordu.

1960 sonrası kurulan TİP (Türkiye İşçi Partisi) reformist ve pro-sovyetik özellikleriyle birlikte Türk-solunda bir dönüm noktasıdır. 1965 yılında anti-marksist Kürt aydınları tarafından TDKP kuruldu. Bu parti, ideolojisi gereği anti-marksist aydınları, küçük toprak sahiplerini, esnaf kesimi örgütlemeyi hedeflemiştir.

Bir kısım reformist, marksist Kürt aydınları TİP içinde örgütlenmeyi yeğlemişlerdi. İsmail Beşikçi, işte bu zaman dilimi içerisinde karşımıza çıkıyor. Beşikçi 1963-64 yıllarında askerlik görevini Bitlis'te yaptığı yıllarda, Kürdistan'ı ve resmi ideolojiyi pratik işleviyle yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bu tanışma, onun yaşamında yeni bir dönüm noktası oluşturur. 1964 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde sosyoloji asistanı olarak çalışmaya başlayan Beşikçi, doktorasını 1967'de tamamladı. O dönemde başlayan Doğu mitingleri ile ilgili ilk analizini 1967 yılında kaleme aldı. 1969 yılında "Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temelleri" adlı kitabını yayınladı. Bu kitabını yayınladığı için Atatürk Üniversitesi'ndeki görevine son verildi. Kısa bir

dönem Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde çalışan Beşikçi, 12 Mart 1971 Askeri faşist darbesiyle birlikte tutuklanarak Diyarbakır Askeri Cezaevi'ne kondu.

1968 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları Kürt gençliğinin ilk uyanışıydı. Son Dersim katliamı ile serpilerek ölü küllüne ilk tepkiydi. 1970 yılında Beşikçi'nin DD-KO'yu ilk kez ziyaret etti. Daha sonra bu dernek bünyesindeki gençlerle, cezaevinde bir zaman dilimini birlikte geçirmiştir.

TC kararlıydı. İsmail Beşikçi cezalandırılmıyordu. Erzurum'dan, Ankara'dan resmi ideolojinin kiralık profesörleri uçaklarla Diyarbakır'a getiriliyor ve Beşikçi aleyhinde muhbir tanıklar olarak ifade verdiriliyordu. Bunlardan birkaçının isimleri şöyle: Pr. Dr. Kemal Bıyıkoğlu, Pr. Dr. Orhan Türkdoğan, Pr. Dr. Şaban Karataş, Pr. Dr. Mithat Torunoğlu ve asistan Dr. Erol İbrahim Kozak. İbrahim Kozak'ın 25 Mart 1972 tarihinde Beşikçi'ye gönderdiği hakaret dolusu mektubuna burada değinmekte yarar var. Resmi faşist devlet ideolojisinin kiralık uşağının buradaki suçlamaları ile, "Kürt ve Kürdistan ülküsü" adına yola çıkan bazı güçlerin Beşikçi'ye yönelik suçlamalarının aynı paralelde olması özellikle dikkat çekicidir. Muhbir öğretim görevlisinin mektubu şöyle başlıyor:

"İsmail Beşikçi, malum etnik bir grup seni kandırıyor, seni posanı çıkarıncaya kadar kullanacaklar; ondan sonra da seni çöp tenekesine atacaklar. Duruşmalarından sonra ben senin avukatlarından birinin konuşmasına tanık oldum. Sen onların umurlarında bile değilsin; onlar kendi keyfinde... Senden elbette yararlanacaklar, seni ciddi bir şekilde savunmaları bile söz konusu değil. Senin zayıf bir kişiliğin var. Bu bakımdan çok kolay ve çabuk bir biçimde etki altında kalıyorsun. Fakat nefis muhasebesi yapmak suretiyle düştüğün gafletten ve çukurdan kurtulabilirsin."

Mektubun diğer bir paragrafında, muhbir öğretim görevlisi şu görüşlere yer veriyor:

"Bu sorun (Kürt Sorunu) Türk milletinin, Türk devletinin bütünlüğü ile ilgili bir konudur. Bu konuda tartışma açılmaz. Bilim bu konuya alet edilemez. Bu sorunlar fikri tartışmayla değil, kurşun kurşuna hal edilir."

Muhbir öğretim görevlisi son paragrafta haklı bir konuya temas etmişti. Resmi faşist ideolojiyi üreten üniversitelerden bu konunun tartışılması veya tartışılmasına mücade edilmesi beklenemezdi. Sorun kurşun kurşuna çözülecekti. 1974 af yasasıyla birlikte İsmail Beşikçi tahliye oldu. Resmi faşist ideolojiyi üreten üniversiteler Beşikçi'yi kabul etmediler. Üniversitelere kabul edilmeyen Beşikçi, kendini bilime verdi. 1976 yılında "Bilim Yöntemi" adlı kitabını yazdı. Ardından, 'Kürtlerin Mecburi İskanı'nı 1977, 'Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu' adlı çalışmasını da 1978'de tamamladı. Onun yazdığı bütün kitaplar hakkında dava açılmıştır. Bir bilim adamı olarak, resmi ideolojiyi bilimsel olarak eleştirmesini TC hazmedememiştir. Bu kitaplardan dolayı hakkında dava açılıp, 1979 yılında kesinleşen bir mahkumiyet kararından dolayı Beşikçi tekrar cezaevine konuldu.

12 Eylül faşist askeri darbesi ilk elden idam sehpaları kurup onlarca yurtsever asarken, Kürdistan'daki bütün köy okulları ve karakollar birer işkence yuvasına dönüşmüştür. Onlarca devrimci işkencehanelerde katledilmiştir. Beşikçi, bu barbarlığa, İstanbul Toptaşı Kapalı Cezaevi'nde Fransızca olarak kaleme alıp İsviçre Yazarlar Sendikası Başkanı Bayan Boulanger'e göndermiş olduğu 14.08.1980 tarihli mektupta kısaca değinmiş ve bu mektuptan dolayı Beşikçi hakkında yeniden dava açılmış, suç işlediği gerekçesiyle cezalandırılmıştır. 1981-87 yıllarını cezaevinde geçiren bu aydın, onurlu kavgasının diyetini ikinci adresi olan cezaevlerinde ödemiştir.

HACÎ QADIRÊ KOYÎ (1815 - 1897)

Abdurrahman DURRE

Şairê niştimanperwer û mezin Hacî Qadir, Mele Ebdurehmanê kurê EHMEDê kurê Muhemedê kurê Mele EHMEDê Gewre ye. Gewre, bi zaravê Soranî, bi mana "mezin" e.

Hacî Qadir, di sala 1231 ê koçî (hicrî) de, yanê di sala 1815ê miladî (zayînî) de, li gundê Gorqereca, bajarê Koyê hatiye dinyayê. Koy = Koysenceq, bajarekî Kurdistana Başurê, nêzikê Kerkûkê ye.

Navê dayika Hacî Qadirê rehmetî jî, Fatê (Fatma) ye. Çawan ku Hecî Qadir jî di helbestên xwe de gotiye:

Bawkem Ehmed bû, nawî fikrêm dê
Xelkê ladê bû, daykî men Fatê

Yanê: bavê min Ehmed bû, navê wî tê bîra min, jî xelkê LADê bû, dayka min jî "Fatê" bû.

Çawan ku jî wî helbesta Hacî Qadir jî, tê fêhm kirin, Hacî ku dema bavê wî wefat kiriye, zarok bûye.

Hacî ku dibe heftsalî, dayka wî, ew dibe ba kurxalê wî yê "Mele Ehmed" dide ber xwendinê, piştî du salan dayka Hacî jî wefat dike. Mele Ehmed mesrefa xwendina Hacî dide ser xwe. Hacî, feqîtiya xwe ya seretayî (îbîfîdaî) li Koyê didomîne. Di salên 1853-1854'an de, digel "Hacî Mele Ebdullahê Cefîzade diçin Baleketê gundê Şêxwetman, li ba "Mele Muhemedê kak Ebdullah" dixwînin, piştê wî, Hacî Qadir jî hevalê xwe Mele Ebdullah diqete bi tenê diçe Kurdistana Îranê li bajarên Serdeşt û Sablax û Şînoyê, dixwîne. Heta sala 1862-3'an li Kurdistana Îranê dimîne. Di wê salê de (1863) îcazeta xwe (destûrname-dîploma) distîne, dizivire welatê xwe (bajarê Koyê). Di gel Mele Ebdullahê heval û dostên weke "Şair Emîn, Axa Exter" û "Heme Axa" midetekî (demekî) li Koyê dimîne. Û piştî wî dixwaze ku here Stenbolê, anku paytaxta Osmanî û digel rewşenbîran xebatê bike. Li ser vê, Hacî berê xwe dide welatê xurbetê û tê Sten-

bolê, digihîje binemaliya malbata Bedirxaniyan û dibe mamostayê zarokên wan.

Hacî heta ku nehatibû Stenbolê, helbesteyên evîndarî û dildarî dinivîsin. Piştî ku hate Stenbolê, bi rewşenbîran re hevaltî kir û bi komele û tevgerên azadî û netewiyên biyanî (ecnebî) re aşîna bû. Li vir dek, dolab, pîlan, fend û fêlên ayînfiroş (dînfiroş), bazirgan, mîr, axa, beg û paşayên curbicur dît. Bi şairên wekî Şînasî, Namik Kemal, Abdulheq Hemît, Tewfîk Ziyaeddîn û Ziya Paşa re têkiliyên wî çêbûn. Seltenet û debdebe yên Stenbolê, çerx û dolabên wî yên siyasî, tîcarî û civakî dîtin; feqîrî, belengazî, bêkesî û bêxwedîtiya Kurd û Kurdistanê rind fêhm kir. Agirê xurbetê û hesreta Kurd û Kurdistanê di dil û canê wî de hilbû. Çik, şewat û jana birîna welêt, li cerg û hinav û hestiyên wî rûnişt. Wê demê dest bi helbesteyên netewî û gelperwerî kir û rêçeke taze û nû di warê wêjeya Kurdî de vekir.

Bi rastî jî, hacî Qadirê Koyî, jî wê demê vir, de ala wêjeya netewî jî destê şair, feylesof û zaniyarê mezin Ehmedê Xanî hilda û da ser milên xwe û serfiraz kir. Zilm û zor û dagîrkerî (îstîla, sömürgeçilik) ya Osmanî û Eceman telîn û teşhîr kir û got:

Le mabeynê kilawsor û kilawreş
Perîşan in debîne mislê gaybeş

Yanê: Em Kurd di navbera kumsor û kumreşan de (Osmanî û Eceman de) perîşan mane, bûne wekî Koyê Beş ku her kes pê olama xwe dike, nû barê xwe lê dîkin.

Çawan ku Ehmedê Xanî jî, di dibaca "Mem û Zîn"a xwe de gotiye:

Herdû terefan qebîlê Kurmanc
Bo tîrê qeza kirine armanc

Herdu terefan, yanê: Rom (Osmanî) û Ecem êl û eşîrên Kurdan kirine armancê tîrên qedere û wan pê dijenir.

Hacî, çara xelasiyê, ji bindestiya koledaran û dagîrkeran (sömürgeci-istilacilar) jî, di cenga çekdarî û xwendin û zanîn û qelem (xame, pênuş)ê de dibîne û dibêje:

Selahê îwe îstaqê silah e
Temayê gewreyî bê çek nekin nek

Yanê: Kara we, qenciya we di vê demê de, di sîlehan de ye. Arzûtiya mezinayî û serbilindiyê bê çek û sîleh nekin û nekin; yanê bê sîleh azadî nabe...

Bê şîr û xame dewlet payîdar e
Emen, xame heye, şîr na diyar e

Yanê: Bi şûr û qelemê dewlet payîdar dibe. Qelema min heye, lê şûrê min tuneye.

Herwiha mamosta Hacî Qadir, bi çavekî dûrbîn û şoşşerger li meseleyê nihêriye û heqîqet û rastiye dîtiye.

Azadî, serfirazî, bûka qelen ku xûn e
Lê pir şehîd û xazî heta niha ku çûne

Mamosteyê mezin Hecî Qadir, di warê netewîfî û gelperweriyê de li qora pêşîn bûye, dijê şêx û meleyen çilek û sextekar jî bûye.

Sed şêx û mela w Emîr û xanî
Bo lezzetê eyş û zindeganî
Lew la we ewan bi hîlesazî
Lem la we eman bi teqlebazî

Yanê: bi sedan şêx û mele û mîr û xan ji bo lezzet û kêf û jiyane li wî alî bi hîlebazî, li wî alî jî bi teqlebazî diçin û tên.

Hacî di helbestekî din de jî, wiha dibêje:

Belê şêx qutb e, emma qutt bê aş e
Be av û nîmetê xelkê geranî

Qutub, navê hesinê li binê teverê aş e ku aş li ser wî digere. Di sofîtiyê de jî navê curekî weliyan e. Hacî di vê helbesteya xwe de dibêje ku "şêx qutb e, belê qutbê aş e, gera wî bi nan û nîmetê xelkê ye. Yanê, li ser pişta xelkê dijî.

Hacî di pir cihên dîwana xwe de hêrîş daye şêxên zemanê, pir gotinên giran di derheqê wan de gotiye:

Be çawê kilderav û rîşê panî
Le jenheldî be mislê ker li xanî

Yanê: şêx bi çavên xwe yên kilkirî û rûyê xwe yê pan, wekî kerê xanî li dû jinan û tolaziyê ye.

Hacî Qadir hem şaîrekî netewî yê mezin e, hem jî zanyar û feylesof bûye. Lê belê tu carî ji fikr û baweriya olî (dînî) pêşvetir neçûye. Yanê, rnele bûye, lê melekî zana û şaîr û feylesof bûye.

Hacî ji welatê xwe û ji mêrekê Baban jî, pir û pir hez kiriye. Heta roja mirinê hesreta welat û Kurdistan çik û şewata xerîbiyê ji dil û canê wî derneketiye.

Di helbestekî xwe de wiha dibêje:

Lê xurbet be şahî le bîr nakerî
Zemanê cuwanî yû yadê welat

Hacî, di helbestekê xwe ya din de jî, ku li Stenbolê rastê hemşehriyekî xwe tê, wiha dilûvîne û dibêje:

Le Roma kewt e ber çavem kesikî haîm û heran
Be heyet têqeyîm Kurd e be şîwe ehlê Kurdistan

Ku çûme xizmetê pirsîm: birader xelkî kam cikey?
Le kam la hatûwî, girya gutf: "Baban" gutem: "Baban?"

Yanê: çavê min li Romayê (Stenbolê) bi kesekî belengaz û sews û ket, min ji şikl û şîwe û zaravayê wî fêhm kir ku Kurd e û xelkê Kurdistanê ye, ez çûm xizmeta wî û min jê pirs kir: "Birako, tu ji xelkê ku yî? Ji kîjan alî hatî?" Giriya û got: "Baban". Min got: "Baban?" Yanê, ez pir pê şa bûm û lê heyîfîm.

Em dikarin bêjin ku Hacî Qadir feylesof jî bûye. Lê belê bi kurtî: mirov dikare bêje ku Hacî Qadirê Koyî di warê wêjeya netewî de peyakî bê hempa ye, zanyarekî pir mezin û hêja ye. Di wî warî de ji hemçerxê xwe yê Saîm, ji Nalî û Keyfî û Kurdî pir zêdetir bûye.

Di helbestên Hacî de pir hunermendiyên mezin û hêja yên wêjeyî hene. Rewşên klasîkî yên wêjeyaniya Kurdî bi hemû cûrên xwe di helbestên Hacî de cih girtine û hatine hûnan. Weke gerdaniyên ku ji dur û gewheran e, bûne xemla gerdana Kurdistanê.

Çawan ku ew bi xwe jî, di helbesta xwe ya bi navê "zemanê" de dibêje ku ji Kurdan ji bilî Hacî û Şêx Ehmedê Xanî tu kesî hîmê risteyên Kurdî (nezmên Kurdî=helbestên Kurdî) dananiye.

Le Kurdan xeyrê Hacî, Şêxê Xanî
Esaşê nezmê Kurdî danenawe

Ruhên wan ên pîroz şa bin, rehma Xwedê li ser wan bin.

Henîka Henaran

Selahattîn MIHOTULÎ

Hebû, tu nînbû, li Arya Başûr mî-rekî pir bi nav û deng hebû. Heft sed malên wî mîrî, tev pismamên hev bûn. Keçeke mîr pir bedew, bejnzirav û delal hebû. Ew, delaliya êla mîr bû. Xortên êla mîr, benda vê keçê bûn. Navê keçikê Henîka-henaran bû. Dilê kurapê Henîka Henaran ketibû wê. Kurapê wê heft sal bû ku wê dixwest, lê bavê wê nedida. Rojekê, Henîka Henaran bi hevalên xwe ve diçin bindarûkê. Ew, bi hev re diîzîn, distirên û teşiyê dirêsin. Zadê ku ji mala xwe anîbûn dixwin, bi hev re henekan dîkin, laqirdiyan dîkin. Ji dûr ve ew babîfskekî dibînin. Ew lê mêze dîkin, dinêrin ev siyarek e. Siyar (siwar) nêzîk dibe. Ew xortekî çeleng, bejnbilind û simbêlreş e. Siyar di ber wan re dibore, li wan dinêre, lê bi lez derbaz dike û diçe. Keçik lê dinêrin, bi hev re dibêjin:

– Ev çi xortekî çeleng bû, hema layiqê Henîka Henaran e. Xwezî ew bibiwa mêvanê bavê te.

Keçik ji hev re van gotinan dibêjin û dizivirin gundê xwe.

Henîka Henaran tê malê, lê dinêre ku hespê siyar di hewşê de girê-

dayî ye. Ew derbasî aliyê jinan dibê, lê di qulika derî re dinêre ku xort bi bavê wê re dipeyîve. Ew guh dide, dengê wan dibihîse: "Ez li ser qayidê Hurmuz û Zerdeşt dixwazim bi keça te Henîka Henaran re bizewicim."

Bavê Henîka Henaran bala xwe dide xortî, dinêre pergara wî, rûniştin û peyivandina wî û dibêje:

– Kurê min, çima tu kesekî te tunebû ku tu tenê hatî xwezgîniyê? Bavê te, birayên te, giregirên we, nikarin ji te re bêne xwezgîniyê?"

Xort bi awayekî pisporî dibêje:

– Belê tu kesekî min nîne, ez hemu karên xwe tenê bi serê xwe diqedînim. Min qelenê keça te jî bi xwe re anî, ezê bidim û jîna xwe jî hildim bibim. Ez mirovekî pir bi lez im, li hêviya dergistiyê (nîşanê), dîlanê û hatin-çûyinê jî nikarim bimînim. Tu çi qelen dixwazî ezê bidim.

Xort xurca xwe vedike, û li ber mîr vala dike. Zêr ber mîr dibe qûç. Ev zêr, têra qelenê deh keçan dikir. Mîr van zêran dibîne hiş ji sêrî diçe:

– Hemin tu dixwazî jîna xwe behrî, divê tu sê rojan destûrê bidî ku em kar û barên xwe bikin."

Xort zêran dide mîr dibêje:

– De wisa ne ez herim, sê roj şûnde dîsa tîm, lê bila Henîka Henaran heta pişt nepenî bê, ezê jê re çend gotinan bêjim.

Mîr difikire û, 'hemin min qelenê xwe stand. Ew jî dergistiya wî ye, bila pê re heta pişt nepenî here çi dibê', dibêje.

– Hespê wî zîn dîkin. Xort xwe davêje ser hespî û diçe pişt nepenî. Henîka Henaran jî li pey diçe pişt nepenî. Xort, Henîka Henaran davêje terkiya xwe, notla bobelîskêkî ji wir dûr dikeve diçe. Hewariyê digîhînin mîr ku siyar keçik revand. Ew dîkin ku li pey bikevin, lê mezinên êlê dibêjin:

– Hemin me qelenê xwe stand. Îro ne bibiwa sê roj şûnde dê dîsa bibiwa, de hema bir, bir. Xort bû, taw neda, bila bibe.

Xort, Henîka Henaran direvîne, diherike û diçe.

Ji ser vê qewimandinê de salek dibore, ji xortî jî, ji Henîka Henaran jî, tu xeber dernakeve. Çavên wan li rê dimîne, lê tu kes nayê û naçe. Mîr gazî kurê birayê xwe yê dilketî-

yê Henîka Henaran dike û dibêje:

– Te heft sal Henîka Henaran xwest min wê neda te. Lê tu pey here wê bîne, ez bidim te. Têkeve ser rêça wan here.

Birazê wî dibêje:

– Xwedê mala te xerab bike, ez çi awayî herim, ez çi zanim bi ku de çûn. Wê bir kuşt, firot, çi kir?

Mîr dibêje:

– Riya ku ew lê çû, rêça wî li ser axê tê dîtin, li ser wê rêçê here.

Kurapê Henîka Henaran, kar û barê xwe dike, li hespê xwe siyar dibê dikeve ser rêça wan diherike.

Pir diçe, hindik diçe, diçe dikeve nav mêşekî (daristanekî), qasekî di nav mêşe de dimeşe, rastî xaniyan, hewşan û avahiyan tê. Lê di wir de tu kes tunebû. Bala xwe didê, di nav avahiyan de qesrekî dibîne, ji wir dûkî zirav quloz dibû. Diçe ber deriyê qesrê, derî dikute, derî vedibe, û Henîka Henaran li ber çavên xwe dibîne. Her du bi hev re xwe davêjin hambêza hev. Henîka Henaran dibêje:

– Kurap, tu bi çi teherî hatî, te çawa rê sererast kir?

Kurapê wê, gotina bavê wê û rêça hespê, jê re dibêje, bavê te got:

– Here Henîka Henaran peyda bike, bîne, bila ew bibe jina te, ez hatim te biherim. Lê mêrê te li ku ye?

Henîka Henaran dema van gotinan bihîst şad bû. Destê kurapê xwe girt, bire hundir û jê re got:

– Kurap can, tu ser çavan re hatî, ew xortê ku ez revandim, mêrê min nîne. Ew, ez ji xwe re ne anîm, ez ji bo meymûnekî anîm; êvar êvar, meymûnî bi zincîrê ve tîne berdide ser min, meymûn li min dikeve, paşê wî dikişîne dibe. Ez bi zaro me. Di van rojan de ezê biweldim. Ez te veşêrim bila ew xort te nebîne, ku te bibîne dê te bikuje, em pilanekî pêk bînin, piştî ku ez bizem em ji vir birevin.

Henîka Henaran kurapê xwe vedişêre.

Dibe êvar, xort tê, notla (weke) her rojê, dibore xaniyê xwe, Henîka Henaran di xaniyê xwe de disekine.

Wê şevê, Henîka Henaran diwêlîde kurekî tîne. Wî dişo, dipêçe, dike heleçanê. Ew bi xwe jî dikeve nav nivînên xwe. Mêrik tê hundir, diçe hêleşena qundaxê dinêre dibêje:

– Peh peh, te ji me re berxekî çi sipehî aniyê. Ew hema xercê ser pilavê ye, goştê wî çiqas xweş e. Ezê wî serjêkim, emê bixwin.

Henîka Henaran gava vê gotinê dibihîse, agir bi dilê wê dikeve. Dirlicife, serê xwe dizivîrîne. Dibêje:

– Evdê Xwedê, tu dê çawa qundaxa min ser jê bikî, ne ew mirov e, qet tiştê wisa dibe?

Mêrik qet medê xwe xerab nake, pêşve tê dibêje:

Ev berxa xwarinê ye, emê bixwin. Tu dê ji me re ji vir pey de gelek kurên mîna wî bînî... Berxê nêr ji bo kêrê ye. Tu qet xeman nekişîne.

– Qundaxê ji hêleşanê derdixê. Kêrê davêje stûyê wî, serjê dike. Wî hûr dike, dixê biroşê, dide ser êgir, diqijirîne, rûnê wî derdixê. Rûn dadirove feraqeke din. Birinc dide ser, pilavê çêdike. Henîka Henaran ji bin lihêfê wî raçav dike. Mêrik, pilavê xwe valayî firaqî dike, rûnê ku ji goştê qundaxê derxistibû berdide ser aliyekî pilavê, lê li ser aliyê din nake. Henîka Henaran ji vî dikeve şikê. Difikire ku di vî karî de tiştek heyê. Lê melheza xwe qet eşkere nake.

Mêrik goşt dixê feraqekî, pilavê jî dixê du feraqan, tasan datîne ser siniyekê, tîne dide ber Henîka Henaran. Dibêje:

– De rabe em bixwin. De kerem bike.

Henîka Henaran, serê xwe dikşîne bin lihêfê, dibêje:

– Ez çawa goştê qundaxê xwe bixwin. Qet ev yek dibe, tu bixwe.

Mêrik bi ser ve diçe, dibêje:

– Tu hema hopekî hilde bes e.

Henîka Henaran xwe hêrs dike dibêje:

– Evdê Xwedê, ez teze welidîm, destê min xwîn e, qirêj e, de wisa ne hinek av bîne ez destê xwe bişom.

Mêrik radibe, diçe avê bîne, Henîka Henaran firaqa ber xwe dizivîrîne aliyê wî. Ya aliyê wî jî, dizivîrîne aliyê xwe. Mêrik avê tîne, li destên wê dike, paşê dibêje:

– De bixwe, dest pê bike.

Henîka Henaran dibêje:

– Tu bixwe, ez jî, dê bixwim.

Mêrik dest davêje palzwê hopskî hildide, dibe devê xwe, gava ku hop dighêje ser lêvan, qirçînî lê dikeve dîteriqe. Di pey re holepîtek lê dikeve mêrik dişewite. Henîka Henaran, radibe ji wir direve. Lê çîkek ji mêrik dibijiqe ser alakê wê, destê wê jî, li terqandinê dişewite. Kurapê Henîka Henaran ji cihê ku xwe veşartibû derdikeve, tê cem wê. Her du bi aliyê meymûn ve direvin, ew jî dike hilke hilke, di cih de dikeve dîcehime. Mêrik, nav holepîtkê de dişewite, dibe zêr hildiweşe erdê. Henîka Henaran û kurapê wê xwe didin afîkî lê temaşe dikin. Daqeke zêrînî li alakê Henîka Henaran ketibû, destekî wê jî bibû zêr. Her du kilî-tên deriyan hildidin, yek û yek vedikin. Xanî gişk ji zêran dagirtî bûn. Ew gişk ji keçên bedew ên mîr, egît û giregiran ji rûnê zarokên ji tovê meymûn mabûn. Henîka Henaran bi kurapê xwe ve têt û tûrikên xwe dadigirin ji wir vedigerin nav êla xwe. Ji wan re salixên rewşa Henîka Henaran didin. Qewimandinên ku hatin serî wan dibêjin. Cihê xaniyê xwediyê meymûn ji wan re dibêjin:

– Herin li wir ji xwe re zêran û mal bînin. Bidin ser vê şiveriyê herin.

Mirovên êlê tev turên xwe digrin û dikevin rê. Ew diçin, lê rastî tu tiştekî nayên. Li wir besteke rast hebû, lê di bestê de tiştek nemabû. Ew vik û vala didin ser rê paşve dizivirin.

Mîrê êlê, Henîka Henaran bi kurapê wê re dizewicîne. Dîlan sê roj, sê şev dom dike. Henîka Henaran dibe jina kurapê xwe. Ew bi mirazê xwe şa dibin.

Çûk firî serê darê, em tev derketin biharê.

ŞANOYA

Jiyana Nû

Mirin û Jiyan

(Lîstik / Du Perde)

Hüseyin KAYTAN

Listikvan :

1- Topal Elî: 30 salî, bavê Zinar, mêrê Xecê. Mirovekî belengaz û jar. Çavbirçî û qurnaz.

2- Hemedê Kal: Bavê Xecê. Welatparêz û şervanekî kevin, mêrxas, egît û zana. 83 salî.

3- Zinar: Kurê Xecê û Topal Elî. 15 salî.

4- Dapîr: Jina Hemedê Kal. 80 salî.

5- Xecê: Jina Elî, keça Hemedê Kal, diya Zinar. Bi gerîla re têkiliyên wê hene. 25 salî.

6- Yuzbaşî Salih: Zabîtekî dagîrker.

7- Pala: Cerdevanek (Quricî)

8- Çawîş, gundiyên din.

Perdeya Yekemîn
Sahneya Yekemîn

Di înşaateke qereqolê de, çar-pênc gundî dixebitin. Topal Elî jî, di nav karkeran de cihê xwe girtiye. Lê baş naxebite. Çawîş, di destê wî de tîfing heyê, tê û diçe. Hemedê Kal, li pêşiya şanogehê (sehnê), li ser kevirê, li ba jina xwe rûniştîye; herdû bi hev re dipeyivin.

Mûzîk...

Zinar, bi lez û şahî tê şanogehê, dibeze, diçe cem kalê xwe...

Zinar : Kalo, kalo! Min kevir li serê leşkeran xist!

Hemedê Kal : (Şa dibe) Aferîn! Te baş kir. Te yekî di lêxista lawo...

Dapîr : Ji bo ku kaniyekê çêkin,

şik çêbibe. Gelek xweşik, gelek xweşik... Ha, ha, ha!...

Bêhdanekî kurt...

Dapîr : Vaye kûçikê mezin hat...

(Yuzbaşî tê)

Yuzbaşî Salih : Kar çawa dimeşe kurê min? Baş dixebitin, an na?

du kes nayên ba hev; lê gava ji bo karê Tirkan, hemû dibin şêr û piling...

Hemedê Kal : Gelek şidyayî dixebitin ev kole. Wê qereqoleke xwe-

Çawîş : Dixebitin qumandanê min!

Yuzbaşî Salih : Aferîn, aferîn! Em dê karibin êvarê hefteyî bidin wan? Te hesabê çêkir?

Çawîş : Em dê bidin wan, qumandanê min!

Yuzbaşî Salih : Aferîn! Em hinek pere bidin wan! Divê dewlet li hemwelatîyên (vatandaş) xwe xwedî derkeve. Dewlet mezin e! Eêê, ew jî hemwelatîyên baş in; ji bo ku gundê xwe li hemberî terofîstan biparêzin, ji dil û can dixebitin...

Tasek dew bîne em vexwin kurê min!

Çawîş : Ferman ya te ye, serserê min!

Dema Topal Elî vê gotinê dibihîse, ji cihê xwe radibe û bi dengê bilind, ber bi mala xwe ve dimeşe û gazî Xecê dike

Topal Elî : Xecê! Xecê! Qumandanê dew dixwaze!... Dew bîne! Bilezîne!

Xecê : (Ji dûr ve) Ziqum vexwin! Xulamtiya qumandan neke, were li dewarên xwe binêre! Binêre, bila şîr bidin ku ez jî dew çêbikim, paşê ji min dew bixwaze!

Topal Elî : (Hêrs dibe) Jiniik, min neyîne wê derê! Nexwe, ez dê te bavijime ber lingên xwe!

Bêhdaneke kurt... Yuzbaşî digere, li gundiyan karker mêze dike, paşê diçe ba Hemedê Kal. Bi tînazî dipirse:

Yuzbaşî Salih : Kalo!

Hemedê Kal : Hooo!

Yuzbaşî Salih : Tiraliya te dîsa li ser te ye! Qey tu di grevê de yî?

(*Hemedê Kal bersiv nade...*)

Yuzbaşî Salih : Ez ji te re dibêjim keftar! Te nebihîst?

Hemedê Kal : Min bihîst, qumandan, min bihîst...

Yuzbaşî Salih : Eêê?..

Hemedê Kal : Ez li ser tiştêkî difikirim, lê ditirsim ku bêjim.

Yuzbaşî Salih : Ka bêje, ka bêje!

Hemedê Kal : Na, na, tu dê hêrs bibî...

Yuzbaşî Salih : Ha, ha, ha! Ji ramana te tu kes hêrs nabe, kalo... Tu kî yî ku ez ji gotinên te hêrs bibim?...

Hemedê Kal : Tu zanî, yuzbaşî, tu çi yî?...

Yuzbaşî Salih : Pirsra te jî weke tirsra te vala ye, kalo. Ha, ha ha! Her kes dizane ku ez yuzbaşî me, yuzbaşiyê dewletê!

Hemedê Kal : Tu ne tenê yuzba-

be, lê bê îmkane, nabe... Ez her dem bixebitim, emrê xwe tev biqedînim, dîsa nikarim xaniyek bistînim û tê de rûnim.

Ez dixwazim vê bêjim: Ev karke-

şî yî, qumandan! Tu qomunîst î jî...

(*Yuzbaşî hinek hêrs dibe, lê eşkere nake*)

Yuzbaşî Salih : Çawa? Çima? Ha, ha, ha! Kalo, tu bi rastî jî aqlê xwe winda kiriye...

Hemedê Kal : Ka rûne qumandan, rûne ku ez ji te re metelokek bêjim.

Dapîr : Metelokên te jî qet xilas nabin. De here lo! Serê me bi metelokên xwe nexwe belayê! Hiş be!

Yuzbaşî Salih : Ka bila bêje, ka bêje! Metelok!

Hemedê Kal : Ka guh bide min ku, tu çawa qomunîst î, qumandan.. Ka guhê xwe baş bide min. Emrê min ji heştî derbas bû. Ez gelek jiyam, min gelek cih dît. Min bajarên mezin dîtî, min avahiyên mezin dîtî... Min bi karkerên din re xaniyên mezin çêkirin. Paşê ez fikirîm: em karker, bêyî tebat, bêyî rawestî, xanî, apartman û piran çêdikin. Min jî vê xebatê pere jî qezenc kir. Lê ev avahiyên ku me çêdikir, ji me re nebûn, tev ji xelkê re diman.

Ka carekî bifikire, qumandan: em çêdikin, lê ji xelkê re... Niha, ez dixwazim li bajêr xaniyekî min he-

rên ku li ser vê qereqolê dixebitin, dê karibin tê de rûnin, dê karibin tê de rûnin.

Eêê, ev jî, karê qomunîstan e. Ne wisa ye?

(*Gundiyan karker vedigerin lê mêze dikin. Bêdengiyê kurt...*)
Dûpişka ku bi xwe ve dide, te qet dîtîye, yuzbaşî?

Yuzbaşî Salih : (*Bi henekî*) Eêê... Bidomîne, bidomîne...

Hemedê Kal : Dema cih li dûpişkê teng dibe, bi xwe ve dide. Jahriya xwe berdide laşê xwe. Ev gundiyan ha jî, bi keda xwe, ji xwe re makîna mirinê çêdikin. Girtî, bivîrê cellêd tûj dike.

Yuzbaşî Salih : Ji min re peyvên wêjeyî (edebî) nebêje, kalo! Moda te derbas bû. Tu fêma nakî. Ez dewlet im. Binêr, ez dewletî me, dewlemend im. Lê tu? Tu eşqiyayekî kevn î. Ez, yuzbaşî me. Ji bo we li vir im. Ev qereqol, ji bo ku ji we re xizmetê bike, ji xelkê re xizmetê bike, tê ava kirin. Leşkerên Tirk ji bo we...

Hemedê Kal : (*Axaftina yuzbaşî dibire*) Xizmeta we, qumandan... Singuyên we, cemsyên we, tan-

qên we, topên we... Xizmeta we ya zilmê, xizmeta we ya kuştinê...

(Gundî dest ji xebatê berdidin, lê mêze û guhdarfî dikin.)

Destên xwe yên bi rûn li serê xwe bidin, qumandan... Di vê qereqolê de, ji vî gundî, gelo dê çend kes şikence bibîne? Dê laşê çend kesan derkeve? Bêje qumandan!...

Yuzbaşî Salih : (Bi hêrs ber bi gundiyan ve diçe û diqîre) Hûn ji bo çi disekinîn û difikirin? (Ber bi çawîş ve vedigere) Kê ji wan re got rawestin?

Çawîş : Ferman ya te ye, qumandanê min!

De bixebitin, nesekinîn!

Yuzbaşî Salih : Ne tenê emrê te, zimanê te jî, gelek dirêj e, keftar! Kalê heram! Ka bêje! Ez zimanê te, an emrê te kurt bikim?

Hemedê Kal : (Bi serbilindî) Hey qumandan, hey! Dar bi birinê ji holê ranabe, divê tu rih û hîmê wê jî bibirî. Tu darê bi hîmê wê ve jî bibirî, dîsa naqede; divê tu erd û axa wê bişewitînî. Bi şewitandina axê tenê dibe? Na, qumandan, divê tu baranê bibirî. Bi birîna baranê tenê nabê, hey qumandan, tu Xweda yî, yan şeytan î?

Yuzbaşî Salih : (Xwe bi xwe) Ez niha baş fêhm dikim ku kî qomunîst e? (Ber bi Hemedê Kal vedigere) Li min binêre kalo! Li min binêre, eşqiyayê kevnare. Destê dewletê ji hesinê ye, lê lepikê pembuyî wegirtiye. Miz dide, miz dide, miz dide... Lê ku bêhna wê teng bibe û lê bixê, kokê wê jî dimiçiqîne, barana wê jî dibire! Li dijî dewletê nepeyive!

Li vî çekî binêre, ev hêza di nav makîne de, hêza dewletê ye. Anku hêz û qeweta min e. Hêza dewletê, hêza min e. Yê ku dike, yê ku jîn jî dike, ez im. Ka li tiliya min ya şahadeyê binêre... Baş binêre, ku ez tiliya xwe milîmek bilîzînim, ji neviyê te re ne dar, ne baran, ne jî tav dimîne... Dibe an nabe? Heke ez bixwazim, karim li serê van çiyana giya-yeke candar nehêlim! Eger ez bixwazim, dewlet bixwaze, em karin

van deran li we bikin cihennem!

Hemedê Kal : (Kopalê xwe li erdê dixê û radibe ser piyan) Dawiya agirê xwefî ye, qumandan! Tu jî di nav vê cihenemê de yî!

Vê gotina min ji bîr neke, em hemû di nav vê cihenemê de ne. Em hemû! Lê hinek dixwazin bikin ci-

hennem, hinek jî dixwazin bikin cinnet! (vedigere, bi tiliya xwe ya şahadeyê yuzbaşî raber dike) Cihennem tu yî, tu cihenemî, qumandan! (Dimeşe ku ji şanogehê derkeve)

Yuzbaşî Salih : (Demaşa xwe dide ber serê Zinar) Di cihê xwe de bisekine, ne xwe ezê wî bikujim!

Hemedê Kal : (Vedigere) Wê tetikê bikişîne, qumandan! Tiliya xwe milîmek bilîzîne! (Dîsa vedigere û diqîre) Cihennem! Cihennem!

Dapîr : Ma tu dîn bûyî? Tu çi dibêjî? Tiştên ku tu dibêjî, guhê te dibihîsî?

Topal Elî : (Tê û li ber qumandan çok dide) Qurbana te me, qumandan efendî!... Ez ketime bextê te... Jixwe kurekî min heye, ji min re bibexşîne... Bide xatirê Xwedê... Kurê min nekuje...

Hemedê Kal : (Diqîre) Cihennem! Cihennem!

(Qîrîna Dapîr)

Topal Elî : Qumandan efendî! Ji bo Xwedê, tu bi bext î, qusura wî nenêre! Guh nede wî! Ew êdî kal

bûye, dîn bûye, kurê min bihêle, nekuje!

Hemedê Kal : (Tiliya xwe dirêjî Topal dike) Ka lê binêrin, ka lê binêrin, li wî jinemêrî binêrin! Binêrin ku çawa seyîtî dike... Seyê kedîkirî... (Ber bi qumandan ve vedigere) Ger tu wî tetikî nekişînî, ji te bê şe-

reftir kes nîne...

(Xecê, diya Zinar, tê ser şanogehê. Di destê wê de cêrek dew heye.)

Topal Elî : (Şa dibe) Dew, qumandan efendî, dew... Dew pir xweş e, dew...

Tu li ku mayî jinik? Qumandan ji tînbûnê mir. Min ji te re negot zû were? De bîne, de hadê...

(Diçe û dewî ji destê jina xwe digre.)

Xecê : Zinar! Were, Zinar!

(Zinar, radibe û direve himbêza diya xwe. Herdû ji şanogehê derdikevin. Yuzbaşî li piyan dimîne. Elî, dew digre û dibe pêşkêşî qumandan dike)

Topal Elî : Jina min dewekî xweş çêdike, qumandan efendî! Dewê me gelek xweş e. Kerem bike!...

(Yuzbaşî, tasek dew vedixwe û diqîre)

Yuzbaşî Salih : Çawîş!

Çawîş : Emir bike qumandanê min!

Yuzbaşî Salih : Divê kalo jî bixebite! Wisa dixuyê ku dê kalo jî, ji vê qereqolê fêde bibîne!

Çawîş : Li ser serê min, qumandanê min!

Topal Elî : Hûn li çi dinêrin! Bihna qumandan efendî teng nekin! De bixebitin, bixebitin.

Çawîş : De kalo! Balyozê bigre, dest bi xebatê bike!

Hemedê Kal : (Bi hêrs, balyozê

ji destên çawîş digre û li dîwarê qereqolê dixê û diqîre) Cihennem! Cihennem!

(Yuzbaşî demança xwe dikişîne)

Yuzbaşî Salih : Kalê qomunîst!

(Yuzbaşî, Hemedê Kal dîkuje. Qîrîna Dapîr. Yuzbaşî û çawîş, ji sahnê derdikevin. Sahne nîvetarî dibe. Gundiyên karker, dest ji xebatê berdidin. Topal Elî, di quncikekî dîwê de xwe quloz dike, wisa dimîne. Xecê, Zinar û hinek mirovên din tîna sahnê. Koro aryayek dixwîne.)

Xwîna gayê reş
Zêdahî dide erdê
Di xwîna gayê reş de
Dexlê me geş dibe

Balyoza wî giran û mêr
Tevlî axê dibe canê wî

Milên wî cihê benderê

Nîrê wî pûç dikin
Di çavên wî yên mezin de roj
Di qîrîna wî ya reş de gêz

Cotê wî giran û mêr
Tevlî axê dibe canê wî

Em dipesinin gayê mêr
Di binê roj û hîvê de
Ji bo ceh û garisê

Ji bo zivistana reş a mezin

Xişma wî mezin û mêr
Tevlî axê dibe canê wî

(Lîstikvan tev, laşê Hemedê Kal hildidin û ji sahnê derdikevin. Topal Elî, tenê bi serê xwe, li sahnê dimîne. Sahne hêdî hêdî tarî dibe.)

Perdeya Yekemîn Sahneya Diwemîn

(Dapîr, li mala Topal Elî, di odayekê de, li ser laşê Hemedê Kal, kilamek li ser mêrê xwe dibêje û bi dengê nizm û tenik digirî. Xecê, rûyê Hemedê Kal dişo. Zinar, li paş li ber dîwar li ser piyan radiweste û diponije. Ji dûr ve, stranek tê bihîstin:

ax, ax rind e, egîtê min,
ax, ax xweş e
di bin çizmên dagîrkeran de,
bavê min,

roja welêt tarî ye
wek şeveke reş e
de rabe, egîtê min,
rextê xwe girêde,
tîvinga xwe hilde ser milê xwe
bi birîna xwe ya mirinê,
ber bi çiyana ve bimeşe
ax, ax rind e, mêrxasê min,
ax, ax xweş e...

Xecê : Rûyê wî paqij bû. Rûyekî xweşik, rewşen... Hîna wekî zarokê ye.

Ew 83 sal jiya. 83 sal çek wer-girt, zeviyan çand û çinî, bajaran geriya... Mîh û bizinan xwedî kirin. Hespên rind û mezin xwedî kirin. Piştî 83 salan, li piyan hat kuştin. Mirineke rind heqê wî bû. Li piyan mir, serê wî çikiyayî bû, eniya wî vekirî û ronî bû.

(Paş ve diçe û bi axînek li rûyê bavê xwe mêze dike.) Belê... Rind çêbû... (Vedigere Zinêr) Ne wisa ye, Zinar?

(Zinar naxive. Xecê radibe ser piyên xwe.) Zinar, Zinar... Were vir, kurê min; êdî divê ku tu ji miriyan netirsî, bexê min, êdî tu mezin bûyî, divê tu ji miriyan netirsî.

(Bêhdaneke kurt)

Ji mirinê netirse, Zinar...

Zinar : (Bi serbilindî) Ez natirsim!

Xecê : Ka lê binêre, ka lê binêre, çiqas xweşik radizê. Rûyê wî gelek geş e, ne wisa ye, Zinar? Rûyê wî pir geş e...

(Xecê, xebata xwe ya şuştinê diqedîne û tiştên xwe ber hev dike.)

Bavê te mirovekî pir tirsonek e, Zinar. Ji mirovên dewlemend û bihêz re koleştî dike. Tu mîna wî nînî. Divê tu wek bapîrê xwe bî. Ew mirovekî pir egît bû.

(Xecê pariyek difikire û diçe devê sandoqekê vedike.) Were Zinar! Divê tu heyf û tola bavê xwe hiîni. Ewda bapîrê xwe bistîne, Zinar!

(Xecê, axînek dikişîne û bi herdu destên xwe serê xwe digre.)

Di serê min de hiş nema. Tîfinga wî niha di bin axê de ye. Veşartibû. Ez dê wê derxim û bidim te. Divê

êdî çek neyên veşartin. Divê êdî çek neyên veşartin. Mêr, bêyî çek nabe.

(*Ji sandoqê xencerek derdixe.*)

Ev xencera ha gelekî kevn e. Xencereke rind e. Xencereke pir rind e, belê...

(*Bêhdanek*)

Zinar : Gava ez mezin bibim, ez jî dixwazim bimirim. Ez dixwazim wek bapîrê xwe bimirim.

(*Xecê, dîtirse, dicemide û dîfikire.*)

Xecê : Here hinek dar bîne bavêje tîfikê (ocaxê), Zinar. Hewa gelekî sar e...

(*Zinar derdikeve derve.*)

Topal Elî û qumandan tên hundir. Dapîr bi hêrs radibe, diqîre û digirî.

Topal Elî : Hûn çi vedixwin, qumandan efendî? Çay an qehwe?

Yuzbaşî S. : Gelek sax be, kurê min... Ez dê niha biçim. Lê divê em vê gelemşeyê

de dew û doza xwînê nemîne. Mirovê mêr dikuje jî, tê kuştin jî, çi ye yanî...

Zinar, di himbêza wî de dar, tê sahnê.

Xecê : Bîne kurê min...

Yuzbaşî Salih : (*Axaftina xwe didomîne*) Zaroyê xwe ji vê sefaletê derxe. Kurê xwe bide ber xwendinê, bila bibe mirovekî mezin. Bila wek bapîrê xwe negevize, perîşan nebe.

Sîlehê te heye?

Topal Elî : (*Bi tirs*) Welleh, bil-

(*Bêhdanek... Sahne dest bi tarîbûnê dike.*)

Zinar : Dayê! Bapîrê min sîlehê xwe li ku veşartibû?

Xecê : Te çi got?

Zinar : Bapîrê min çekê xwe li ku veşartibû?

Xecê : (*Diponije*) Bisekine lawê min, bisekine. Lez neke berxê min, lez neke. Wê ew roj jî bîn, Zinar; dê ev roja tolehildanê jî bê...

(*Tarî...*)

(*Demek şûnda, derî tê lêdan*)

Xecê : Hûn kî ne?

(*Bêdengî*)

Xecê : Ew kî ye?

Gerîla :

Em in, yadê; heval in.

(*Çar gerîla tên hundir. Piştî demek, gerilayek dest bi axaftinê dike*)

Gerîla : Elbet em dê bimirin, dayê. Hemedê Kal hîna nehatibû kuştin, qîriya-

(problemê) çareser bikin.

Topal Elî : Kerem bike qumandan efendî!

Yuzbaşî S. : Em vê meselê di navbera xwe de çareser bikin. Weke mêran! Bila tu kes tevî vî karî nebe! Te fêmkir?

Topal Elî : Min baş fêmkir, efendî...

Yuzbaşî Salih : Dê sibehê savcî were.

Topal Elî : Deriyê me her dem ji dewleta me re vekirî ye, efendî.

Yuzbaşî Salih : Aferîn, kurê min, aferîn. Ez ji te pir hez dikim. Tu dewletê diparêzî. Em bi te re dê gelek tiştên baş çêbikin.

Topal Elî : Tu ferman bide bes e, qumandan efendî.

Yuzbaşî Salih : Ez dê bedela xwîna we bidim. Bila di navbera me

leh tune qumandan efendî. Ji xwe...

Yuzbaşî Salih : Netirse kurê min, jî min netirse. Em êdî dostê hev in. Eger sîlehê te tune, em sîlehê bidin te. Him jî, ji yê rintirîn. Em dikarin cebixane bidin te. Mêrkuj heye, terorîst heye, ne wisa ye?

Topal Elî : Canê te sax be, qumandan efendî! Dewleta me sax be!

Yuzbaşî Salih : Sibehê were konê min. Dê savcî beg jî were. Min ji muxtar re jî got, bila savcî beg bibe mêvanê me. Sibehê zû miriyê xwe rakin. Bila nemîne germayiyê. Bîhn dide...

Topal Elî : Ji xwe zaf pîr bû, qumandan efendî. Ew dê ji xwe bimra...

Yuzbaşî Salih : De kurê min, serê we xweş be. Ez diherim.

bû û gotibû "cihenem"! Ev gotineke beredayî nîne. Kurdistanê kirine wek cihenemê. Hîn jî dikin. Ew zilmê dikin û dikujin. Ew mirin û nemayî ne. Em jî, jîn û heyat in. Belê, Kurdistan dê bibe cihenemeke mezin, lê ne ji bo me, ji bo dijmin. Lê di dawiyê de, wê bibe bihişt (cînet). Yê ku wê bikin cînet em in. Em dê şer bikin. Em dê tola Hemedê Kal hilfin. Ev doz, dozeke mezin e. Em dê heyfa şehîdên Kurdistanê tev bistînin. Ew û heyfa wan, Kurdistanê azad e. Kurdistanê azad, serbixwe û yekbûyî.

De rabin, em dê şehîdê xwe, bi awayekî baş û bi serfirazî bidin axê.

(*Laşê Hemedê Kal hildidin û derdikevin derve.*)

=====**dumahîk heye**=====

tew tew dînê

Cemîla CELÎL

Allegro

Ez ne dînim, te ez dîn ki_rim, hay-la dî_nê,
Ez ne dî_nim, te ez dîn ki_rim, t'ew, t'ew, dî_nê.

Ez ne dîn im, te ez dîn kirim, hay-la dînê
Ez ne dîn im, te ez dîn kirim, tew, tew, dînê.
Çol û peseran wergirin, hay-la dînê
Ez gunî bûm kedî kirim, tew, tew dînê.

Konê bavê te giran e, hay-la dînê,
Şêniya bavê te giran e, tew, tew dînê
Barkirî ga û garan e, hay-la dînê
Tirsa min ji Roma giran e, tew, tew, dînê.

Konê bavê te hindik e, hay-la dînê,
Şêniya bavê te hindik e, tew, tew, dînê.
Barkirî ga û golik e, hay-la dînê
Tirsa min ji Roma hindik e, tew, tew, dînê.

Vî Feratî nale-nal e, hay-la dînê,
Vî agirî nale-nal e, tew, tew, dînê.
Ber xwe anî koç û qal e, hay-la dînê
Memkê dîna min sêvê tel e, tew, tew, dînê.

Vî Feratî xuşe-xuş e, hay-la dînê,
Vî agirî xuşe-xuş e, tew, tew, dînê.
Ber xwe anî qal û qirş e, hay-la dînê
Memkê dîna min sêvê tirş e, tew, tew, dînê.

navên bajar, bajarok û gundên Kurdistana Bakûr

Xwendevanên delal, ji vir pey de, em dixwazim ku navên bajar, bajarok û gundên Kurdistanê yên ku ji aliyê dewleta Tirk a dagîrker ve hatine guhertin, biweşînin.

Xwendevanên me yên delal, daxwaza me ji we ev e : Heke di destê we de, di vî warî de xebatek heye, ji me re bişînin; heke tune, lê bigerin navê bajarok û gundan fêr bibin û dîsa ji me re bişînin.

Bedlîs - Navend

(Gundên ku bi navenda bajêr ve girêdayî ne)

Çûkûş	: Tabanözû
Qerebo	: Aşağıkarabağ
Xiloling	: Kömüryakan
Ximçûr	: Tatlıkaynak
êlnêp	: Çalidüzü
Kamax	: Dörtağaç
Kerp	: Konuksayar
Merkok	: İçmeli
Papşên	: Yumurtatepe
Perxend	: Kireçtaşı
Samo	: Yaygın

Çilxûr = Çukur

Norşên	: Güroymak
Morxa Jêr	: Aşağı Kolbaşı
Balekan	: Yemişveren
Bizatûn	: Kavunlu
Boryan	: Oduncular
Çapkîs	: Üzümlüveren
Çitak	: Çitak
Serê Golê	: Gölbaşı
Xesq	: Kuştası
Kisxan	: Arpacık

Kotnî	: Gürkırı
Mişaxşên	: Değirmenköy
Mişkan	: Kaleli
Mazek	: Sütderesi
Misûrî	: Kekliktepe
Nîst	: Yazıkonak
Pav	: Yamaçköy
Pavik	: Cevizyatağı
Pêrtûk	: Çallı
Sêz	: Bölmedere
Sifit	: Saklı
Şêxan	: Çayovası
Taxtelû	: Tahtalı
Morxa Jor	: Yukarı Kolbaşı

Sîmek = Doğruyol

Hêvrês	: Bölük yazı
Eleq	: Bayramalan
Arpêt	: Kokarsu
Oleka Jêr	: Aşağıölek
Germav	: Ilıcak
Xumaç	: İçgeçit
Hora Kurdan	: Yukarı Balcılar
Hora Şêxan	: Aşağı Balcılar
Helhak	: Boztepe
Kiştonîk	: Yolalan
Qultîk	: Arıdağ
Korcan	: Akçalı
Kut / Kût	: Konaç
Mexribyan	: Keklikdüzü
Paxs	: Üçkardeş
Pâpiznêx	: Başmaklı
Sanis	: Geçitbaşı
Wanik	: Dereağzı
Vêrvan	: Yolcular
Oleka Jor	: Yukarıölek
Alokan	
Arziving	
Kulibîk	

Wanex
Pêrtaz
Avaçeman
Qaripat
Qerqoş
Şêxciman
Şênê

Şetek = Ortakapı

Dûxan	: Sarıkonak
Çemana Jêr	: Aşağıçeman
Baykişen	: Beşkaynak
Bocan	: Yeşilsirt
Xaçûkan	: Ağaçdere
Hewênis	: Esenburun
Herde	: Çobansuyu
Hersot	: Kınalı
Hevek	: Cevizdalı
Hormiz	: Ağaçköprü
Qonaxdere	: Karınca
Kermete	: Yarönü
Leylekan	: Uçankuş
Lêrd	: Kayalıbağ
Sap	: Dikme
Sîzan	: Düşkaya
Sivar	: Konalga
Şêxciman	: Çeltikli
Tuyê	: Direktaş
Yeço	: Ünalı
Çemana Jor	: Yukarı Çeman

Qesrik = Narlıdere

Îngol	: Ağaçpınar
Miryanis	: Ayrancılar
Riclek	: Tanrıyar
Sîzan	: Sarpkaya
Tiphî	: Karbastı

Bedlîs / Elcewaz
(Bitlis / Adilcewaz)

Sîpana Jêr	: Aşağı Süphan
Cangiran	: Cihangir
Xaskundûrûk	: Bahçedere
Kuçerî	: Erikbağı
Kazuxan	: Yolçatı
Murxus	: İpekçayır
Nurşêncix	: Harmantepe
Wêranqaz	: Çanakyayla
Sîpana Jor	: Yukarı Süphan
Mustafa	: Yıldız

Arın = Göldüzü

Akçira	: Karşı
Ariçkûs	: Kavuştuk
Xirabesork	: Örentaş
Hêkesor	: Gümüşdöven
Horans	: Karşiyaka
Qerekeşîş	: Yarımada köyü
Qereşêx	: Karaşeyh
Kazik	: Aydınlar
Melefadil	: Mollafadil
Norşên	: Heybeli
Parxat	: Esenkıyı
Pêşnekomir	: Kömür
Dêrê	
Kanzak	

Bedlîs / Xelat
(Bitlis / Ahlat)

Hêrsong	: Yuvadami
Xasûk	: Kırkdönüm
Hinin	: Çatalağzı
Karmûç	: Yeniköprü
Qûşxane	
Sifresor	: Kınalıkoç
Suxurt	: Serinbayır
Sorê	: Uludere
Têxût	: Taşharman
Zaxik	: Seyrantepe

Pirxûs : **Ovakişlı**

Axçewêran	: Akça Ören
Birik	: Gedikpınar
Cizîrok	: Dilburnu
Develik	
Xanik	: Çukurtarla
Xiyartang	: Gölgören

Xanik	: Otluyazı
Kêrs	: Kırıkkaya
Kuştiyan	: Alakır
Mêzik	: Burcukaya
Nazûk	: Nazik
Tepewang	: Güzelsu
Viştung	

Bedlîs / Xizan
(Bitlis - Hizan)

Ataran	: Kapısuyu
Azgûr	: Yığınkaya
Best	: Oymapınar
Gulpîk	: Süttaş
Xeyda	: Sırmaçek
Xelepor	: Yolbilen
Hirît	: Çökekyazı
Xoros	: Horozdere
êz	: İçlikaval
Kilîbyan	: Budaklı
Mezrewerebîn	: Karlitepe
Patyar	: Koçlu
Prûnis	: Gökçimen
Selih	: Güreçe
Şên	: Aladana
Kûlat	: Gökay

Xakêf = Hakîf

Şêrêz	: Akşar
Bûsakan	: Ağılözü
Hêşet	: Kolludere
Os	: Kayadeler
Ûrûn	: Eren
Ûçum	: Sürücüler
Simas	: Sağınlı
Çirçax	: Kalkanlı
Gêrvês	: Ekintepe
Nûrs	: Kepirli
Ûbîn	: Döküktaş
Pisyar	: Harmandöven
Reşan	: Sağırkaya
Şêrnîs	: Sarpkaya
Giran	: Ballı

Bedlis / Mutkî

Avetax	: Taşlıpınar
Batılmış	: Akıncı
Çeman	: Çaygeçit
Xaştax	: Çatalsöğüt
Mizûk	: Dereyolu
Nizin	: Yenibağ

Seransor	: Alatoprak
Tetwan	: Sekiliyazı
Tax	: Yumrumeşe
Aspincêr	: Üstyayla
Mezrê	
Birkux	

Xwêt = Huyut

Tap	: Kavakbaşı
Gûzik	: Kocalniş
Hawark	: Erler
Kizank	: İkişler
Kor	: Çığır
Korsvak	: Yenidoğan
Parsing	: Boğazönü
Pixung	: Araplıseki
Taxwang	: Uran
Oxîn	: Yukarıkoyunlu
Taxîsor	: Çitliyol
Tixp	
Xaçinan	
Sixirs	
Pixung	
Pîrîvan	
Gudîşkan	
Qulayî	
Waran	
Serkovî	
Pilçuk	
Şinist	
Şamyan	
Ginut	
Mezra Eladin	
Arînok	
Mehbûban	
Sinişta Sêdû	
Birkux	

Kolanis = Geyikpınar

Horsênk	: Kayran
Hixik	: Çiğdemalan
Kosak	: Koşak
Qeyseran	: Tolgalı
Kurtiyan	: Kapıkaya
Tarh	: Yuvalıdam

Meydan = Meydan

Herpus	: Taşboğaz
Îrangotî	: Kovanlı
Keybûran	: Gümüşkanat
Kinzo	: Salman
Kuran	: Uzunyar

Merment	: Bağarası
Misî	: Açıklan
Niç	: Çatalerik
Şên	: Kaşıklı
Tirkanat	: Üçadım
Gîsk	
Nuxab	
Şênik	
Kaşax	
Piritûk	
Oxsa	
Kerxo	
Silind	
Çeman	
Mîsor	
Nixûn	

Bedîs / Tatwan

Edebax	: Adabağ
êleman	: Örenlik
Çilxor	: Benekli
Engesor	: Dalga
Xaxrêf	: Küllüce
Kizwak	: Kıydüzü
Zixak	: Sarıkum
Şêxmîran	: Şemiran

Kotom - Küçüksu

Balekan	: Çalidüzü
Ent	: Eğritaş
êz	: Çevre
Qemer	: Obuz
Kurtikan	: Tokaçlı
Nêl	: Koyunpınarı
Sak	: Kırkbulak
Sûlû	: Dibekli
Şikranis	: Yoncabaşı
Paşwask	
Xiyartank	
Sapor	

Reşadiye

Sorp	: Yelkenli
Axusto	: Köprücek
Aşnak	: Budaklı
Çangis	: Dönertaş
Çorsên	: Düzcealan
Xerzît	: Koyluca
Axkisa golê	: Göllü
Hacıyan	: Suboyu

Engesora Hebeyan	: Gürtepe
Kancas	: Sollica
Kûta kisanê	: Sarıdal
Kina Sor	: Yediveren
Komiş	: Çanakdüzü
Kirtvan	: Çavuşlar
Ovans	: Kuruyaka
Orans	: Anadere
Bêluh	: Alacabük
Poxe	: Tosunlu
Pirûs	: Koruklu
Siyamîrf	: Kısıklı
Şahmanîs	: Bololan
Avetax	
Kûta Uransê	: Pertevkût
Ariskox	
Por	
Hurûntûs	
Xaxus	
Wanika deştê	
Pûrkanis	
Pax	
Pindvanis	
Exdat	
Şirînşas	
Kendivê	
Birakom	
Ximis	
Kindirans	
Miroş	
Televêr	
Hirnik	
Engesora Uransê	
Panças	
Înzan	
Birîkar	
Vartinis	
Xeynat	
Zulûl	
Alan	
Askirî	
Kerp	
Andewîn	
Kiryaç	
Çûwar	
Salês	
Alekan	
Çemê xanê	
Pêrtek	
Wenika kavarê	
Axkûsa Kavarê	
Canas	
Dergeh	
Zap	

Şehîdên Nemir

Sala nod û didowan
serhildana Kurdan
xewa dijmin direve
ji ber êrîşên merdan
geş bû şerê xweşmêran
li her derf wek şêran
ji bona azadiyê
malû canê xwe berdane

Egîd û şêrên çîyan
bûn rehberê gundiyan
berê wan dane dozê
da xilasbin ji qeydan
Doza kawayê hemdem
da lê xwedî bibin em
wan dara azadiyê
bi xwîna canê xwe avda

Qada herçar hevalan
li her dem û sersalan
dijî li dilê xortan
dilê zana û xwenda
da ku dara wa çandî
ew gula wan hebandî
dî dilê xwe de şîn kin
tu baroz neyên serda
Wekî zekya Amedî
li doza wan bû xwedî
bi destê xwe bilind kir
Alaya ser bilinda

Rehşan bû wek stêrkan
dil paqijîr ji zêran
dikir gazî şiyarbin
dî nav pêta agir da
Dî rêça wan de bê jmar
ji qîz û xortan hezar
wek Zînet û Ceyhanê
şehîd bûn di wê rê da

şehîd lew bê jmar in
sed rehmet bibar liwan
nîşana azadî ne
pîroz in li hemî erda
bîst yek ta bîst û heştan
kom bin li çîyan û deş-
tan

bi şahî û bi şîn bin
ji bo karwanê şehîdan
her der şîn be dara me
pîroz be sersala me
gulên kesk û sor û zer
şîn bin li bajar û gundan
Bêkon Pojan jar û sist
ji kovanan wiha rist
ji ber jana serê xwe
ji can dil keser da.

Bêkon POJAN

NAMEYÊN XWENDEVANAN NAMEYÊN XWENDEVANAN

Sayın Mezopotamya Kültür Merkezi Yönetici ve Çalışanları,

Öncelikle sizlere sevgi, saygı ve güzel uğraşlarınızda başarı dileklerimizi iletiyor, en içten duygularla kucaklıyoruz.

Halkımızın kültürel sanatsal güzelliklerinin açığa çıkarılmasının tarihsel anlam ve öneminin, gelişen özgürlük yürüyüşü bağlamında yarattığı-yaratacağı etkinin boyutu, ortaya çıkarılan değerler üzerinde boy verip geliştirecek yaratıcılıklarla daha da gelişip, güçlü gerçekliği ifade edecektir.

Halkımızın öncüsü rehberliğinde ayağa kalkarak güçlü adımlarla destansı yürüyüşünü yaratması ve keşintisizleştirilmesi, kültür-sanat alanında görkemli olanaklar sunmaktadır. Biraz çaba, biraz kararlılık, yaratıcılığın kendisi olacaktır. Bu konuda çabalarınızın temel bir işlev üstlendiği gerçekliği, sizlere daha fazla fedakarlığı, coşkuyu, özveriyi getirdiğini biliyor, bu çabalarınızla manevi birliktelik içinde olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Ancak manevi birliktelik yetmiyor ve bu konuda bizlere de büyük görev ve sorumluluklar düştüğünü de biliyoruz. Çabalarımızın manevi desteği aşması konusu temelinde olması gerektiği gerçeği, bizlere de kendimizi aşmayı dayatıyor.

İçinde bulunduğumuz özgül koşulların daraltıcı ve sınırlandırıcı olduğu da biliniyor. Fakat özgül koşullar çerçevesinde yapılması gerekenleri kazanıma ve ürüne dönüştürmek, buradaki darlıkları biraz aşmaktan geçiyor. Beyaz terörün kişiliklerde yarattığı tahribatın kültürel boyutu, yığınla ihtiyacı da doğuruyor. Bu, salt düşünsel alanla aşılmakla sınırlı değildir, bu yetmiyor. Pratik ger-

çeklik, düşünsel alanda güçlenmenin de teminatı oluyor.

Buradaki kültürel sanatsal çalışmalarımız kapsamında ihtiyaç duyduğumuz kitaplar var. (*) Bu konuda yardımcı olmanızı istiyor, bekliyoruz. Ve şimdiden teşekkürlerimizi iletiyoruz. Ayrıca sizden bir başka istemimiz, bloğumuza gelmeyen ve ihtiyacını duyduğumuz REWŞEN'in bize de gönderilmesidir.

Başarılar...

Mehmet DOYMAZ
E Tipi Cezaevi, 9-13 Koğuş
AYDIN

Xebatkarên Hêja,

Li ser alfaba Kurdî gelek nivîsar û name di kovara Rewşen'ê de hatin weşandin.

Makînen nûjen ên nivîsan wek komputer (bilgisayar) telefax û hwd. bi kîjan tîpan dinivîsan, ji tîpên elfaba me kîjan tîp di vê standardbûnê de cih nagrin, divê em çawa vê pirsgirêkê çareser bikin û bibin xwedî alfabeke bê kemasî. Em heta bersiva vê pirsê bi awayekî zanistî di ronahiya zmanasiya nûjen de nedin, em nikarin xwe ji guftûgoyên li ser elfaba me ku dewam dikin, xelas bikin. Ez di nivîsara xwe de dixwazim dîtin û ramanên xwe yên li ser elfaba Kurdî ya bê kêmasî û bi tîpên standard pêşkeşî we bikim.

1- Pirsgirêka dengên di nav tîpên ç k p t de veşartî:

Dengên ç k p t yên "hişk" dengên bingehîn ên Kurdî ne. Girîngiya bingehiya wan ji hoyê (şertê) wate guhertinê tê. Her dengê di zimên de nabe dengê bingeh-

(*) Değerli Okurlar;

Cezaevlerinden kitap talebi gibi haklı istekler sık sık Kültür Merkezi'ne iletilmesine rağmen, ne yazık ki, mali ve personel güçlükler içinde bulunan merkezimizin bunları karşılaması mümkün olmamaktadır. Aşağıdaki liste, yukarıda adresi yazılı Mehmet Doymaz tarafından blok adına istenmiştir. Elinde olan ya da imkanı olan okurlarımızın ilgisine sunuyoruz:

1. Kürtçe-Türkçe/Kürtçe Fransızca/Kürtçe-İngilizce Sözlük (Sosyal Yayınları)
2. Kürtçe Grameri, Emir Celadet Bedirxan (Doz Yayınları)
3. Kürtçe-Türkçe Sözlük, J. Blau (Sosyal Yayınları)
4. Gramera Zimanê Kurdî, Qanatê Kurdo (Doz Yayınları)
5. Ferheng, D. Îzofî (Deng Yayınları)
6. Kürtçe Dilbilgisi, A. Balî (Alan Yayınları)
7. Kîne Em?, Cegerxwîn, (Med Yayınları)
8. Şefeqa Lenîn, Cegerxwîn, (Med Yayınları)
9. Dîroka Kurd û Kurdistanê, A. Tîgrîs-A. S. Germiyani (Doz Yayınları)
10. Gotnê Pêşya Kurda, H. Deniz (Kaynak Yayınları)
11. Hevisîna Rêzimanê Kurdî 1-2, F. Huseyn Sagnîç, (Melsa Yayınları)
12. Kürtçe-Türkçe Sözlük, A. Dicle

hîn. Di Kurdî de jî wekî hemî zimanên din, dengên ku bingehînin nînin hene. Divê em xwestina Osman Sebrî bi cih bînin. Bi **ç k p t** yên hişk, an jî yên nerm, kîjan hindiktirîn in divê em wan "kh, ch, ph, th" binivîsin. Wekî di encam û lêkolîna nivîsara S. Rêving' de tê gotin "k" yên adetî an jî yên nerm ji yên hişk kêmtir in.

Bi dîtina min ne tenê "k" yên adetî "ç, p, t" yên adetî jî ji yên hişk kêmtirin. Kurdên Sovyetê hîna jî, "ç, k, p, t" yên adetî an jî yên nerm bi tîpên "ç, k, p, t" dinivîsin.

2- Pirsgrêka tîpên alfaba Kurdî yên ku standart nînin.

Ji tîpên alfaba me sê dengdêr "ê, û, î" û du bêdeng (dengdar) "ç, ş" standart nînin. Ev tîp bi makînen nûjen ên wek komputer û hwd. nayên nivîsandin. Bi vê rewşa xwe asteng û diwariyan derdixînin pêşiya me. Eger em xwe ji alfabetîzebûna Tirkî û hîkariya alfabetîzebûna Tirkî xelas nekin, em jî mîna Tirkan nikarin xwe ji çewt nivîsandinê xelas bikin. Ji ber ku îro êdî hemî makînen nivîsan yên nûjen bi tîpên standart amade dibin.

Divê em van tîpên nestandard bi dîftongan re biguherînin. Heta niha min dixwest ku em dengê "ê" bi tîpa "ê" ya Fransîzî binivîsin. Lê ez dinêrim Fransîz jî dixwazin wan tîpên xwe yên standart nînin bavêjin, di şûra wan de tîpên standart bikarbînin.

Alfabeke bi tîpên standart bê dîftong amade nabe. Hejmara dîftongên zimanên Ewropî yên me zedetir in. Dîsa jî di hînbûna zmanê xwe de rastî diwariyan nayên.

A- Tîpên alfaba Kurdî 26 in.

1- Tîpên gir: A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z.

B- Dîftongên alfaba Kurdî 8 in: CH, KH, OU, PH, SH, TH, UE, XW

Rojhat AZADÎ

Birayên hêja yên kovara Rewşenê,

Piştî gelek silavan, ez şadî û serketina we ji bo xizmeta ziman, ferheng û çanda Kurdî ji yezdanê mezin dixwazim.

Dostên delal, birayên Rewşen, ez navnîşana xwe ji we re dinivîsim, ku hûn ji min ra kovara Rewşenê û rojnameyên Kurdî bişênin. Her wisa ez dê ji we ra kovar, pirtûkên Kurdî û gotar bişênim. Ez bi Kurdiya Soranî dikarim binivîsim

Dostên delal, gava ev nama min gihîşte destê we ji min ra xeber bişînin ku ji we ra gotar bişênim, lewra nizanîm gelo ev name gihîşte destê we, ya na? Her wisa ji we re kîjan cûre kitêb û pirtûkên Kurdî yan Farisî lazîm in û hûn çî dixwazin, ji min ra binivîsin.

Ehmed ŞERÎFÎ
Mehabad
Kurdistana Rojhilat

Değerli Rewşen Çalışanları,

Welat gazetesinin 33, sayısındaki bir haberde bir alfabeye komisyonunun kurulduğunu ilgilyle okudum.

Kürtçe, uzun bir zaman dilimi içinde ağır asimilasyonist baskılara maruz kalmasına rağmen, güçlü yapısı sayesinde yazılı alan, konuşma alanına göre "bakir" kalabilmiştir. Yazılı alanın tersine, ulus bireyleri arasındaki sözlü iletişim bozulmuş ve bireyler yazılı tekstlere yabancılaşmıştır.

Bu olumsuz süreci tersine çevirmenin ve bu bozuk sözlü iletişimi restore etmenin ilk adımı yazılı basını "konuşmak" ve geniş kitlelere ulaştırmanın etkin yöntemlerini keşfetmektir.

Bence alfabe oluştururken insanların fiziksel, psikolojik zaaf ve yeteneklerini kaale almak lazım. Ben alfabe için trafik işaretlerine benzetirim. Yani karakterler dikkat çekmeli, okuma akışını kesmemeli ve ilk bakışta algılanmalıdır. İyi bir alfabe hem bilgisayar uyumlu hem de ergonomik olmalıdır.

Sonuç olarak alfabe komisyonunun kurulması kararını çok olumlu bir adım olarak değerlendirmek gerekir. Ancak bu komisyon siyasetler üstü ve tüm ulus için bağlayıcı olmalı. Bunun için herkese çağrı yapılmalı ve herkesin görüşü alınmalıdır. Ancak bu şekilde bu alfabe karışıklığına so verebiliriz.

Kardeşlerim, bu ağır koşullar altında göstermiş olduğunuz olağanüstü çabalarınızı hisetmemek imkansız. Hepinize başarılar diler, en içten selamlarımı sunarım.

N.ERPOLAT

Serketin Nêzik e

Serketin nêzik e
bi livbaziye gerîla
hildiweşe sengerê neyar.
dikeve dest, bost bi bost
axa welat.

Serketin nêzik e
guh bide û lê binêre.
dayîk nagirîn, zarok naqîjin.
êrîş dibin ser dijmin
bê perwa.

Serketin nêzik e
beramberê mirin, jîyan
beramberê dîî, azadî,
hêvîdar e ji rizgariyê, dimeşe.
gelê MEDYA

Ber bi serketinê ve.

Mamosteyê DILXWAZ
FARQÎN

F E R H E N G O K

agirkuj	: ateş söndürücü	koçi	: hicrî
alif	: hayvan yemi	lê (li + wî-wê) çûn	: ona çekmek, ona benzemek
avbend	: baraj	minak	: örnek
avdang	: kova	nadîde	: ender görülen
avdev	: salya	nifş	: nesil
avjen	: tulumba	nivîn	: uyumak
bajarok	: kasaba	payîn	: gözetmek, beklemek
bêjekar	: konuşmacı	pepûla	: kelebek
biwêj	: terim	perperok	: kelebek
bîrdozî	: ideoloji	peyam	: haber
bîstek	: bir an, bir lahza	pêk anîn	: yerine getirmek
çalak	: faal	pûyîn	: serpilmek
çik	: dik	qerewîl	: nöbet
çikandin	: dikmek, dik koymak	qûşxane	: tencere
dilmanî	: küskünlük, hoşnutsuzluk	rewitîn	: yaprak dökmek
dilxişûş	: kuşkucu	sîtil	: kazan
dûn	: sıvamak	sûn	: bilemek
gan	: çiftleşmek (bigê)	şik	: kuşku
havil	: yarar	şiverê	: patika
hemîn	: madem	temen	: ömür
hevkar	: meslektaş	têgih	: anlam, kavram
hevpar	: ortak	veniştin	: konmak (kuş)
hilawistin	: asmak	viritîn	: tehlikede olmak, yıkıma doğru gitmek
jentîn	: vurmak, taramak	wekok	: örnek
kapan	: basamak	xişûş	: teredût
kezixandan	: budamak		

Çîroka Helîmê

Beşîr BOTANÎ

Helîm keçeka 13 salî ye li gundek ji gundên Botan jiyabû (Girgê Emo - Zaxo). Her dem bi keçan re dihate kaniyê û lawekî cotyar hejê kir... Careke Helîm bi keçan re nehate ser kaniyê, lawik bêzar bû û nezanî ji ber çî... Ya ji wî ve Helîm nexweş e. Paşê wî dît ku Helîm bi tenê tê ber kaniyê û zanî ku ew her ya wî ye. Û diyar e ku wê divê delîveka bide wî û pêre baxive... Ev herdû evîndarên he digehine hev, lê dûmahîka evîna wan jîn li wan tal dibe. Û dêbavên Helîmê dota xwe nadine lawî. Edî wî Helîm revand û bire gunda Girka Mehmê Emoyê. Ûzêrî birayê Mehmê Emoyî evîna wan pîroz nekîr û nepejirand, paşê Helîm dayê destê dêbavan. Hingê cengeka mezin li Cizîra Botan li navbera Kurd û leşkerên Osmanî dibe. Bi hezaran Kurd tene girtin û kuştin, û Mehmê û Ûzêr du kes ji wan yên ku li zindanê tèn kuştin. Yarê Helîmê jî, birîndar bû û bû mişext û derbider.

Strana Helîmê

**Muzîk: Kurdî-Beyat, Heyranok
Naverok: Lawik**

Lêlê Helîm Reben,
were were were were
lê wer Helîmê

Canê ezê çî b'kim,
Ji derdê hevînê

Lêlê kiçkê dînê rebenê
te tengziravê, soreşînê

Ax were were were were
ax yar Helîmê

Lêlê kubarê l'xekê tehlê,
l'mî' şîrînê

Ax eman eman eman eman
ji derdê vê jînê

Lêlê Helîm reben, li gundê me
sê kanî ne

Canê ev sê kanî av-tazî ne
Eman ramûsanên me

şepalê helalî ne
Ax were were were were

ax yar Helîmê
Mi' go' l'xekê kirêtê

l'ber dilê min ciwanê
Ax eman eman eman eman

te reşrîhanê

Lêlê Helîm reben, te d'go'
ez we nakim, ez we nakim

Kirasekî melesî kitan,
l'xwe nakim

L'serê Sîpanê Xelatê befr û bager e
û ez îdare nakim

Ax were were were were
ax yar Helîmê

Kiçkê dînê de rabe xwe berhev ke,
çavê mi' di rê da

Ax eman eman eman eman
teşî d'rêsî l'ber malê da

Lêlê Helîm reben

te fîstansorê Amêdiyê

Canê te kofîxwarê Dihokiyê
Canê te şûtikrengînê Şernexiyê

Hawar e de ramûsanekê
b'de min, bi xweşiyê

Ax were were were were
ax yar Helîmê

Ji bänderê ezê te birevînim
û dîr bikevim ji vê derê

Ax eman eman eman eman
te bejinbilindê, xizêmzerê

Lêlê Helîm reben,

were were were were,
delalê were

Canê singê te zozan e,
ezê bibim j'xwe re
Eman pevçûna me hemya j'ber te
bû, b'top û xencer e

Ax were were were were
ax yar Helîmê

Mi' go' zozan xweş bûne,
em dê çînê

Ax eman eman eman eman
l'wî çiyayî, l'Fereşînê

Lêlê Helîm reben,

were were were were,
ax yar delalê

Canê ez nexweş im, l'nîva malê
Xwezî j'xêra Xudê ra em bibayna

bûk û zava, l'serê vê salê
Ax were were were were,

ax yar Helîmê
Hewar e mirî me û de nîzîk be ji min,

hey dengbilûrê
Ax eman eman eman eman

te çavreşê, gulîhûrê

Gundîno j'ber min Helîmê

l'tara jorî, tenûr dada

Rabû û l'tara navîn, medrûm bada
Hewar e û l'tara xwarî, rîhan av da

Xwezî Xudê miradê me hasil kiriba
Nav doşek û lihefê qedîfê da

Ax eman eman eman eman
j'derdê vê dinyayê

Gundîno, mi' Helîm dît û
mi ew nas nekîr

Mi' ew revand Girka Mehmê Emo,
û qebûl nekîr

Hewar e Ûzêr birayê Mehmê Emo
l'mî' mar nekîr

Ax ne mînim ne, mînim
j'bo yar Helîmê

Dinê lê dinê xwarna gurî bizinê,
ev çî jîyan e

Ax eman eman

Botan ava bû û niho wêran e

- HEW -

Jêder: Ez vê stranê ji pîra Bedriya Cizîrî (74 salî) fêr bûme, wisan ji dayika xwe. Û çîroka wê jî, ji Naza Goyanî... (Beşîr BOTANÎ)

w e l a t o

KAWA

kurê min, lawo!
 nayê guhê te dengê Kawa
 vaye çend hezar sal in
 di nav zîncîr û zindanan de
 di nav zilm û kuştinê de me

dota min, keçê!
 nayê guhê te
 qêrîn û gaziya min
 me bi şîrê sipî mezin kirin
 ev zarokan
 niha xwîna sor dirije
 li ser wan

hûn dilê min
 ez li çar perçan dinalim
 wek zelzele dihejîm
 bavêjin tirs û xofê
 Ji dilê xwe
 şer wek agir pê dikeve
 di nav dilê min de
 zarokên min, lawên min
 keçê min, kal û pîrên min
 ezê ji dijmin re bibim gor
 ji serhildanê re bibim roj
 cejna min, ew roj e ku
 hûn li ser min hêşîn bin
 û rengê kesk û sor û zer
 bigere li ser min
 wekî bayek germ

welato,
 doza me
 serxwebûn û azadiya te ye
 li vê dinê
 jana dilê te
 bi cejna Newrozê
 bibe şayî
 û nemîne li ser te
 zilm û koletî
 tu bi deşt û zozanan
 bi gund û bajarên
 dê kengî serfiraz bibî
 ezê bikenim wê demê bê xem

hûn dolê min
 heyfa min ew e kû,
 cahşê nav we

dernaxin ji stûyê xwe
 şebeka koletiyê
 li çar ciyan dimêjin xwîna min
 ev neyaran
 hûn yek bin,
 doza min bilind kin wek çiya
 ezê wê demê
 bişewitînim bi agirê Newrozê
 ew dijminên ku
 xwîna min dimêjin li çar ciyan

welato,
 em bûn li girtîxanan
 di nav zilmê de
 hêz nema di dêst û piyê me de
 xew neket çavê me
 xwarin û vexwarin tunebû
 heya kuştina me,
 lê dîsa me doza te nexist
 nav dest û lîngan
 keç û xort
 bi canê xwe
 pê xistin agirê Newrozê,
 em dizanin ku
 heta tu azad û serbest nebî
 roj dernayê li ser me,
 û jiyaneke rind nayê ber me

roj bi roj
 sal bi sal
 dê xerabtir bibe jiyân
 heta serhildan mîna govêndê
 bi çar aliyên te nekeve

hûn dewlên min
 ez ne ji Romî re
 ne ji Ereb re
 ne ji Ecem re
 nabim erd
 nabim welat
 jiyana min ji bo we ye
 ez welatê Kurdistan im

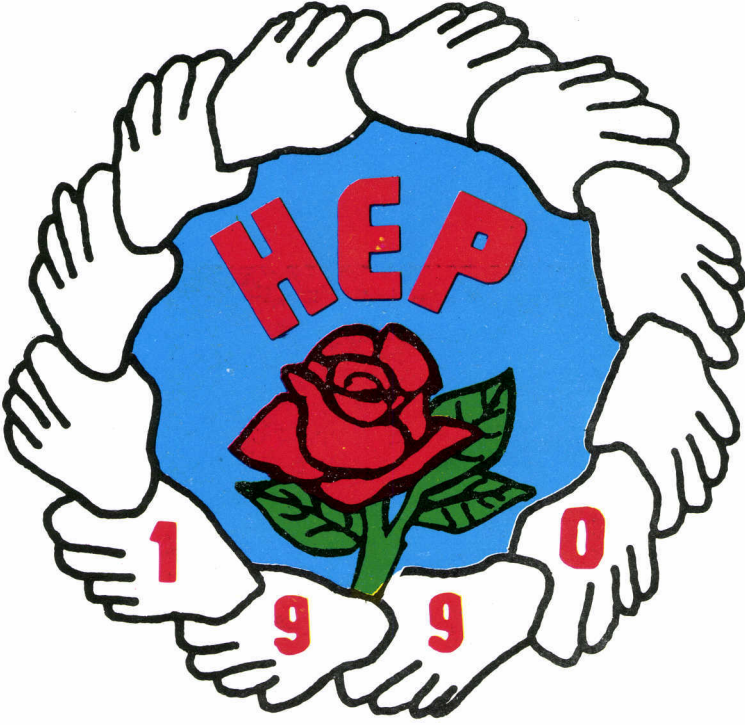
pênc hezar sal in
 ez gula kesk û sor û zer im
 ez dilê sipî me
 germ im wek xwîna sor

girtî me bi çar alîdor
 rabin êdî sebra min nema
 hêrsa min wek kêreke tûj e
 bes e koletî
 dixwazim serbestî û azadî

welato
 em te nadin û nahêlin
 ji Rom û Ereb û Ecem re
 heta canek bimîne
 li ser deşt û çiyayên te
 ji bîra me naçe
 Dêrsim, Agirî û Helebçe
 her stranekî me dibe wek top û
 tîfing
 em Kurd in û keç û lawên te ne
 sebra hezar salan
 li piştta me pir giran e
 em li her çar perçan
 kevir dihêrin
 xwelî dixwin
 û em te nahêlin li bin lîngan

hûn dewlên min
 diqîrim, bang dikim
 erd û ezman dikim yek
 û ji dijmin re dikim gor
 ji bo serxwebûn û azadî
 ezê bi xwîna sor
 xwe bişom
 heta ala min bilind be
 û bigere li ser min.
 tu sebra hezar salan î
 di nav dilê min de
 bes e êdî diteqim
 wek top û tîfîngan
 ez dayka Kawayê Hesinker im
 di çavên min de tirs,
 di dilê min de xof tune
 bi çar perçên xwe ve radibim
 bitirsîn ji min
 ey dijmin!
 ez Kurdistan im
 û dayika Kurdistan im

KAMUOYUNA

Halkların mutluluğu, zulüm ve soygun düzeninin ortadan kaldırılması ve düzene alternatif olma amacıyla kurulan partimiz, diğer siyasi partilerden çok farklı bir programa sahiptir. Partimiz Türkiye’de birçok sorunun yanında öncelikli olarak demokrasi ve özgürlük mücadelesini kendisine ilke edinmiş bir siyasi partidir. Bu mücadelede katledilen parti yönetici ve üyelerimizi saygı ve rahmetle anıyoruz.

HEP’İN BUGÜNE KADAR ÖLDÜRÜLEN YÖNETİCİ VE ÜYELERİNİN LİSTESİ

1. Vedat AYDIN
2. Remzi İL
3. Harbi ARMAN
4. Abdurrahman SÖĞÜT
5. Ahmet TURAN
6. İsmail IRMAK
7. Sıddık TAN
8. Ekrem GÜran
9. Musa ANTER
10. Hüseyin DENİZ
11. Abdulsamet SAKIK
12. Nedim BALLYACI
13. İsmail HAKKI KOCAKAYA
14. Tahir SEYHAN
15. Mehmet DEMİR
16. Mehmet Sait ERTEN
17. Abdülkadir KİŞİ
18. Selim BİNGÖL
19. Mehdi DEMİR
20. Mevlüt ARGİN
21. Şahin ALPAN
22. Adil YAZICI
23. Nezih DOĞAN
24. Halit TEMLİ
25. İsa BULUT
26. Ekrem GÜRNÜ
27. A. Sıddık TURHALLI
28. Sait MENTEŞ
29. Mehmet Emin NARİN
30. Rodi DEMİRKAPI
31. İdris ÇELİK
32. Yusuf SOLMAZ
33. Misbah DOĞRU
34. Abdulsamet ÇETİN
35. Nihat MAZHAR
36. Felemez GÜNEŞ
37. Bahattin TURAN
38. Behzat ÖZKAN
39. Zülfükar YAĞAN
40. Nevzat KELEKÇİ
41. Havzi EKİNCİ
42. Mustafa ATAN

HEP GENEL BAŞKANLIĞI

Buha: 12.000 TL.